

รายงานวิจัย

เรื่อง

การศึกษาบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่
หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 – การจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร

โดย

นางสาวปฐมาวดี วิเชียรนิത്യ์

นักวิชาการพิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

เสนอต่อ

พิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

สถาบันพระปกเกล้า

พุทธศักราช 2563

สารบัญ

บทที่	หน้าที่
บทคัดย่อ	ก
บทสรุปผู้บริหาร	ค
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 หลักการและเหตุผล	1
1.2 วัตถุประสงค์	6
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	7
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	8
2.2 งานศึกษาที่เกี่ยวข้อง	10
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	
3.1 วิธีการดำเนินการศึกษา	13
3.2 ระยะเวลาดำเนินการวิจัย	13
3.3 การวางแผนการวิจัย	13
3.4 สมมุติฐานการวิจัย	14
3.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	14

บทที่ 4 กระแสการเรียกร้อง “รัฐธรรมนูญ” ก่อนปฏิวัติ พ.ศ. 2475

4.1 เหตุการณ์คำกราบบังคมทูล ร.ศ. 103	15
4.2 กบฏ ร.ศ.130	18
4.3 กระแสการเรียกร้องรัฐธรรมนูญบนหน้าหนังสือพิมพ์	19
4.4 คำกราบบังคมทูลขอพระราชทานรัฐธรรมนูญในรัชกาลที่ 7	24

บทที่ 5 เมื่อรัฐธรรมนูญก่อกำเนิดขึ้นในสยาม

5.1 เมื่อการเปลี่ยนแปลงมาถึง	27
5.2 บรรยากาศสยามหลังการปฏิวัติ พ.ศ.2475	29
5.3 การประนีประนอมเบื้องต้นหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475	33
5.4 เมื่อรัฐธรรมนูญฉบับแรกก่อกำเนิดขึ้น	50

บทที่ 6 บทบาทและการประนีประนอมของ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังการปฏิวัติสยาม

6.1 บทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	56
ในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร	
6.2 บทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในมาตรา 11	65
6.3 บทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	72

ในการกำหนดคำศัพท์ในรัฐธรรมนูญ

บทที่ 7 บทสรุป	74
-----------------------	-----------

ภาคผนวก 1	75
ภาคผนวก 2	80
บรรณานุกรม	90

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475 - การจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร” นี้มุ่งศึกษาบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว นับตั้งแต่หลังการปฏิวัติสยามไล่เรียงไปจนถึงการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร โดยมีวัตถุประสงค์ 2 ประการด้วยกัน คือ ประการแรกเพื่อศึกษาและอธิบายสภาพสังคม บรรยากาศ หลังการปฏิวัติ พ.ศ.2475 และประการที่สอง เพื่ออธิบายเหตุการณ์และบทบาทการประนีประนอมระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับคณะราษฎร ตั้งแต่หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จนกระทั่งถึงการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร โดยการศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิง เหตุการณ์ และใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ มีการใช้เอกสารหลักฐานจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุด แห่งชาติ หนังสือพิมพ์เก่า บันทึกความทรงจำ หนังสืองานศพ และหลักฐานชั้นรองอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาพบว่า ในเหตุการณ์การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นั้นการตัดสินใจและการประนีประนอมของ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจจะอยู่บนพื้นฐานของการตระหนักถึงกระแสความต้องการรัฐธรรมนูญ เพื่อใช้ในการปกครองประเทศที่ดำรงมาอย่างยาวนาน นอกจากนี้แล้วระเบียบการเมืองระหว่างประเทศล้วนมีผล ต่อการตัดสินใจเช่นกัน แต่อย่างไรก็ตามในห้วงของความเปลี่ยนแปลงนั้น พระองค์ก็ทรงเป็น “ผู้เล่น” ภายใต้ ระเบียบการเมืองใหม่ เฉกเช่นเดียวกับกลุ่มการเมืองใหม่อย่างคณะราษฎร แต่ทั้งนี้แล้วงานศึกษาชิ้นก็เป็นเพียงการ อธิบายปฐมบทของการปฏิวัติ พ.ศ.2475 อันเป็นช่วงต้นของการปฏิวัติที่มีการประนีประนอมระหว่างผู้นำใน ระบอบเก่ากับผู้นำในระบอบใหม่เพื่อสถาปนาระบอบการเมืองใหม่ในสยามที่มีรัฐธรรมนูญในการปกครองประเทศ ซึ่งสภาพจินตนาการและความคาดหวังต่อรัฐธรรมนูญของ “ผู้เล่น” แต่ละฝ่ายก็แตกต่างกันไป

Abstract

The research of “The study of the role of King Prajadhipok after the 1932 Siamese Revolution – The drafting of a permanent constitution” focuses on the role of King Prajadhipok from the Siamese revolution to the drafting of a permanent constitution. There are two purposes of this study: First is to study and explain the social context and atmospheric conditions after the 1932 revolution: Second is to explain the events and roles of the compromising between King Prajadhipok and People’s Party after the 1932 revolution to the drafting of a permanent constitution. This study is an event-based study with the use of historical methods of studying the documents from the National Archives, National Library, Old newspaper, Memories records, funeral books, and other relevant secondary evidence.

The study found that in the 1932 revolution, King Prajadhipok's decision and reconciliation may be based on the realization of the need for the constitution to be used in the governing of the country. Nevertheless, the international political order has an effect on the decisions as well. However, during the changes, the king is also a "player" under the new political regime as well as a new political group like the People's Party. The study is merely an explanation of the prologue of the 1932 revolution. It is the beginning of a compromise between the leaders of the old regime and the leaders of the new regime to establishes a new political system in Siam with a constitution to rule the country. The imaginations and expectations of the “player” on the constitution are different.

บทสรุปผู้บริหาร

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475 - การจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร” มีวัตถุประสงค์คือ เพื่อศึกษาและอธิบายสภาพสังคม บรรยากาศ หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 และเพื่ออธิบายเหตุการณ์และบทบาทการประนีประนอมระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับคณะราษฎร ตั้งแต่หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จนกระทั่งถึงการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (historical research) ที่มีการค้นคว้าเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ มาเปรียบเทียบและวิพากษ์หลักฐาน โดยจะดำเนินการศึกษาในรูปแบบการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยการนำเอกสารต่างๆ ที่ได้ค้นคว้ามาทำการวิเคราะห์ แล้วนำเสนอในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (analysis description)

มุ่งศึกษาและอธิบายเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จนกระทั่งถึงการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร โดยจะพิจารณาบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในแง่การต่อรองและประนีประนอมทางการเมือง โดยศึกษาผ่านเอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ อาทิ หนังสือพิมพ์เก่า หนังสือเก่า บันทึกความทรงจำ และหนังสืองานศพ มีขอบเขตด้านเวลาคือศึกษาเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ถึง 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง และเป็นช่วงที่มีความขัดแย้งระหว่างตัวแสดงต่างๆ ในสังคมไม่มากนัก

ผลการศึกษาพบว่า ในการตัดสินใจประนีประนอมของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังการปฏิวัติมีความเป็นไปได้ว่าพระองค์ทรงตัดสินใจโดยมีปัจจัยคือ ทรงเล็งเห็นว่าไม่สามารถต้านกระแสนความต้องการรัฐธรรมนูญในสยามได้เนื่องจากมีการกล่าวถึงมาหลายทศวรรษ แต่รัฐธรรมนูญในอนาคตจะมีรูปแบบเช่นใดนั้น ต้องไปตกลงทีหลัง ดังจะเห็นได้จากการเติมคำว่า “ชั่วคราว” ในรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่คณะราษฎรถวายขึ้นไป เพื่อให้พระองค์ลงพระปรมาภิไธย ปัจจัยต่อมาคือความกังวลเรื่องการแทรกแซงของต่างชาติ (intervention) ซึ่งเป็นเรื่องที่ทั้งผู้นำในระบอบเก่าและใหม่ต่างกังวล และเป็นไปได้ว่าการตัดสินใจต่างๆ อาจวางอยู่บนพื้นฐานการระมัดระวังเรื่องการต่างประเทศโดยเฉพาะการแทรกแซงจากต่างประเทศ และประการสุดท้ายคือสถานการณ์ในขณะนั้นไม่มีผู้ใดทราบถึงเขตแดนหรือจุดของการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นจึงอาจจะจำเป็นที่จะเลือกทางที่จะสูญเสีย น้อยที่สุดนั่นคือการประนีประนอม

ในระหว่างที่มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนั้นมีการติดต่อบริเวณกลุ่มอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งก็แสดงให้เห็นบทบาทของพระองค์ในฐานะตัวแสดงหลักทางการเมืองที่มีอำนาจต่อรองและประนีประนอมในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตามจากหลักฐานบางชิ้นก็เผยให้เห็นถึงค้ำกลางของการไม่ลงรอยระหว่างความของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับคณะราษฎรในเบื้องต้น

สำหรับข้อเสนอแนะต่อพิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ ควรมีการค้นคว้าและจัดพิมพ์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระราชดำริ หรือพระราชกระแสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนับตั้งแต่หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เป็นการเฉพาะเพื่อให้เห็นเค้ารอยของความคิดทางการเมืองของพระองค์ในช่วงเวลาของความเปลี่ยนแปลง

Executive summary

The purpose of the research on “The study of the role of King Prajadhipok after the 1932 Siamese Revolution – The drafting of a permanent constitution” is to study and explain the social context and atmospheric condition after the 1932 revolution and to explain the circumstance as well as the role of compromising between King Prajadhipok and People’s Party from the 1932 revolution to the drafting of the permanent constitution.

This research is historical research with the use of historical evidence in comparison and analysis. The method in this study is documentary research, using a different document from the analysis to produce an analysis description.

This study also aims to study and explain different circumstances after the 1932 revolution up until the drafting of the permanent constitution. It will consider the role of King Prajadhipok in terms of political bargaining and compromise. By studying through documents from the National Archives, such as old newspapers, old books, memoirs. and funeral books, the time scope of the analysed document is from 24 June 1932 to 10 December 1932, which was the beginning of the regime change. And it was a time when there was a little conflict between actors in the society.

The study showed that King Prajadhipok's decision to compromise after the revolution is possibly based on factors such as His Highness saw that he could not resist the need for a constitution in Siam as it had been discussed for decades. However, what the future constitution will look like is still a matter of discussion to be agreed upon later as seen in the addition of the word "provisional" in the first constitution presented by the People's Party to the King. The next factor is the concerns of foreign interference. It is a concern of both the old and new regime leaders. It is possible that various decisions may be based on caution in foreign affairs, especially foreign intervention. And lastly, in the situation at that time, no one can tell the point of changing, so it is necessary to choose the path with the least loss which is to compromise.

During the drafting of the permanent constitution, there was contact between the Constitution Drafting Sub-Committee and King Prajadhipok. This reflects his role as the main political actor with the bargaining power and a compromise at the time. However, some evidence reveals the disagreement between King Prajadhipok's and the People's Party.

For suggestions to the King Prajadhipok Museum, there should be research and publication on documents related to the royal initiative or the royal trend of His Majesty King Prajadhipok from the 1932 revolution to show the traces of his political ideas in a time of change.

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

นับตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมาการเมืองไทยเกิดวิกฤตทางการเมืองอันมีลักษณะแบ่งขั้วทางการเมือง ความขัดแย้งดังกล่าวได้ฝังรากลึกลงไปในสังคม มโนทัศน์ ประวัติศาสตร์ เรื่องราวในอดีตต่างถูกรื้อฟื้นขึ้นมาให้ความสำคัญอีกครั้งอย่างคึกคัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์การเมืองไทยช่วงการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ที่ถูกดึงเข้ามาสู่สนามต่อสู้ทางการเมือง ในแง่ “การต่อสู้ความคิดทางการเมือง” บุคคลและเหตุการณ์ในการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เริ่มถูกกล่าวถึงบ่อยครั้งและเป็นที่สนใจใคร่รู้ในสังคมปัจจุบัน เนื่องจากเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญในประวัติศาสตร์การเมืองคือ เป็นการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบพระมหากษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ กระแสความสนใจใคร่รู้ในสังคมได้นำไปสู่การให้ความหมาย ให้คุณค่าต่อเหตุการณ์ต่างๆ ในอดีต เช่น การหวนกลับไปรำลึกถึงเหตุการณ์การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ของกลุ่มคนเสื้อแดง¹ การกลับมากล่าวถึงเหตุการณ์กบฏบวรเดช ซึ่งล้นแล้วแต่มีทั้งด้านที่กล่าวถึงในแง่สรรเสริญและประณาม อันสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างของมโนทัศน์ทางการเมืองของคนในสังคม

หากย้อนกลับไปพิจารณากระแสความคิดริเริ่มการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในสยามนั้น กระแสดังกล่าวเริ่มก่อตัวในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. 2427 โดยกลุ่มเจ้านายและข้าราชการได้ร่วมกันทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นเกี่ยวกับบ้านเมือง และต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจาก “แอบโซลูตโมนากี” (Absolute Monarchy) ไปเป็น “คอนสตีติวชันแนลโมนากี” (Constitutional Monarchy) อันเป็นที่มาของคำกราบบังคมทูลฯ ร.ศ.103 ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เกิด กบฏ คณะ ร.ศ. 130 ขึ้นใน พ.ศ. 2455 หรือ 20 ปี ก่อนเกิดการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 โดยนายทหารและปัญญาชนกลุ่มหนึ่งได้วางแผนปฏิบัติการให้พระมหากษัตริย์พระราชทานรัฐธรรมนูญและเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง ประเด็นที่น่าสนใจคือ คณะ ร.ศ. 130 เป็นกลุ่มปัญญาชนที่จบจากโรงเรียนนายร้อยทหารบก นายทหารบางนายในคณะก็กำลังอยู่ในช่วงเรียนเพิ่มเติม และบางนายมีพื้นฐานการศึกษาที่สูง² อาจกล่าวได้ว่านายทหารที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในสมัยนี้เป็นผลมาจากการได้รับการศึกษาในระดับสูงกว่าคนกลุ่มอื่นใน

¹ โปรดุ ประชาไท, *เสื้อแดงจัดรำลึกคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475*, เข้าถึงเมื่อ 10 มกราคม 2563, เข้าถึงได้จาก <https://prachatai.com/journal/2009/06/24830>

² แกมสุข นูมนนท์, *ยังเติร์กครั้งแรก กบฏ ร.ศ.130*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: สายธาร, 2545), 29-31.

สังคม ขณะเดียวกันในห้วงเวลาก่อนการเกิด กบฏ คณะ ร.ศ. 130 นั้น ภายในสังคม ได้มีการนำเข้าแนวความคิด ประชาธิปไตยแบบเงินพร้อมทั้งแนวความคิดของซุนยัตเซน และมีการตีพิมพ์งานของซุนยัตเซนเป็นภาษาไทย ดังนั้น จึงปรากฏมีคำว่า “เก๊กเหม็ง” หรือปฏิวัติ มีการใช้คำภาษาไทยใหม่ๆ เช่น เสมอภาค ภารดรภาพ ซึ่งล้วนเป็นคำศัพท์การเมืองทั้งสิ้น³ นอกจากนี้ งานศึกษาของ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ได้ชี้ให้เห็นเพิ่มเติมว่า ยังมีคนกลุ่มอื่นในสังคมที่เป็นพลังและเคลื่อนไหวในช่วงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พร้อมตอบสนองต่อการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 อย่างเช่น กลุ่มคนชนชั้นกลาง กลุ่มปัญญาชน ข้าราชการระดับกลางและล่าง⁴ จากที่กล่าวมาพอจะเห็นได้ว่า สังคมสยามมีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงประเทศมาก่อนการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์เพิ่งมีพระชนมพรรษา 32 พรรษา โดยก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้รับการศึกษาวิชาทางการทหาร และทรงใช้ชีวิตในประเทศอังกฤษหลายปี ทรงเป็นพระราชโอรสลำดับท้ายๆ ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ที่ไม่คาดคิดว่าพระองค์เองจะได้เสด็จขึ้นครองราชย์ แต่เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว พระองค์ได้ดำเนินการประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้ง อภิรัฐมนตรีและตั้งอภิรัฐมนตรีสภา โดยให้มีหน้าที่ถวายคำปรึกษาแก่พระมหากษัตริย์ ซึ่งพระราชประสงค์ของการแต่งตั้งนี้เพื่อเรียกความเชื่อมั่นจากประชาชนและกอบกู้เกียรติภูมิของราชวงศ์⁵ แต่ทว่าอภิรัฐมนตรีสภาที่ตั้งขึ้นมานั้นถูกวิพากษ์วิจารณ์จากหนังสือพิมพ์ ที่สำคัญลักษณะสภาที่ตั้งขึ้นมามีการขัดขวางการปฏิรูปทางการเมือง เพราะประกอบไปด้วยเชื้อพระวงศ์ชั้นผู้ใหญ่หลายพระองค์ที่ไม่เห็นด้วยกับแนวทางของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว⁶

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักดีถึงความเสื่อมของสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังที่ปรากฏในพระราชบันทึกถึงพระกัลยาไมตรี (ฟรานซิส บี. แซร์) เรื่อง *Problems of Siam* หลังจากที่ได้ทรงครองราชย์ราว 6 เดือนเศษ ความตอนหนึ่งในพระราชบันทึก แสดงให้เห็นถึงการตระหนักได้ถึงความเปลี่ยนแปลงในสยามความว่า

³ โปรดดู ธีรพล ใจจริง, “100 ปีของความพยายามสถาปนาระบอบประชาธิปไตย: “คณะ ร.ศ. 130” และความเป็นมาของความคิด

“ประชาธิปไตย” ในประเทศไทย” ใน จาก 100 ปี ร.ศ.130 ถึง 80 ปี ประชาธิปไตย, บรรณาธิการ, สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, ทิพย์พาวร ดันดีสุนทร, (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2556).

⁴ โปรดดู นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2535).

⁵ เบนจามิน เอ. บัทสัน, อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม, แปลจาก The End of the Absolute Monarchy in Siam, แปลโดย พรรณงาม เถาธรรมสาร, สดใส ชันติวรพงศ์ และศศิธร รัชนี ณ อยุธยา, บรรณาธิการแปลโดย กาญจน์ ละอองศรี และยุพา ชุมจันทร์, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2555), 40-42.

⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐและรูปการจิตสำนึก, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538), 132-133.

“...สิ่งต่างๆ ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ พระเจ้าแผ่นดินยังเป็นที่เคารพและเกรงกลัวอยู่มาก แม้ว่าในตอนปลายรัชสมัยจะมีคนหนุ่มกลุ่มหนึ่งเริ่มวิพากษ์วิจารณ์พระมหากษัตริย์ในหลายๆ ด้าน แต่ก็มีได้เป็นไปอย่างเปิดเผย ในรัชสมัยที่เพิ่งสิ้นสุดลง หลายสิ่งหลายอย่างได้ทวีความเลวร้ายไปมาก เนื่องจากเหตุหลายประการ พระเจ้าแผ่นดินกลายเป็นผู้ที่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของข้าราชการบริพารคนโปรด ข้าราชการทุกคนถูกเฟื่องเลี้ยงบ้างมาก บ้างน้อย ในด้านฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือเล่นพรรคเล่นพวก ยังนับเป็นโชคที่พระบรมวงศานุวงศ์ยังเป็นที่เคารพยกย่องว่าเป็นคนซื่อสัตย์ สิ่งที่เป็นที่น่าเสียใจยิ่งคือข้าราชการสำนักของพระองค์เป็นที่เกลียดชังอย่างรุนแรง และในตอนปลายรัชสมัยก็ถูกล้อเลียนเยาะเย้ย กำเนิดของหนังสือพิมพ์ฟรีเพรส ทำให้สถานการณ์ในขณะนั้นขยายตัวเลวร้ายขึ้น ฐานะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นสิ่งที่ตกอยู่ในสภาวะลำบาก ความเคลื่อนไหวทางความคิดในประเทศแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ระยะเวลาของระบอบเอกราชไทยเหลือน้อยลงเต็มที...”⁷

นอกจากนี้ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ปรากฏเนื้อหาบนหน้าหนังสือพิมพ์ที่มีการวิจารณ์รัฐบาลในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พร้อมทั้งกล่าวถึงระบอบการเมืองแบบอื่นอย่างเข้มข้น บางบทความในหนังสือพิมพ์มีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วยวิธีการรุนแรง อาจกล่าวได้ว่าก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองได้มีกระแสเรียกร้องรัฐธรรมนูญ และรูปแบบการปกครองประชาธิปไตยแล้ว⁸

เหตุการณ์ที่ถือว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การตั้งคณะกรรมการเพื่อจัดระเบียบของมนตรี เพื่อปฏิรูปการปกครองให้มีสภาองมนตรีทำหน้าที่นิติบัญญัติ แม้คณะกรรมการชุดนี้ จะมีการประชุมกันเพียง 5 ครั้งเท่านั้น ใน พ.ศ. 2470 และสมาชิกทั้งหมดเป็นเจ้านายหรือข้าราชการผู้มีบรรดาศักดิ์⁹ แต่การประชุมของคณะกรรมการเพื่อจัดระเบียบของมนตรีได้นำไปสู่การที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชบัญญัติเรื่อง *Democracy in Siam* เพื่อตอบจดหมายของหม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร ในเนื้อหาของบันทึกดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นถึงแนวทางพระราชดำริด้านการปกครองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงภายนอกประเทศและภายในประเทศ และการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย โดยพระองค์ทรงเห็นว่าสยามยังไม่พร้อมสำหรับประชาธิปไตยเนื่องจากประชาชนที่มีการศึกษายังมีจำนวนน้อย อีกทั้งสยามกำลังเผชิญกับปัญหาชาวจีนโพ้นทะเล

⁷ แกมสุข นุมนนท, **พินอติต** (กรุงเทพฯ: ก้องเกียรติ, 2522), 70-71.

⁸ พภิรมย์ (เอี่ยมธรรม) เขียวกุล, **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่เล่ม 1** (2475 -2524) (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2535), 40-41.

⁹ “รายงานการประชุมกรรมการองมนตรี,” เอกสารรัชกาลที่ 7, สบ. 2.42/69, หจช.

ที่เข้ามาทำงานในสยาม คนกลุ่มนี้สามารถอยู่เบื้องหลังการเมืองโดยการให้เงินสนับสนุนหากปล่อยให้ระบบรัฐสภาอาจเป็นช่องทางให้คนกลุ่มนี้ควบคุมการเมืองในสยามได้¹⁰

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งสภากรรมการองคมนตรี และแต่งตั้งสมาชิกจำนวน 40 คน วัตถุประสงค์คือ เพื่อให้สมาชิกสภามีการประชุมกันอย่างสม่ำเสมอ และทำหน้าที่เป็น “สภานิติบัญญัติทดลอง” ซึ่งก็มีข้อบัญญัติบางประการที่ให้สมาชิกสภาเริ่มได้ เช่น การเข้าชื่อกันไม่น้อยกว่า 5 คนเพื่อขอเปิดประชุมสภา อย่างไรก็ตาม สมาชิกของสภากรรมการองคมนตรีซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าราชการยศเจ้าพระยาขึ้นไป ก็ไม่ได้แสดงบทบาทนอกกรอบจารีตดั้งเดิม สภากรรมการองคมนตรีจึงหมดบทบาทลง และไม่ส่งผลใดในทางปฏิบัติ¹¹

นอกจากการปรับปรุงสถาบันทางการเมืองดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวยังปรากฏเค้าโครงที่กล่าวถึงรูปแบบการปกครอง 2 ฉบับ ที่ไม่เคยมีการประกาศใช้ โดยฉบับแรกร่างโดยพระยาภิรมย์ภักดี (พรานซิส บี. แซร์) มี 12 มาตรา ใจความว่า พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจในการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี อภิรัฐมนตรี องคมนตรีสภา และอำนาจอธิปไตยยังเป็นของพระมหากษัตริย์ ส่วนอีกฉบับร่างร่วมกันระหว่างพระยาศรีวิสารวาจา กับ เรมอนด์ บี. สตีเวนส์ เสร็จสิ้นในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2474 โดยใช้ชื่อว่า *An Outline of Changes in the Form of Government* ร่างดังกล่าวได้กำหนดให้พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี มีสภานิติบัญญัติมาจากการเลือกตั้งครั้งหนึ่ง และแต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์ไม่เกินครั้งหนึ่ง¹² อย่างไรก็ตาม ร่างรัฐธรรมนูญทั้ง 2 ฉบับดังกล่าว ยังคงไว้ซึ่งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์

จากที่กล่าวมาพอสังเขป จะเห็นได้ว่าภายในสังคมสยามมีการก่อตัวของกระแสการเรียกร้องให้มีรัฐธรรมนูญเพื่อใช้ปกครองประเทศมาตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เรื่อยมาจนกระทั่งถึงรัชกาลที่ 7 ที่กระแสความต้องการเข้มข้นขึ้น อย่างไรก็ตาม ด้านพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงหาวิถีทางที่จะตอบสนองต่อกระแสความต้องการรัฐธรรมนูญของประชาชน แต่ทว่าภายในราชสำนักเองก็มีท่าทีรังรอที่จะประกาศใช้รัฐธรรมนูญ

จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์การปฏิวัติในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยผู้ก่อการที่ใช้ชื่อว่า “คณะราษฎร” ยึดอำนาจพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การปฏิวัติครั้งนี้มีปัจจัยต้นเหตุ 2 ประการด้วยกันคือ ปัจจัยด้านอุดมการณ์และปัจจัยทางเศรษฐกิจ โดยปัจจัยด้านอุดมการณ์มีรากฐานมาจากการปฏิรูปการปกครองของสยามให้

¹⁰ สนธิ เตชานันท์, *แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ “ประชาธิปไตย” ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2469-2475)* (กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2545), 265-268.

¹¹ “Memorandum,” 1 สิงหาคม 2469, สบ.2.47/32, หจข. อ้างถึงใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*, 40.

¹² ประชาไท, *อ่านร่างรัฐธรรมนูญสมัยรัชกาลที่ 7 “ฉบับพระยาภิรมย์ภักดี” และ “ฉบับพระยาศรีวิสารวาจา”*, เข้าถึงเมื่อ 25 กุมภาพันธ์ 2563, เข้าถึงได้จาก <https://prachatai.com/journal/2017/04/71108>

มีความทันสมัย ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่มาพร้อมกับการปฏิรูปคือ การเกิดขึ้นของความคิดทางการเมืองใหม่ที่ต้องการให้ประเทศมีรัฐธรรมนูญ รัฐสภา หรือการปกครองแบบสาธารณรัฐ¹³

การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวาง และถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการมีรัฐธรรมนูญในการปกครองประเทศ โดยมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ในวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยคณะราษฎรได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับแรก ในเหตุการณ์นี้ พระยาศรยุทธเสนีผู้นำคณะราษฎรเข้าเฝ้าได้บันทึกบรรยากาศเข้าเฝ้า อันแสดงให้เห็นถึงบทบาทแรกหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า

“...ข้าพเจ้ากราบทูลถึงความประสงค์ที่มาเฝ้า และกราบทูลรายชื่อผู้ที่มาเฝ้าเป็นรายบุคคลให้ทรงทราบเสร็จแล้ว หลวงประดิษฐ์ฯ เป็นผู้นำร่างรัฐธรรมนูญนั้นถวาย ทรงพลิกๆ อยู่สักครู่แล้วรับสั่งว่า ขอเวลาให้ฉันอ่านสักอาทิตย์สองอาทิตย์ หลวงประดิษฐ์ฯ กราบทูลว่า ทรงอ่านแล้วตอบให้ทราบเร็วที่สุดได้จะเป็นพระเดชพระคุณล้นเกล้าฯ อย่างยิ่ง แล้วจึงได้ถวายหนังสืออีกฉบับหนึ่งเป็นหนังสือขอพระราชทานนิรโทษกรรมแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องการครั้งนี้ทุกคนที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง และขอร้องให้ทรงลงพระปรมาภิไธยเดี๋ยวนี้ด้วย เมื่อทรงอ่านเสร็จแล้วทรงอึ้งอยู่สักครู่จึงทรงลงพระปรมาภิไธยให้แล้วทรงยื่นคือให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมแล้วพวกข้าพเจ้าก็ถวายบังคมลากลับ พอรถกลับถึงหน้าพระที่นั่งและผ่านประตูออกไป พวกเราได้ชูหนังสือนิรโทษกรรมอวดพวกที่รอรับแล้วต่างก็ไชโยโห่ร้องกันด้วยความดีใจ...”¹⁴

นอกจากนี้ ปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐ์มนูธรรม) ผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกของสยามได้บันทึกถึงเหตุการณ์ดังกล่าวไว้ว่า

“ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามฉบับ 27 มิถุนายน 2475 นั้น ผมในนามคณะราษฎรเป็นผู้ร่างขึ้นเดิมไม่มีคำว่า ‘ชั่วคราว’ ครั้นเมื่อผมนำไปทูลเกล้าถวายพระปกเกล้าฯ ที่วังสุโขทัย พระองค์ได้ขอให้เติมคำว่า ‘ชั่วคราว’ แล้วก็ทรงเขียนลายพระหัตถ์เองเติมคำว่าชั่วคราวไว้ โดยรับสั่งว่าให้ใช้ไปพลางก่อนแล้วจึงตั้งกรรมการและให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาให้เป็นรัฐธรรมนูญถาวรขึ้น”¹⁵

หากพิจารณาจากการบันทึกของปรีดี พนมยงค์ จะเห็นได้ว่าในเบื้องต้นหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาททางการเมืองอย่างน้อยที่สุดคือ การเติมคำว่า “ชั่วคราว” ลงไป

¹³ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, **ปฏิวัติ 2475 และรัฐธรรมนูญ**, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2555), 25.

¹⁴ **พลเรือตรี พระยาศรยุทธเสนี** (พระนคร: โรงพิมพ์พิมพ์มกุฎราชวิทยาลัย, 2526. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรี พระยาศรยุทธเสนี (กระแสด ประวาหนาวิน) ณ วัดตรีทศเทพ กรุงเทพฯ วันจันทร์ที่ 3 ตุลาคม พ.ศ.2526), น-บ.

¹⁵ ทิววรรณ เจียมธีรสกุล, **ปฐมทรศน์ทางการเมืองของ ปรีดี พนมยงค์**, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ภาคเอกชน, 2531), 150-151.

ในร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรก ซึ่งนำไปสู่การตั้งอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมาใหม่เพื่อยกร่างรัฐธรรมนูญ โดยในช่วงหลังของการยกร่างรัฐธรรมนูญได้ปรากฏว่ามีบันทึกของทูตญี่ปุ่นระบุถึงบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

“ในโอกาสนั้น กลุ่มสายกลางของคณะรัฐบาลมีความคิดเห็นว่ามีควมจำเป็นต้องมีการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และจัดการให้มีการประนีประนอมในหลักการสำคัญๆ ของรัฐธรรมนูญ และริบร่างรัฐธรรมนูญให้เสร็จ และทำให้จิตใจของประชาชนมีความสงบลง เรื่องนี้มีความสำคัญที่สุด...ในช่วงครึ่งหลังของการยกร่างรัฐธรรมนูญ จึงมีการติดต่อระหว่างคณะอนุกรรมการร่างฯ กับพระมหากษัตริย์เป็นอย่างดี การยกร่างดำเนินการไปได้อย่างก้าวหน้า ในวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475”¹⁶

จากเค้าเรื่องในบันทึกความทรงจำที่ได้กล่าวมานั้น พอประมาณได้ว่าในช่วงต้นหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะมียุทธศาสตร์อยู่มาก ในขณะที่เดียวกันคณะราษฎรก็จำเป็นต้องอาศัยพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์อย่างน้อยที่สุดคือการทำให้เกิดบรรยากาศทางการเมืองที่สงบเรียบร้อยเข้าสู่ภาวะปกติให้เร็วที่สุด จึงทำให้เกิดการประนีประนอมกันอย่างมากในช่วงแรก แต่ทว่า ยังไม่ปรากฏว่ามีงานศึกษาใดมุ่งเน้นศึกษาบทบาทของพระมหากษัตริย์พระองค์แรกภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ ดังนั้น งานศึกษานี้จึงมุ่งทำการศึกษารายละเอียดของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จนถึงการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร โดยมีกรอบคำถามในการศึกษาดังนี้

1. บรรยากาศของสังคมและการเมืองหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เป็นอย่างไร และส่งผลต่อคณะราษฎรและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือไม่ อย่างไร
2. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทอย่างไรบ้างนับตั้งแต่หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จนกระทั่งถึงการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร และบทบาทของพระองค์เป็นไปในแนวทางการประนีประนอมร่วมกับคณะราษฎรอย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์

1.2.1 เพื่อศึกษาและอธิบายสภาพสังคม บรรยากาศ หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

1.2.2 เพื่ออธิบายเหตุการณ์และบทบาทการประนีประนอมระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับคณะราษฎร ตั้งแต่หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จนกระทั่งถึงการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร

¹⁶ ยาสุกิจิ ยาตาเบ, การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2, แปลโดย เออิจิ มุราชิม่า และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), 63.

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

มุ่งศึกษาและอธิบายเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จนกระทั่งถึงการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร โดยจะพิจารณาบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในแง่การต่อรองและประนีประนอมทางการเมือง โดยศึกษาผ่านเอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ อาทิ หนังสือพิมพ์เก่า หนังสือเก่า บันทึกความทรงจำ และหนังสืองานศพ

ขอบเขตด้านเวลา

เน้นขอบเขตของเหตุการณ์ เรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ถึง 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง และเป็นช่วงที่มีความขัดแย้งระหว่างตัวแสดงต่างๆ ในสังคมไม่มากนัก

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

รัฐธรรมนูญถือว่าเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ กฎหมายอื่นจะขัดหรือแย้งมิได้ ทั้งประเทศในระบอบประชาธิปไตยและระบอบเผด็จการต่างมีกฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นกลไกสำคัญทางการเมือง ดังนั้นจึงพอเห็นได้ว่ากฎหมายรัฐธรรมนูญมีความสำคัญอย่างมาก

รัฐธรรมนูญ (Constitution) มีผู้ให้คำนิยามไว้ใกล้เคียงกันหลายคนด้วยกัน เช่น

แอนดรูว์ ฮีย์วูด (Andrew Heywood) ให้คำนิยามว่า รัฐธรรมนูญคือชุดกฎเกณฑ์ที่ต้องการสถาปนาบทบาท อำนาจหน้าที่ของสถาบันต่างๆ ในการปกครอง และกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกันของสถาบันต่างๆ รวมถึงระบุความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับปัจเจกชน¹

เค. เฮ็สเซ (K. Hesse) อธิบายว่า รัฐธรรมนูญคือระบบพื้นฐานทางกฎหมายของประชาชน ที่วางแนวทางสำหรับการสร้างความเป็นเอกภาพทางการเมือง และดำเนินการเพื่อให้ภารกิจต่างๆ ของรัฐบรรลุผล นอกจากนี้แล้วยังกำหนดกระบวนการในการแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้น รวมไปถึงยังกำหนดการใช้อำนาจต่างๆ ของรัฐ และกำหนดกรอบและพื้นฐานสำหรับกฎหมายทั้งระบบ²

ออสติน แรนนีย์ (Austin Ranney) ให้คำอธิบายว่า เป็นกฎหมายที่สถาปนาโครงสร้างการปกครอง กำหนดอำนาจหน้าที่ต่างๆ ของหน่วยงานของรัฐบาล และกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐบาล³

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์ ผู้บัญญัติคำว่า “รัฐธรรมนูญ” ในภาษาไทยได้ให้ความหมายไว้อย่างชัดเจนว่า

“ตามศัพท์แปลว่าระเบียบอำนาจหน้าที่ในการปกครองแผ่นดิน ‘รัฐธรรมนูญ’ แปลว่าระเบียบอำนาจหน้าที่ และ ‘รัฐ’ แปลว่าการปกครองแผ่นดิน เป็นคำที่ดัดแปลงมาจากวลีที่ว่า ‘พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน’ เพื่อให้กะทัดรัดขึ้น และเพื่อให้เป็นศัพท์ลัทธิตามสมควรแก่สภาพที่ศักดิ์สิทธิ์ คำว่า ‘รัฐธรรมนูญ’ นี้

¹ อ้างถึงใน บุญศรี ยี่หะ, ความรู้เบื้องต้นทางรัฐศาสตร์, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), 121.

² อ้างใน เรื่องเดียวกัน, 122.

³ เรื่องเดียวกัน.

เป็นคำแปลมาจากภาษาฝรั่งเศสที่ว่า ‘Constitution’ เพราะวิธีการปกครองแบบนี้เป็นวิธีที่ดัดแปลงมาจากฝรั่งเศส ดังปรากฏในพระราชปรารภแห่งรัฐธรรมนูญ (ฉบับที่ 2) ว่า ‘เพื่อให้สยามราชอาณาจักรได้มีการปกครองตามวิสัยอารยประเทศในสมัยปัจจุบัน’⁴

ปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม) ได้อธิบายไว้ในคำรุกรากกฎหมายปกครองว่า

“กฎหมายรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินเป็นกฎหมายบัญญัติถึงระเบียบแห่งอำนาจสูงสุดในแผ่นดินทั้งหลายและวิธีดำเนินการทั่วไปแห่งอำนาจเหล่านี้ หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่ากฎหมายธรรมนูญการปกครองวางหลักทั่วไปแห่งอำนาจสูงสุดในประเทศ”⁵

สุดท้าย หยุต แสงอุทัย ได้กล่าวถึงรัฐธรรมนูญว่าเป็น

“กฎหมายที่กำหนดระเบียบแห่งอำนาจสูงสุดในรัฐ และความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจด้วยกัน จะเป็นได้ว่ารัฐธรรมนูญตามความหมายในทางกฎหมายนี้ย่อมกล่าวถึงเจ้าของอำนาจสูงสุด (คือเป็นของพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวหรือเป็นของประชาชน) ผู้ใช้อำนาจสูงสุด (คือใครเป็นผู้ใช้) การแบ่งแยกอำนาจ (เฉพาะในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งโดยปกติก็แบ่งเป็นอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการ) ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจสูงสุดเหล่านี้ต่อกันและกัน”⁶

จากที่ยกเอาคำนิยาม “รัฐธรรมนูญ” ของนักวิชาการแต่ละคนที่ให้ไว้ สามารถประมวลได้ว่ารัฐธรรมนูญคือ กฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการปกครองประเทศ มีหน้าที่กำหนด และจัดสรรอำนาจหน้าที่ต่างๆ ให้แก่สถาบันทางการเมืองในระบอบการเมืองหนึ่ง

ในประเทศไทยเริ่มมีการกล่าวถึงการใช้รัฐธรรมนูญในการปกครองประเทศมาตั้งแต่รัชกาลที่ 5 จนกระทั่งเกิดการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ในรัชกาลที่ 7 จากนั้นได้มีประกาศใช้รัฐธรรมนูญขึ้นเป็นครั้งแรกอันถือเป็นหมุดหมายของระบอบการปกครองใหม่ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองได้ และใช้เป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศแทนพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

⁴ “รัฐธรรมนูญ” ปาฐกถาทงวิทยุกระจายเสียง, 3 ตุลาคม 2476. อ้างถึงใน นรนิติ เศรษฐบุตร, **รัฐธรรมนูญกับการเมืองไทย**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550), 4.

⁵ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), **คำอธิบายกฎหมายปกครอง**, (พระนคร: โรงพิมพ์นิติเวช, 2513 พิมพ์ในงานศพ พล ต.ต.พัฒน์ นิลวัฒนานนท์). อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 5.

⁶ หยุต แสงอุทัย, **หลักรัฐธรรมนูญทั่วไป**, (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2538). อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 39.

2.2 งานศึกษาที่เกี่ยวข้อง

จากการค้นคว้าเบื้องต้นพบว่า มีการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายรัฐธรรมนูญอยู่จำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นเป็นการศึกษาในประเด็นเปรียบเทียบเนื้อหาของกฎหมายรัฐธรรมนูญ การศึกษาเนื้อหาของกฎหมายรัฐธรรมนูญ การศึกษาพัฒนาการของกฎหมายรัฐธรรมนูญ และศึกษาประเด็นแง่มุมทางการเมืองกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ ทว่างานวิจัยชิ้นนี้ไม่ได้มุ่งศึกษาในแง่มุมด้านกฎหมาย หากแต่มุ่งศึกษาในแง่มุมทางประวัติศาสตร์โดยมุ่งเน้นตัวบุคคลคือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และบริบทแวดล้อมในช่วงที่ทำการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นบรรยากาศทางการเมือง และรัฐบาลในระบอบใหม่ ตั้งแต่หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จนถึงการประกาศใช้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม (ฉบับที่ 2) เมื่อมีแนวทางการศึกษาดังนี้ ผู้วิจัยจึงแบ่งแนวทางการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานศึกษาชิ้นนี้ไว้ 2 กลุ่มงานศึกษา ดังนี้

2.2.1 กลุ่มงานศึกษาที่เกี่ยวกับบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

งานค้นคว้าเรื่อง *แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ “ประชาธิปไตย” ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2469-2475)* ของ สนธิ เตชานันท์ ได้ทำการรวบรวมหลักฐานขั้นต้นที่เกี่ยวข้องกับพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในงานชิ้นดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงพระราชดำริและแนวโน้มภายในราชสำนักที่มีความพยายามปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศ อย่างไรก็ตาม งานชิ้นดังกล่าวยังขาดแง่มุมการวิเคราะห์บทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในทางการเมืองระดับลึก ทว่า งานชิ้นนี้ยังเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญในการรวบรวมหลักฐานขั้นต้นที่สามารถนำมาวิเคราะห์ได้ในงานวิจัย⁷

งานศึกษาอีกชิ้นที่ถือว่าสำคัญในแง่เป็นแนวที่ศึกษาบทบาทพระมหากษัตริย์กับการเมืองโดยเฉพาะ คือเรื่อง *ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิปักษ์ปฏิวัติสยาม (พ.ศ. 2475-2500)* ของ ณิชพล ใจจริง งานศึกษาชิ้นนี้เผยให้เห็นบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมไปถึงบุคคลอื่นๆ ที่แวดล้อมพระองค์ ในงานศึกษาดังกล่าวมีแนวโน้มให้คำอธิบายในเชิงเกิดการช่วงชิงอำนาจหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 โดยมีพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นศูนย์กลาง และแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมือง และความขัดแย้งหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ลักษณะเด่นของงานชิ้นดังกล่าวคือ มีการใช้หลักฐานขั้นต้นจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม งานศึกษาที่กำลังจะศึกษานี้มุ่งเน้นไปที่บทบาทการประนีประนอมของพระบาทสมเด็จพระ

⁷ สนธิ เตชานันท์, *แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ “ประชาธิปไตย” ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว*, (พ.ศ. 2469-2475) (กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2545).

พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเท่านั้น แต่ถือได้ว่างานชิ้นที่กล่าวมาช่วยให้เห็นถึงวิธีการศึกษาบทบาทของพระมหากษัตริย์ในทางการเมืองได้เป็นอย่างดี⁸

2.2.2 กลุ่มงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 และการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร (ฉบับที่ 2)

เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 ของนรนิติ เศรษฐบุตร เป็นงานรวบรวมเอกสารรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรที่ทำหน้าที่พิจารณาร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม งานชิ้นดังกล่าวช่วยชี้ให้เห็นถึงแง่มุมความคิดของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและรายละเอียดต่างๆ ในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 ก่อนประกาศใช้ในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475⁹

การศึกษาชิ้นต่อมา คือ *ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475* ของ แคมสุข นุ่มนนท์ เป็นการค้นคว้าหลักฐานชั้นต้นที่แสดงให้เห็นถึงบรรยากาศของสังคมหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นแนวการอธิบายเชิงสังคมที่อิงอยู่กับการใช้หลักฐานชั้นต้นจำนวนมาก แม้มีข้อดีด้านการใช้หลักฐาน แต่ยังขาดการขมวดปมและวิเคราะห์เหตุการณ์หรือบรรยากาศต่างๆ หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 อย่างไรก็ตาม งานชิ้นดังกล่าวก็เผยให้เห็นเค้ารอยของบรรยากาศบ้านเมือง อารมณ์ ความรู้สึกของผู้อยู่ในเหตุการณ์ ซึ่งงานชิ้นนี้สามารถนำมาใช้ในแง่การพิจารณาสถานการณ์และบรรยากาศประกอบการวิเคราะห์บทบาทของแต่ละฝ่ายได้¹⁰

งานที่ศึกษาเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญอีกเรื่องคือหนังสือ *นี่คือปณิธานที่หาญมุ่ง ข้อถกเถียงว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ ในองค์การจัดทำรัฐธรรมนูญของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2550* ในเนื้อหาของงานชิ้นดังกล่าวมุ่งอธิบายให้เห็นถึงพัฒนาการข้อถกเถียงการจัดวางอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ในการร่างกฎหมายรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับนับตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2550 และแน่นอนว่าในช่วงรอยต่อระหว่างระบอบการเมืองเก่าที่เกิดการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบอบใหม่อันมีรัฐธรรมนูญเป็นหลักในการปกครองประเทศ จึงเผยให้เห็นถึงข้อถกเถียงในช่วงการร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 ในหมวดพระมหากษัตริย์ แต่อย่างไรก็ตามงานชิ้นดังกล่าวได้มุ่งศึกษาเพียงพัฒนาการด้านข้อถกเถียงในตัวกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ แต่ไม่ได้ศึกษาบทบาทของพระมหากษัตริย์

⁸ ณัฐพล ใจจริง, *ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิวัติสยาม (พ.ศ. 2475-2500)*, (นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2556).

⁹ นรนิติ เศรษฐบุตร, *เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475*, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, 2552).

¹⁰ แคมสุข นุ่มนนท์, *ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์, 2545).

¹¹ สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, *นี่คือปณิธานที่หาญมุ่ง ข้อถกเถียงว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ในองค์การจัดทำรัฐธรรมนูญไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2550*, (นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2561).

และงานศึกษาขั้นสุดท้ายที่เนื้อหา โดยทั้งหมดไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการร่างรัฐธรรมนูญ แต่เสนอให้เห็นถึงบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อการตัดสินพระทัย เปิดให้มีพรรคการเมืองขึ้นหรือไม่ในสยามภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 งานศึกษาขึ้นดังกล่าวแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงบทบาทและความเปลี่ยนแปลงของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อกรณีดังกล่าว ขณะเดียวกันงานศึกษาขึ้นดังกล่าวก็นำเอาสภาพแวดล้อม บริบท และบรรยากาศทางการเมืองมาวิเคราะห์ประกอบด้วย¹² ซึ่งเป็นแนวทางที่งานวิจัยชิ้นนี้จะใช้ศึกษาต่อไป

จากที่ได้ทำการทบทวนงานศึกษาที่เกี่ยวข้องพอจะเห็นแล้วว่า เคยมีการศึกษาบทบาทพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้อยู่บ้างแล้ว หากแต่ยังขาดแง่มุมรายละเอียดในช่วงต้นการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เช่น ขาดการนำเอาบรรยากาศและบริบททางการเมืองมาวิเคราะห์ร่วมกับบทบาทในการประนีประนอมทางการเมืองที่เกิดขึ้นในหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เพื่อที่จะทำให้เข้าใจบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในทางการเมืองมากขึ้น

¹² ฐิติ พวงศ์เจริญ, “คณะการเมือง” หลังการปฏิวัติสยาม: พลวัต พัฒนาการ และชะตากรรมของระบบไร้พรรค, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560).

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

3.1 วิธีการดำเนินการศึกษา

งานชิ้นนี้เป็นงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ (historical research) ที่มีการค้นคว้าเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ มาเปรียบเทียบและวิพากษ์หลักฐาน โดยจะดำเนินการศึกษาในรูปแบบการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยการนำเอกสารต่างๆ ที่ได้ค้นคว้ามาทำการวิเคราะห์ แล้วนำเสนอในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (analysis description)

3.2 ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย

ตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2562-30 กันยายน พ.ศ.2563

3.3 การวางแผนการวิจัย

ช่วงที่ 1 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2562-มกราคม พ.ศ. 2563

รวบรวมค้นคว้าทำการทบทวนวรรณกรรมว่าด้วยงานศึกษาแนวคิดทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในสังคมอื่นๆ หรืองานที่เคยได้ทำการศึกษาเท่าที่ผ่านมา

ช่วงที่ 2 เดือนกุมภาพันธ์-เมษายน พ.ศ. 2563

ค้นคว้า รวบรวมเอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดปรีดี พนมยงค์ หอจดหมายเหตุกรมพระยาดำรงราชานุภาพ หอจดหมายเหตุเชียงใหม่ และนำข้อมูลทั้งหมดมาแยกและสังเคราะห์จัดหมวดหมู่เปรียบเทียบ

ช่วงที่ 3 เดือนพฤษภาคม-กันยายน พ.ศ. 2563

สังเคราะห์ข้อมูลต่างๆ และเขียนรายงานการวิจัย

3.4 สมมุติฐานการวิจัย

ในการทำวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้มีข้อสมมุติฐานว่าบรรยากาศทางการเมืองหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอนต่างๆ จะส่งผลต่อปฏิกิริยาของคนกลุ่มต่างๆ ในสังคม และตัวแสดงสำคัญที่งานชิ้นนี้มุ่งศึกษาภายใต้สภาวะดังกล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ซึ่งดำรงฐานะพระมหากษัตริย์สยามในยามหัวเลี้ยวหัวต่อของบ้านเมือง ทั้งนี้พระองค์ อาจเป็นตัวแสดงที่สำคัญไม่น้อยไปกว่ารัฐบาลในระบอบใหม่ที่เข้ามาจัดการบริหารประเทศแทน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีการประนีประนอมทางการเมืองช่วงหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จนถึงพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ในระยะดังกล่าวพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นตัวแสดงที่สำคัญในการสร้างดุลอำนาจทางการเมือง

3.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจการเปลี่ยนแปลง สภาพสังคม และบรรยากาศทางการเมืองหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475
2. เข้าใจประเด็นเรื่องบทบาทการต่อรองและประนีประนอมของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับคณะราษฎรในแง่มุมของเหตุการณ์ต่างๆ หลังการปฏิวัติไปจนถึงการพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวร

บทที่ 4

กระแสการเรียกร้อง “รัฐธรรมนูญ” ก่อนปฏิวัติ พ.ศ. 2475

แม้ว่าการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในย่ำรุ่งของวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 จะเป็นหมุดหมายที่นำมาซึ่งการมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดที่ทำหน้าที่กำหนดโครงสร้าง อำนาจ และหน้าที่ของสถาบันทางการเมืองต่างๆ ในสังคมการเมืองสยามเป็นครั้งแรก แต่เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาถึงเส้นทางการแสวงหาความคิดเรื่องกฎหมายรัฐธรรมนูญในสยาม จะพบว่ามีการกล่าวถึงอย่างน้อยมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ดังนั้น ในบทนี้ผู้วิจัยจะทำการอธิบายและชี้ให้เห็นถึงกระแสความคิดเรื่องรัฐธรรมนูญและการเรียกร้องทางการเมืองในสยาม ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อกรุยทางให้ผู้อ่านเข้าใจถึงพัฒนาการและแนวความคิดดังกล่าวที่มีมาก่อนการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 อย่างสังเขป

4.1 เหตุการณ์คำกราบบังคมทูลฯ ร.ศ. 103

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จขึ้นครองราชย์ท่ามกลางสภาวะทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศไม่ได้ราบรื่นนัก เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นยุวกษัตริย์และฐานอำนาจทางการเมืองอยู่ในมือกลุ่มขุนนาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งตระกูลขุนนางที่ยังคงสามารถยึดกุมอำนาจทางเศรษฐกิจไว้อย่างเหนียวแน่น ขณะเดียวกันสยามก็ต้องเผชิญหน้ากับการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกที่มองว่าชาติอื่นล่าหลัง โดยก่อนที่สยามจะเริ่มปฏิรูปประเทศนั้น สภาพสังคมสยามมีลักษณะเป็นสังคมโบราณ รูปแบบการปกครองอาศัยระบบที่มีมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กฎหมายและระเบียบต่างๆ ใช้กฎหมายตราสามดวงเป็นหลัก การจัดการสังคมและระบบราชการยังคงอาศัยโครงสร้างและระบบของอยุธยา¹ ดังนั้น เมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์จึงริเริ่มปฏิรูปประเทศอย่างค่อยเป็นค่อยไปเพื่อดึงอำนาจเข้าสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ ในช่วงต้นรัชกาลมีการรวมกลุ่มของเหล่าเชื้อพระวงศ์และขุนนางที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกและให้การสนับสนุนรัชกาลที่ 5 ในชื่อ “สยามหนุ่ม” (Young Siam) โดยในกลุ่มดังกล่าว มีการจัดพิมพ์หนังสือชื่อว่า *ดรโผนวาท* โดยมีพระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์) เป็นเจ้าของ บรรณาธิการ และผู้พิมพ์ผู้โฆษณา มีพระยาภาสกรวงศ์ราชานิติเป็นนักเขียนประจำ เนื้อหาที่นำมาตีพิมพ์เป็นเรื่องราวข้าราชการ ข้าราชการต่างประเทศ ข้าราชการสินค้า การโฆษณา ภาษีตสอนใจ ที่น่าสนใจคือเนื้อหาข่าวส่วนใหญ่จะเป็นการรายงานเหตุการณ์ต่างๆ ในต่างประเทศ และมีการนำเอากฎหมายรัฐธรรมนูญของสหรัฐฯ มาตีพิมพ์ด้วย² นั่นก็หมายความว่ากลุ่มเจ้านายรับรู้ถึงความเป็นไปของการเมืองโลกแล้ว

¹ ลิขิต ธีรเวคิน, *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), 98.

² ขจร สุขพานิช, *ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2514. พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพนางชิต ชุ่มไพโรจน์ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม พระนคร วันจันทร์ที่ 16 สิงหาคม 2514), 42-43 อ้างถึงใน ลิขิต ธีรเวคิน, *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*,

ในขณะที่การปฏิรูปประเทศดำเนินอย่างค่อยเป็นค่อยไป ก็ได้ปรากฏความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองและกล่าวถึงการนำเอารัฐธรรมนูญมาใช้ในสยาม กล่าวคือเมื่อ ร.ศ. 103 หรือ พ.ศ. 2427 กลุ่มเจ้านายและข้าราชการได้ร่วมกันทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นเกี่ยวกับบ้านเมือง และต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองบ้านเมืองจาก “แอบโซลูตโมนาจี” (Absolute Monarchy) ไปเป็น “คอนสตีติวชันแนลโมนาจี” (Constitutional Monarchy)

เหตุการณ์นี้ เริ่มต้นจากการที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์) อัครราชทูตประจำประเทศฝรั่งเศสได้ทำรายงานสถานการณ์ถวายเลขานุการและที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ เกี่ยวกับภัยของชาติมหาอำนาจตะวันตกเพื่อขอให้ให้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระองค์ได้ทรงทราบแล้ว จึงมีพระราชดำริว่า เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นภัยร้ายแรงต่อสยาม จึงได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์พระราชทานมายังพระองค์เจ้าปฤษฎางค์โดยตรง ให้นำเสนอความคิดเห็นว่าควรปรับปรุง แก้ไขบ้านเมือง เพื่อป้องกันเหตุร้ายสำหรับประเทศสยามอย่างไร พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ จึงได้ทรงทำหนังสือกราบบังคมทูลฯ โดยเรียกในครั้งนั้นว่า *หนังสือกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน* ทว่า พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้ทรงนำเอาพระราชหัตถเลขาที่พระราชทานมาเป็นการส่วนพระองค์ไปเปิดเผยหรือกับเจ้านายและข้าราชการประจำสถานทูตเพื่อขอรับคำแนะนำทำเป็นหนังสือกราบบังคมทูลฯ เมื่อเหล่าเจ้านายและข้าราชการได้ปรึกษากันแล้ว จึงได้มีการร่วมลงนามในหนังสือดังกล่าว รวมแล้ว 11 คน ซึ่งทั้งหมดเป็นข้าราชการประจำสถานทูต³

เนื้อหาในหนังสือกราบบังคมทูลฯ ชี้ให้เห็นถึงภัยจากจักรวรรดินิยมหรือชาติมหาอำนาจยุโรป โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเห็นว่าชาติยุโรปนั้นมักใช้มาตรฐานของชาวยุโรปเพื่อเข้าครอบครองชาติอื่น และมีการอธิบายถึงแนวนโยบายต่างๆ ที่สยามอาจนำมาใช้เพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากการอ้างสิทธิครอบครองดินแดนจากชาติยุโรป ส่วนกลุ่มที่ 2 ถวายความเห็นเห็นว่าแนวทางที่ดีที่สุดคือการแก้ไขโครงสร้างทางการเมือง คือให้มีการเปลี่ยนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจในการบริหารประเทศอย่างเด็ดขาดไปสู่ระบอบพระมหากษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional Monarchy) ให้มีระบบคณะรัฐมนตรี (Cabinet) ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารราชการแผ่นดินในกระทรวงต่างๆ โดยนโยบายที่จะนำไปปฏิบัตินั้นพระมหากษัตริย์จะต้องทรงเห็นชอบเสียก่อน และไม่จำเป็นต้องเป็นระบบรัฐสภา⁴ นอกจากการแก้ไขโครงสร้างทางการเมืองที่กล่าวมาแล้ว ในหนังสือกราบบังคมทูลฯ ยังเสนอความเห็นอีกว่าต้องมีการเปลี่ยนแปลงในส่วนอื่นๆ เช่น ต้องมีพระราชประเพณีสืบสันตติวงศ์ที่แน่นอนเพื่อป้องกันการแย่งชิงราชบัลลังก์ กำหนดสินบน ให้มีความเสมอภาคทั่วกันในการใช้กฎหมาย การเก็บภาษีและการสักเลก ยกเลิกขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นเครื่องกีดขวางความเจริญ เปิดให้ประชาชนสามารถแสดงความคิดเห็นในทางสาธารณะหรือทางหนังสือพิมพ์ได้ภายใต้

³ จารุวรรณ สุขุมาลพงษ์, *เหตุการณ์ ร.ศ. ๑๐๓*, เข้าถึงเมื่อ 25 มิถุนายน 2563, เข้าถึงได้จาก http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=เหตุการณ์_ร.ศ.๑๐๓

⁴ ลิขิต วีระเวคิน, *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*, 116-117.

ขอบเขตของกฎหมาย คัดเลือกคนเข้าทำงานราชการตามหลักความสามารถ และถ้าข้าราชการผู้ใดไม่ปฏิบัติตามกฎหมายก็ให้ออกจากงาน⁵

แม้ว่าคำกราบบังคมทูลตามหนังสือดังกล่าว จะไม่ได้ส่งผลให้สยามมีรัฐธรรมนูญใช้เพื่อปกครองประเทศ แต่รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชหัตถเลขาตอบ เมื่อ พ.ศ. 2428 หลังจากที่ทรงทราบความแล้วเป็นเวลาราว 4 เดือน โดยพระราชหัตถเลขาตั้งกล่าวคือ พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน แต่ตามต้นฉบับเรียกพระราชหัตถเลขานี้ว่า “พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้ที่จะให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง จ.ศ. 1247” มีความตอนหนึ่งในพระราชหัตถเลขาที่แสดงให้เห็นว่า ประเด็นที่กลุ่มเชื้อพระวงศ์และขุนนางเสนอมานั้นเป็นเรื่องที่ต้องยอมรับ แต่รัชกาลที่ 5 ก็ทรงมีพระราชดำรัสโต้แย้งในกรณีที่มีการเสนอให้เปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นระบอบพระมหากษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญว่า สภาพบ้านเมืองนั้นยังไม่พร้อมเพราะขาดคนที่มีความรู้สติปัญญา แม้แต่ส่วนเสนาบดีในพระองค์เองก็หาผู้ที่เก่งจริงได้ยาก และการจะปลดถ่ายเสนาบดีเก่าออกไปก็จำเป็นจะต้องดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป⁶ โดยพระองค์ทรงเห็นว่า

“รวมความก็อย่างเดียวกันคือ คอเวอนเมนต์รีฟอม นี้แหละเป็นต้นเหตุที่จะจัดการทั้งปวงได้สำเร็จตลอด ถ้าการเรื่องนี้ยังไม่เป็นการเรียบร้อยได้แล้ว การอื่นๆ ยากนักที่จะตลอดไปได้ เพราะฉะนั้นเราจึงขอให้ท่านทั้งปวงคิดการเรื่องนี้ ตามที่รับมาว่าจะคิดนั้นคิด การอื่นๆ ที่จะต้องรีฟอมบ้าง จัดขึ้นใหม่บ้างนั้น เราของดไว้พูดต่อภายหลัง”⁷

จากความในพระราชดำรัสตอบของรัชกาลที่ 5 ที่ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์เรื่อง “คอเวอนเมนต์รีฟอม” หรือการปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดินมากกว่าจะเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ “คอนสตีติวชันแนลโมนากี” ดังนั้น ในรัชกาลของพระองค์การปฏิรูประบบราชการแผ่นดินจึงเป็นนโยบายสำคัญเพื่อนำพาประเทศเข้าสู่ความทันสมัยและรวบอำนาจการปกครองที่เคยอยู่ในมือขุนนางมาไว้ที่พระมหากษัตริย์แน่นอนว่าการปฏิรูปประเทศของรัชกาลที่ 5 ได้นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวาง และเหตุการณ์คำกราบบังคมทูลฯ ร.ศ. 103 นั้นก็ช่วยให้เห็นเค้าลางความต้องการให้สยามมีรัฐธรรมนูญใช้สำหรับปกครองประเทศเพื่อให้สอดคล้องกับระเบียบกติกากองการเมืองระหว่างประเทศในขณะนั้น อันเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่บีบบังคับให้สยามต้องหาทางแก้ไขการบริหารปกครองประเทศไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตาม การเรียกร้องดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่ายังมีได้ก้าวหน้าถึงขนาด จะให้มีการจำกัดอำนาจพระมหากษัตริย์และให้มีระบบผู้แทนที่มาจากประชาชน

ในเวลาต่อมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงมีความเห็นว่า การปฏิรูปการปกครองแผ่นดินในรัชกาล 5 นั้น คือการเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่าง “พลิกแผ่นดิน” ดังความว่า

“การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากแบบเดิม เปนตั้งกระทรวง 12 กระทรวงนี้ ต้องนับว่าเปนการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ซึ่งเรียกได้อย่างพูดกันตามธรรมดาว่า ‘พลิกแผ่นดิน’ ถ้าจะใช้คำอังกฤษก็ต้องเรียกว่า ‘Revolution’ ไม่ใช่ ‘Evolution’

⁵ เรื่องเดียวกัน, 118.

⁶ เรื่องเดียวกัน, 119.

⁷ จารุวรรณ สุขุมลพงษ์, เหตุการณ์ ร.ศ. ๑๐๓.

การเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงครั้งนี้ มีน้อยประเทศนักที่จะสำเร็จไปได้โดยราบคาบ ปราศจากการจลาจล หรือว่าไม่มีเลยก็เกือบจะว่าได้ ประเทศญี่ปุ่นได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่าง ‘พลิกแผ่นดิน’ เหมือนประเทศสยาม แต่ทำได้ดำเนินการไปได้โดยสงบราบคาบเหมือนประเทศสยามไม่ ยังต้องมีการจลาจลในบ้านเมือง เช่นมีขบถสัตsuma (‘Satsuma Rebellion’) เป็นต้น

การที่สยามได้เปลี่ยนแปลงวิธีปกครองอย่าง ‘Revolution’ ได้ โดยไม่ต้องมีใครเสียเลือดเนื้อแม้แต่หยดเดียวครั้งนี้ ต้องนับว่าเป็นมหัศจรรย์ เป็นโชคดีของประเทศสยามเป็นอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงนี้ย่อมขัดกับประโยชน์ของคนบางจำพวก จึงยากนักที่จะสำเร็จได้โดยสงบราบคาบ

ที่การเปลี่ยนแปลงอย่างนี้สำเร็จไปได้ในประเทศสยามโดยราบคาบเพราะ ‘Revolution’ ของเรานั้น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ทรงริเริ่ม ประกอบทั้งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ทรงพระปรีชาสามารถยิ่งกว่าผู้ใดหมดในเวลานั้น ทั้งทรงมีพระราชอัธยาศัยละมุนละม่อม ทรงสามารถปกครองความจงรักภักดีในชนทุกชั้นที่ได้เข้าเฝ้าใกล้ชิดพระองค์แม้แต่ครั้งเดียว

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเล็งเห็นการภายหน้าอย่างชัดเจน และทรงทราบการที่ล่วงไปแล้วเป็นอย่างดี ได้ทรงพระราชดำริห์ตรัสโดยรอบคอบ ได้ทรงเลือกประเพณีการปกครองทั้งของไทยเรา และของต่างประเทศประกอบกัน ด้วยพระปรีชาญาณอันยอดเยี่ยมได้ทรงจัดการเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองเป็นลำดับมาล้วนเหมาะสมเหตุการณ์และเหมาะสมกับเวลา ไม่ช้าเกินไป ไม่เร็วเกินไป”⁸

4.2 กบฏ ร.ศ. 130

ราว 2 ทศวรรษต่อมา สยามได้เกิดเหตุการณ์ที่เรียกว่า “กบฏ ร.ศ. 130” เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2455 (ร.ศ. 130) หรือ 20 ปี ก่อนเกิดการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 โดยนายทหารและปัญญาชนกลุ่มหนึ่งได้วางแผนให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระราชทานรัฐธรรมนูญและเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง ประเด็นที่น่าสนใจคือ ในคณะ ร.ศ. 130 เป็นกลุ่มปัญญาชนที่จบจากโรงเรียนนายร้อยทหารบก นายทหารบางนายที่อยู่ในคณะนี้ก็กำลังอยู่ในช่วงเรียนเพิ่มเติม⁹

อาจกล่าวได้ว่า คณะนายทหารที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในสมัยนี้เป็นผลมาจากการได้รับการศึกษาในระดับสูงกว่าคนกลุ่มอื่นในสังคม ถือเป็นผลผลิตของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และการปกครองที่ได้รับอิทธิพลจากทั้งในประเทศและต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ในห้วงเวลาก่อนการเกิด กบฏ ร.ศ. 130 นั้น ภายในสังคมสยามได้มีการนำเข้ามาแนวความคิดประชาธิปไตยแบบจีนรวมทั้งแนวความคิดของซุนยัตเซน มีการปรากฏคำศัพท์การเมืองว่า “เก๊กเหม็ง” หรือปฏิวัติ รวมทั้งมีคำอื่นๆ ในภาษาไทยที่เกิดขึ้นใหม่ด้วย เช่น เสมอ

⁸ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน, (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470), (2)-(3).

⁹ แกมสุข นูมนนท์, ยังเติร์กครั้งแรก กบฏ ร.ศ.130, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: สายธาร, 2545), 29-31.

ภาค การตราภาพ¹⁰ อาจกล่าวได้ว่า อุดมการณ์และแนวความคิดทางการเมืองเหล่านี้ได้กลายเป็นตัวแบบและแรงผลักดันให้นายทหาร คณะ ร.ศ. 130 ก่อการ แต่อย่างไรก็ตาม การวางแผนเพื่อเข้าทำการปฏิวัติบีบบังคับให้รัชกาลที่ 6 พระราชทานรัฐธรรมนูญเป็นอันต้องล้มเหลว เนื่องจากมีนายทหารนำแผนดังกล่าวไปฟ้องผู้บังคับบัญชาจนนำไปสู่การกวาดล้างจับกุมกลุ่มผู้สมคบคิด คณะ ร.ศ. 130

4.3 กระแสการเรียกร้องรัฐธรรมนูญบนหน้าหนังสือพิมพ์

กระแสความคิดของสังคมหนึ่งในช่วงระยะเวลาหนึ่งสามารถพิจารณาได้จากข่าวในหนังสือพิมพ์ ซึ่งได้มีผู้ศึกษาและพบว่า ในช่วงทศวรรษ 2460-2470 มีการวิพากษ์วิจารณ์ราชวงศ์อย่างกว้างขวาง อันเป็นการสันคลอนอำนาจ และทำลายความน่าเชื่อถือของราชวงศ์ ในงานวิจัยของอัจฉราพร กมฺพิสมัย ได้รวบรวมและศึกษาเนื้อหาจากหนังสือพิมพ์ในช่วงทศวรรษ 2470 พบว่ามีกรวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างต่อเนื่องในหน้าหนังสือพิมพ์¹¹ หรืองานของ พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม ที่ทำการศึกษา บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ตั้งแต่การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 งานชิ้นนี้ช่วยชี้ให้เห็นว่า ในช่วงรัชกาลที่ 7 นั้น มีการวิพากษ์วิจารณ์และแสดงความเห็นทางการเมืองอย่างกว้างขวางและรุนแรง แต่กระนั้นก็มีการตอบโต้จากรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือเจ้านายชั้นสูงบางพระองค์¹²

ก่อนเกิดการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 บรรดาหนังสือพิมพ์ได้ลงข่าวเกี่ยวกับสถานการณ์บ้านเมืองอย่างแพร่หลาย หนังสือพิมพ์เป็นพื้นที่หนึ่งที่ถูกใช้ในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล พื้นฐานทางความคิดอันนำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์ซึ่งเป็นแนวความคิดที่ว่าประเทศนี้เป็นของราษฎรมิใช่พระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว อันเป็นความคิดใหม่ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนที่เปลี่ยนไป การเคลื่อนไหวทางความคิดของปัญญาชนในช่วงก่อนการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 มักปรากฏในบทความตามหน้าหนังสือพิมพ์¹³ และเกิดขึ้นจากบริบทเฉพาะที่สยามเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตส่งผลให้คนบางกลุ่มสามารถเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์ในลักษณะรุนแรงได้ โดยเฉพาะการแสดงความเห็นของหนังสือพิมพ์ในทศวรรษ 2460 นั้น มีลักษณะเฉพาะ คือ หนึ่ง เป็นผลมาจากการที่สยามเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต สอง เกิดจากรัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชอัธยาศัยโปรดการหนังสือพิมพ์และมีการเขียนบทความโดยใช้พระนามแฝงในการตอบโต้กับนักเขียนอื่นๆ เพราะเห็นว่าจะสามารถชักนำให้คนอื่นเห็นตาม

¹⁰ อนุรักษ์ ใจจริง, "100 ปีของความพยายามสถาปนาระบอบประชาธิปไตย: 'คณะ ร.ศ.130' และความเป็นมาของความคิด 'ประชาธิปไตย' ในประเทศไทย," ใน **จาก 100 ปี ร.ศ. 130 ถึง 80 ปี ประชาธิปไตย**, บรรณาธิการโดย สุรราชัย ยิ้มประเสริฐ และทิพย์พาพร ตันติสุนทร, (กรุงเทพฯ: พี เพรส จำกัด, 2556), น. 77-89

¹¹ โปรดดูเพิ่มเติม อัจฉราพร กมฺพิสมัย, "ปัญหาภายในสังคมไทยก่อนการปฏิวัติ 2475: ภาพสะท้อนจากงานเขียนทางหนังสือพิมพ์", (เอกสารวิจัยลำดับที่ 28 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532).

¹² โปรดดูเพิ่มเติม พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม, **บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย ตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2**, (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520).

¹³ พรภิรมย์ (เอี่ยมธรรม) เขียงกุล, **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่เล่ม 1 (2475-2524)**, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2535), 16.

ความคิดพระองค์ได้ ทำให้เกิดบรรยากาศที่เอื้อให้ผู้คนร่วมแสดงความคิดเห็นผ่านหน้าหนังสือพิมพ์ได้อย่างแพร่หลาย¹⁴ ส่งผลให้เกิดการกระจายความคิดทางสังคมการเมือง¹⁵

กล่าวย้อนกลับไป ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ปรากฏคำศัพท์ทางการเมืองใหม่ๆ ที่เริ่มหลั่งไหลเข้ามาในสังคมสยามดังปรากฏใน *หนังสือกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน* ที่เสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็น “คอนสตีติวชันแนลโมนากี” ที่มี “คอนสตีติวชัน” หรือข่าวเหตุการณ์การเมืองต่างๆ อันเป็นข่าวต่างประเทศที่ปรากฏบนหน้าหนังสือพิมพ์*ดุริยวัฒ* ต่อมาในช่วงรัชกาลที่ 6 การเสนอความคิดตามหน้าหนังสือพิมพ์ก็ปรากฏคำศัพท์ใหม่ๆ อย่างกว้างขวาง มีการบัญญัติคำศัพท์ใหม่ขึ้นใช้จำนวนมาก¹⁶ ดังเช่นในบทความของผู้ใช้นามแฝง “นาคราช” ได้เขียนเรื่อง “ความเห็นเอกชน (พ.ศ. 2456)” ในหนังสือพิมพ์*กรุงเทพฯ เดลิเมล์* ดังนี้

“1. วิธีการปกครองอย่าง*คอนสตีติวชันแนลโมนากี* นั้นคือมี ที่ประชุมแทนราษฎรมาช่วยพระเจ้าแผ่นดินปกครองประเทศ แลบ้านเมือง ซึ่งเรียกว่าที่ประชุม*ปาลิเมนต์*อย่างประเทศอังกฤษ ที่ประชุม*ริคตีก*ประเทศเยอรมัน บรรดาพระราชกำหนดกฎหมายที่รัฐบาลจะตั้งขึ้น ... แลการใช้จ่ายของแผ่นดิน เจ้ากระทรวงต้องนำเสนอต่อที่ประชุมผู้แทนราษฎรก่อน

2. วิธีการปกครองอย่างที่เรียกว่า *ริปปบลิกัน* ... เขาไม่ตั้งพระเจ้าแผ่นดิน แต่เลือกตั้งประธานาธิบดีแทน ประธานาธิบดี ... ไม่เลือกตระกูล ตระกูลพ่อค้าจะมาเป็น*ประธานาธิบดี*ก็ได้ ถ้าพลเมืองโหวตให้เป็น

3. วิธีการปกครองอย่างที่เรียกว่า *แอบสลูตโมนากี* นั้น พระมหากษัตริย์ปกครอง มีพระราชอำนาจเหนือรัฐบาล”¹⁷ (เน้นคำโดยผู้วิจัย)

นอกจากปรากฏขึ้นของคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองแล้ว ยังพบว่ามีกรวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งก็เท่ากับว่าเป็นการทำทลายความชอบธรรมของระบอบ เช่น การวิพากษ์วิจารณ์การตุลาการว่าเกิดขึ้นแต่เฉพาะพวกที่ไม่ใช่กลุ่มเจ้านาย ความว่า “... *อภิรัฐมนตรีคงทรงรู้สึกตะขิดตะขวงพระทัยอยู่บ้าง ที่ดูแลแต่คณะขุนนาง ส่วนเจ้าซึ่งรับราชการประจำตำแหน่งนำที่ราชการอยู่แล้วนั้นหาได้ถูกดูแลด้วยไม่...*”¹⁸

ในบางบทความนั้นแสดงถึงความประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วยความรุนแรงเช่นเดียวกับการปฏิวัติที่เกิดขึ้นในรัสเซีย เช่น บทความเรื่อง “*ราษฎรตื่นแล้ว*” ความว่า

“... *ซาร์นิโกลาชแห่งประเทศรัสเซีย ซึ่งถูกลงพระชนม์ด้วยมือราษฎรสามัญเมื่อหกเจ็ดปีมานี้* ถ้ายังทรงพูดได้ในเวลานี้จะต้องแสดงความเสียพระทัยในการที่พระองค์คิดได้เข้าไป ประเทศต่างๆ เวลานี้ที่มี

¹⁴ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิซาคาร: 2535), 98.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 8.

¹⁶ สายชล สัตยานุรักษ์, *ประวัติศาสตร์รัฐไทยและสังคมไทย ครอบครั้ว ชุมชน ชีวิตสามัญชน ความทรงจำ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์*, (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2558), 128.

¹⁷ นาคราช (นามแฝง), “ความเห็นเอกชน,” *กรุงเทพฯ เดลิเมล์* (11 กรกฎาคม 2526) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 129.

¹⁸ สยามวิวิธ (20 .กรกฎาคม 2470) อ้างใน พงกริมย์ (เอี่ยมธรรม) เชียงกูล. *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่เล่ม 1* (25475 -2524), 40.

พระราชทานเป็นประมุข จึงต้องระวังระไวคอยฟังเสียงราษฎรส่วนมากและอนุโลมตามเสนอมิให้เป็นที่ยึดอภัย ครัยได้ ขอให้ดูตัวอย่างพระเจ้าแฮคอนราชาแห่งประเทศนอร์เวย์เถิด เมื่อสมัยรถยนต์ออกใหม่ๆ ราษฎรไม่ชอบรถยนต์ เพราะทำให้ม้าตื่นตกใจ พระเจ้าแฮคอนยังไม่กล้าซื้อรถยนต์เลย (ดูพระราชหัตถเลขาเรื่องไกลบ้านของ พระพุทธเจ้าหลวง) เรื่องนี้รัฐบาลที่รักควรสำเหนียกไว้ และดำริการตามควรแก่กาลสมัย ซึ่งราษฎรของท่านได้ตื่นแล้ว”¹⁹

หนังสือพิมพ์ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในช่วงรัชกาลที่ 7 นั้น มีบทบาทสำคัญอยู่ 2 ประการคือ ประการแรก ชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และประการที่ 2 การนำเสนอความคิดประชาธิปไตยมากเผยแพร่ผ่านหน้าหนังสือพิมพ์ และยังมีกรกล่าวถึงเรื่องอื่น ๆ เช่น เรื่องการเก็บเงินรัชชูปการ การดูดยภาพข้าราชการ การวิพากษ์วิจารณ์พระมหากษัตริย์ และปัญหาของข้าราชการในขณะนั้น²⁰

การวิพากษ์วิจารณ์ตามหน้าหนังสือพิมพ์นั้น มีบางส่วนที่กระทบต่อพระมหากษัตริย์เช่น บทความในหนังสือพิมพ์ไทยหนุ่ม ที่วิจารณ์ว่า “...อย่าว่าราษฎรที่ไม่ได้รับการศึกษา จะเป็นพลเมืองที่ถ่วงความเจริญของประเทศเลย ถึงพระเจ้าแผ่นดินที่มีชีวิตไม่เต็มความ ก็เป็นภัยแก่ประเทศเหมือนกัน การเป็นพระเจ้าแผ่นดินในปัจจุบัน จะต้องเตรียมตัวเรื่อยมาแต่เมื่อเป็นรัชทายาท...”²¹

ในช่วงรัชกาลที่ 6-7 ปรากฏว่ามีการใช้คำที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางการเมืองแบบเสรีนิยมและสังคมนิยมตามสิ่งตีพิมพ์ต่างๆ เช่นคำว่า เสรีภาพ สิทธิ เสมอภาค อีสรภาพ ความยุติธรรม²² คำเหล่านี้ล้วนแล้วเกี่ยวกับการเมือง ซึ่งการปรากฏขึ้นของคำเหล่านี้มีความสำคัญในเชิงการเมืองวัฒนธรรม เพราะในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นปลอดการเมือง เนื่องจากอำนาจอยู่ที่พระมหากษัตริย์และมีอุดมการณ์ทางการเมืองคติที่พระมหากษัตริย์จะมีพระมหากรุณาธิคุณต่อคนในประเทศอย่าง “เสมอหน้ากัน” แต่การเกิดขึ้นของคำศัพท์ทางการเมืองนั้นแฝงไปด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองที่ต้องมีการต่อรอง ต่อสู้ และแบ่งปันทรัพยากรกัน ซึ่งในทางหนึ่งก็เป็นการบั่นทอนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั่นเอง²³

กล่าวได้ว่าในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์การดำเนินกิจการหนังสือพิมพ์มี “เสรีภาพ” สาเหตุมาจากรัฐมีอำนาจจำกัดเนื่องจากเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต แต่ในอีกด้านหนึ่ง วงการหนังสือพิมพ์ก็ต้องเผชิญกับการแบ่ง “ชั้น” ระหว่างหนังสือพิมพ์ที่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐกับหนังสือพิมพ์ที่ไม่ได้รับเงินอุดหนุน ดังนั้นหนังสือพิมพ์ในกลุ่มที่ไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลจึงยึดหลักวิชาชีพ ทำให้มีความรู้สึกว่าคุณสมบัติของตนเองมีความสำคัญที่จะช่วยให้ชาติมีความเจริญ คือ กลุ่มของตนจะเป็นตัวแทนของราษฎรในระยะที่สยามยังไม่มี “พาลีเมนต์”²⁴

¹⁹ สยามรีวิว (10 .กรกฎาคม 2470) อ้างในเรื่องเดียวกัน , 41.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, 17-41. และโปรดดู อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, **ปัญหาภายในสังคมไทยก่อนการปฏิวัติ 2475: ภาพสะท้อนจากงานเขียนทางหนังสือพิมพ์**, (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532).

²¹ บุคคล (นามแฝง), “ไม่คิดไม่แปลก,” **ไทยหนุ่ม** (กรกฎาคม 2470) อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 40.

²² สายชล สัตยานุรักษ์, **ประวัติศาสตร์รัฐไทยและสังคมไทย ครอบครั้ว ชุมชน ชีวิตสามัญชน ความทรงจำ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์**, 130.

²³ เรื่องเดียวกัน, 132.

²⁴ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, **การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475**, 101.

การอุดหนุนหนังสือพิมพ์ของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ (พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวงศวโรทัย) และนายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ ที่ปรึกษาชาวอเมริกัน ได้กล่าวอย่างชัดเจนในบันทึกที่เขียนใน เดือนธันวาคม พ.ศ. 2470 ว่า

“สาเหตุที่ทำให้เงินอุดหนุนเพราะรัฐบาลต้องการควบคุมนโยบายของหนังสือพิมพ์ เมื่อสมัยที่ใช้นโยบายนี้มีเหตุผลที่สมควรหลายประการที่เห็นว่าควรทำ หนังสือพิมพ์ทุกฉบับพวกนี้พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ ดังนั้นจึงมีอิทธิพลในกลุ่มชาวต่างชาติ ในช่วงเวลานั้นความสัมพันธ์ต่างประเทศของเราลำบากมาก สนธิสัญญาเก่าๆ ก็ยังมีผลใช้ได้อยู่และถ้าหนังสือพิมพ์วิจารณ์อะไรในทำนองที่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาล ก็จะทำให้ความยุ่งยากและสร้างปัญหาให้กับรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”²⁵

นอกจากการที่รัฐบาลใช้วิธีการอุดหนุนหนังสือพิมพ์เพื่อควบคุมการเสนอข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์ อีกวิธีหนึ่งที่ใช้คือ รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ใช้อำนาจสั่งปิดหนังสือพิมพ์ที่ตีพิมพ์บทความที่รัฐบาลไม่พอใจ แต่อย่างไรก็ตาม รัฐบาลในสมัยนั้นก็มีความยืดหยุ่นมากกว่าจะดำเนินการอย่างแข็งกร้าว และส่วนใหญ่มักจะเป็นการตักเตือนมากกว่า หากมีการสั่งปิดก็มักจะเป็นการสั่งปิดแบบชั่วคราว²⁶

บรรดาหนังสือพิมพ์ที่ได้วิพากษ์วิจารณ์การเมืองและการบริหารของรัฐบาลอย่างต่อเนื่องที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงบริบทแวดล้อมในเวลานั้นที่เริ่มจะกระทบต่อราชบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การถูกตั้งคำถามถึงความชอบธรรมของราชบัลลังก์ และกระแสเรียกร้องค่อยๆ ดังขึ้น ด้านหนึ่งแสดงออกผ่านทางสื่อสิ่งพิมพ์ และอีกด้านแสดงออกผ่านการรวมกลุ่มทางสังคม เช่น สมาคมรักชาติ ศาสน์กษัตริย์ ของนรินทร์ ภาษิต, โครงการราษฎรสารธารณกุล ของชั้น อัมโภช, สำนักงานบำรุงราษฎร ของทองเจ็วจารุสาธร์ และสถานพานิชสงเคราะห์ ของหม่อมหลวงเฉลิม พนมวัน ณ อยุธยา²⁷ หรือกรณีตัวอย่าง คือ การเรียกร้องของถวัติ ฤทธิเดช²⁸

ถวัติ ฤทธิเดช เป็นปัญญาชนนอกระบบ ที่ทำการต่อสู้เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมของเหล่ากรรมกรมาอย่างยาวนานระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ข้อเรียกร้องของถวัติ ฤทธิเดช นั้นกระทำผ่านหนังสือพิมพ์ แต่การดำเนินการต่างๆ มีข้อจำกัดด้านทุนและถูกเพ่งเล็งจากรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และถูกบีบคั้นด้วยวิธีที่ไม่เป็นทางการ แม้ว่าจะถูกคุกคาม ถวัติ ฤทธิเดช ก็ยังคงทำงานต่อไป และการกระทำดังกล่าวนี้เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยปลุก

²⁵ ร7 รล., 19/6, กขช. อ้างถึงใน เบนจามิน เอ. บัทสัน, **อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม**, แปลจาก *The End of the Absolute Monarchy in Siam*, แปลโดย พรรณงาม เเงารธรรมสาร, สดใส ชันติวรพงศ์ และศศิธร รัชนี้ ณ อยุธยา, บรรณาธิการแปลโดย กาญจณี ละของศรี และยุพา ชุมจันทร์, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2555), 104-105.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, 106.

²⁷ ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์, **แรงงานวิจารณ์เจ้า: ประวัติศาสตร์ราษฎรผู้ทลายล้างทำสมบูรณาญาสิทธิราชย์**, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547), 46.

²⁸ ถวัติ ฤทธิเดช เป็นราษฎรสามัญที่มีบทบาทอย่างสูงต่อสังคมการเมืองสยามในช่วง พ.ศ. 2466-2478 เขาเป็นปัญญาชนในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีลักษณะเฉพาะคือ ด้านหนึ่งเคลื่อนไหวผ่านหน้าหนังสือพิมพ์ และอีกด้านเคลื่อนไหวทางสังคม โดยเข้าเป็นตัวแทนของคนยากที่เขียนฎีการ้องต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นผู้นำกรรมกรรกราง หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นอกจากนี้ เขายังได้ยื่นฟ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ด้วย

ให้กรรมกรตื่นตัว และพยายามเผยแพร่แนวความคิด เสมอภาคและความเป็นธรรม เมื่อถวดี ฤทธิเดช ทำหนังสือพิมพ์*ปากกาไทย* ปริณมทลของความความคิดได้ขยายไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์ระบบขุนนาง ความล่าช้าของระบบราชการ การใช้เส้นสาย และวิจารณ์ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยรวม²⁹

ทั้งนี้แล้วในช่วงทศวรรษ 2470 ถวดี ฤทธิเดช หันไปใช้วิธีการถวดีฤทธิกาแทนการต่อสู้ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ เพราะการต่อสู้ดังกล่าวนำไปสู่ปัญหาด้านการเงินของเขาเอง การถวดีฤทธิกาของถวดี ฤทธิเดชมีทั้งเป็นส่วนที่เขียนในนามตัวเองและเขียนขึ้นเพราะราษฎรขอให้เขียนให้ เช่น ฤทธิกาเรื่องชานา ที่สะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกของชานา ว่าท้ายที่สุดแล้วรัฐบาลก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาของชานาได้ หรืออย่างฤทธิกาที่ ถวดี ฤทธิเดช เขียนขึ้นภายหลังจากที่รัชกาลที่ 7 ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศเพื่อรักษาพระเนตร ในฤทธิกา ถวดี ฤทธิเดชได้ทูลถามถึงเรื่องการใช้พระราชทรัพย์ในการรักษาพระเนตร ซึ่งการถวดีฤทธิกา นั้นแม้ว่าจะมิได้รับรู้กันทั่วไปในพื้นที่สาธารณะ แต่การถวดีฤทธิกาได้แสดงถึงข้อคิดเห็นของประชาชน ที่มีการทูลถามถึงกิจการบ้านเมืองหรือกิจการส่วนพระองค์ ข้อคิดเห็นเหล่านี้แสดงให้เห็นถึง ความเปลี่ยนแปลงของ “ความรู้สึกใหม่ของคนในระบอบเก่า” ที่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการบ้านเมือง³⁰

เสียงเรียกร้องเพื่อความเปลี่ยนแปลง และคาดหวังไปสู่สิ่งใหม่ที่ดีกว่าเดิมในระบอบเก่าค่อยๆ ดังขึ้นนับตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 เสียงเรียกร้องความเปลี่ยนแปลง รวมถึงการตั้งคำถามต่อระบอบการเมืองได้ปรากฏขึ้นอย่างเข้มข้นเรื่อยๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตัวอย่างความคิดของประชาชนที่เรียกร้องความเปลี่ยนแปลงพร้อมทั้งตั้งคำถามต่อระบอบเดิมที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นภาพแทนของยุคสมัยคือ บทความของกุหลาบ สายประดิษฐ์ ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2474 เรื่อง “มนุษย์ภาพ” โดยตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์*ไทยใหม่* บทความเรื่องนี้ตีพิมพ์ได้เพียงแค่ 2 ตอนก็เกิดปัญหา กุหลาบ สายประดิษฐ์ จึงส่งบทความชิ้นนี้ไปลงที่หนังสือพิมพ์*ศรีกรุง* ซึ่งส่งผลให้หนังสือพิมพ์ดังกล่าวถูกรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์สั่งปิดซึ่งในเวลาต่อมา มีการใช้เส้นสายเจรจากันจนสามารถกลับมาเปิดใหม่ได้ในที่สุด

บทความเรื่อง “มนุษย์ภาพ” นั้นแสดงให้เห็นถึงอุดมคติของกุหลาบ สายประดิษฐ์ ความหน้าสนใจของบทความชิ้นนี้ คือ การเริ่มต้นตั้งคำถามต่อ “สิทธิ” ซึ่งการทวงถามหา “สิทธิ” สะท้อนในความตอนหนึ่ง ว่า

“...ข้าพเจ้าเขียนเรื่องนี้ด้วยความมุ่งหมายที่จะปรับฐานะให้ได้ในระดับอันทุกคนควรจะเป็นได้...มนุษย์ภาพ หรือความเป็นมนุษย์ หรือความเป็นคน ควรวางอยู่บนลักษณะอย่างไร ชาวโลกทั้งหลายแม้ที่ได้บรรลุอารยธรรมแล้ว ก็ยังมีความเห็นไม่ลงรอยกัน ที่จริงเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่โตมาก เพราะพลโลกทุกคนย่อมมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่อย่างครบถ้วน ในต่างประเทศเขาสนใจกันเป็นที่ยิ่ง ประหลาดที่ในบ้านเราเกือบจะไม่มีผู้นำพากันเสียเลย ตัวเราเป็นใคร มีส่วนอยู่เล็กน้อยเพียงไรในความเสื่อมความเจริญของประเทศชาติ เรามีสิทธิ

²⁹ ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์, *แรงงานวิจารณ์เจ้า: ประวัติศาสตร์ราษฎรผู้หาญกล้าทำสมบูรณาญาสิทธิราชย์*, 32.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, 56-57.

อะไรบ้าง และเราควรใช้สิทธินั้นได้ภายในขอบเขตเท่าใดที่นิติธรรมของประเทศอนุญาตให้ พวกเราโดยมากไม่ทราบ และไม่พยายามที่จะทราบ...”³¹

“...พวกเราทั้งที่ได้มีชีวิตอยู่ในสมัยปัจจุบันนี้ มีอะไรบ้างที่เราควรจะมีใจ...ในบ้านเรามีความภูมิใจแต่เพียงน้อยนิดที่ได้เกิดมาเป็นคนไทย ซึ่งตามประวัติศาสตร์และพงศาวดารได้แสดงว่าเราเป็นไทแก่ตัว เรามีอิสรภาพทั้งในทางปฏิบัติและในทางความคิด ละม้ายคล้ายคลึงกับอิสรชนทั้งหลายในโลก แต่ข้าพเจ้าให้วิตกว่าในความเป็นไปที่เราได้เผชิญหน้าอยู่ เราได้ทำลายความภูมิใจอันเล็กน้อยนั้นเสียแล้ว เราได้ม้วนตัวของเราเข้าไปเป็นทาสความคิดของผู้อื่น นั่นก็เพราะเหตุอย่างเดียว คือเราพากันยอมสละเสียซึ่งการสู้หน้ากับความเป้นจริงถึงตอนนี้ท่านผู้อ่านคงได้เห็นอิทธิฤทธิ์ของความจริงที่กว้างขวางขึ้นหน่อย...”³²

จากที่ได้อธิบายและยกตัวอย่างมาข้างต้น เพื่อให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในสยามผ่านหน้าหนังสือพิมพ์ที่ช่วยชี้ให้เห็นถึงการเมืองบนหน้าหนังสือพิมพ์ ไม่ว่าจะเป็นคำศัพท์ทางการเมือง เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองของประเทศต่างๆ ที่เริ่มปรากฏตามหน้าหนังสือพิมพ์ นอกจากนี้ยังมีการวิพากษ์วิจารณ์ระบอบการปกครองเดิมรวมไปถึงการดำเนินนโยบายของรัฐบาล ทั้งหมดนี้ช่วยก่อรูปกระแสความคิดทางการเมืองในสยามและสันคลอนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

4.4 คำกราบบังคมทูลขอพระราชทานรัฐธรรมนูญในรัชกาลที่ 7

จากที่ได้เล่าเรียงเชิงเหตุการณ์มาข้างต้น พอจะเห็นได้แล้วว่าในสยามได้มีการเรียกร้องให้มีรัฐธรรมนูญใช้ในการปกครองประเทศจากทั้งกลุ่มเจ้านาย ข้าราชการ กลุ่มนายทหารที่ได้รับการศึกษา และที่สำคัญกระแสความคิดทางการเมืองที่ปรากฏขึ้นตามหน้าหนังสือพิมพ์ ได้ทำให้แนวคิดเรื่องการมีรัฐธรรมนูญเพื่อใช้ในการปกครองประเทศแพร่กระจายเป็นที่รับรู้ของประชาชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากการพูดถึงเกี่ยวกับระบอบการปกครองระบบรัฐสภา และรัฐธรรมนูญโดยทั่วไป

เมื่อถึงรัชกาลที่ 7 สำนึกเรื่องการเมืองได้แพร่กระจายไปยังคนหมู่มากในสยาม มีการกล่าวถึงรัฐธรรมนูญตามหน้าหนังสือพิมพ์อย่างเข้มข้น ขณะเดียวกันก็มีการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นได้

แม้ว่าตามหน้าหนังสือพิมพ์จะปรากฏข่าวคราวเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญบ้าง รัฐสภาบ้าง แต่ทว่าก็ยังไม่ปรากฏว่ารูปแบบรัฐธรรมนูญในฝันดังกล่าวจะเป็นอย่างไร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอยกตัวอย่างเอกสารชิ้นต้นของผู้ใช้นามแฝงว่า นายภักดีและนายไทย ที่ได้เขียนจดหมายขอพระราชทานรัฐธรรมนูญในช่วงต้นรัชกาลที่ 7 อันอาจจะสะท้อนให้เห็นรูปแบบของรัฐธรรมนูญในความนึกคิดของนายไทยและนายภักดี ความในจดหมายมีความว่า

³¹ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ, **มนุษย์ไม่ได้กินกลบ** ข้อเขียนการเมืองของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ในฐานะนักหนังสือพิมพ์, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ แอล. ที. เพรส, 2548), 31-32.

³² เรื่องเดียวกัน, 34.

“จังหวัดพระนคร

วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2468

ขอเดชะฝ่าล่องธลีพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบข่าวเล่าลือกันทั่วไปว่า ในรัชกาลของใต้ฝ่าล่องธลีพระบาท เมื่อแรกขึ้นครองแผ่นดินนี้ จะทรงตั้งกฎหมายคอนสติตูชัน เปนปฐมราชกิจอันสำคัญยิ่ง เพื่อให้ราชการแผ่นดินดำเนินในแบบแผนดียิ่งขึ้น แลให้นานาประเทศทั้งหลายไว้วางใจนับถือยิ่งขึ้น ให้นานาประเทศ รู้สึกว่า ประเทศสยามก็มีได้นั่งนอนใจ มีเหตุกว้างพอที่จะแลดูโลก ได้พยายามก้าวเข้าไปในทางเจริญโดยเต็มกำลัง อย่างประเทศเอกราชทั้งหลายในโลก มีได้มั่งงายอยู่ในสิ่งที่ทันสมัยแล้ว

ปฐมราชกิจนี้เป็นกิจสำคัญจำเป็นต้องมีตามแบบของพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนๆ ซึ่งเมื่อแรกขึ้นครอง ก็ได้กระทำมาแล้ว เช่นพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปิยมหาราชรัชกาลที่ 5 แรกขึ้นครองแผ่นดินได้ทรงตั้งกฎหมายเลิกทาส เปนปฐมราชกิจ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศรัชกาลที่ 6 ก็ได้ทรงตั้งกองลูกเสืออันนานาประเทศนิยมกันทั่วโลก ยกจรรยาของชาติให้สูงขึ้น เปนปฐมราชกิจสำคัญ เหตุฉะนั้นมาในรัชกาลของใต้ฝ่าล่องธลีพระบาท จึงสมควรยิ่งนักที่จะทรงตั้งกฎหมายคอนสติตูชันเปนมุขปฐมราชกิจ เพราะจะหากิจการอย่างอื่นดียิ่งกว่าหรือเท่ากับกฎหมายชนิดนี้ก็ไม่มี แลเปนขึ้นอันสำคัญที่อวดนานาประเทศได้เต็มที แลเป็นความปรารถนาของทวยนาครทั่วไปที่เล่าลือกันแซงแซวในบัดนี้ ตามที่ลือนั้น เนื่องจากกฎหมายคอนสติตูชันนี้ จะมีที่ประชุม 2 สภา คือสภาชั้นสูงแลชั้นต่ำ สภาชั้นสูงมีเจ้านายแลขุนนางเปนสมาชิก สภาชั้นต่ำคือสภาประชาราษฎร์ แต่นัยว่า ในชั้นแรกเริ่มนี้จะมีแต่สภาชั้นสูงสภาเดียวก่อน สภาชั้นต่ำจะจัดไว้จนกว่าจะถึงเวลาอันควร ควรเลือกผู้เปนอรรคมหาเสนาบดี สมาชิกของสภาชั้นสูงเป็นผู้เลือกโดยวิธีโหวตตามแบบของกฎหมายคอนสติตูชัน ผู้เปนสมาชิกของสภาชั้นสูงนั้น จะมีแต่เจ้านายชั้นสูงที่มีความสามารถเป็นที่นิยมนับถือของคนทั่วไปไม่เคยเสียหายในราชการมาแต่ก่อนสมัยด้วย

แต่สำหรับอรรคมหาเสนาบดีคนแรกนี้ นัยว่าพระเจ้าแผ่นดินเลือกแลตั้งให้ทีเดียวไม่ต้องโหวต ซึ่งเหมาะแก่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์มีกำหนดอยู่ในตำแหน่ง 7 ปี หรือ 10 ปีแล้วแต่กฎหมาย

อนึ่งกฎหมายคอนสติตูชันนี้ จะไม่ตัดทอนอำนาจพระเจ้าแผ่นดินแต่อย่างหนึ่งอย่างใดเลย กิจการทุกอย่างคงดำเนินเปนกระแสพระบรมราชาโองการนั่นเอง แปรแต่มีหลักถามมั่นคงยิ่งขึ้น และมีพลาคน้อยเข้า เพราะทำด้วยความเห็นชอบของคนส่วนมากซึ่งมีความสามารถทั้งนั้น แลทั้งต้องผ่านสภาอภิรัฐมนตรีอีกชั้นหนึ่งในที่สุดจึงเป็นพระบรมราชาโองการ ใช้ได้ทีเดียว

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม³³

³³ “เรื่องนายภักดีและนายไทยขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ,” เอกสารรัชกาลที่ 7, นร.7ป./10, พ.ศ.

จากจดหมายดังกล่าวที่ยกมานั้น สามารถประเมินสถานการณ์ในช่วงต้นรัชกาลที่ 7 ได้ว่า ชาวลื้อเรื่องการมีรัฐธรรมนูญในสยามได้แพร่กระจายไปพอสมควรดังที่เขียนว่า “ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบข่าวเล่าลือกันทั่วไปว่า ในรัชกาลของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เมื่อแรกขึ้นครองแผ่นดินนี้ จะทรงตั้งกฎหมายคอนสติติวชั่น เปนปฐมราชกิจอันสำคัญยิ่ง”³⁴ แต่ว่าโครงสร้างระบบรัฐสภาในรัฐธรรมนูญที่นายภักดีและนายไทยเสนอมานั้นได้ออกแบบให้เป็นระบบ 2 สภา คือ มีสภาสูงและสภาล่าง แต่ยังคงจำกัดมิให้มีสภาล่างซึ่งก็คือสภาผู้แทนราษฎรในเบื้องต้น ส่วนสภาสูงนั้นให้มีขึ้นก่อน โดยเจ้านายและข้าราชการที่จะดำรงตำแหน่งดังกล่าวจะต้องเป็นผู้ไม่มีประวัติดี ส่วนประเด็นที่สำคัญคือ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่มีการตัดทอนพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์แต่อย่างใด ซึ่งก็หมายความว่า รัฐธรรมนูญในจินตนาการของนายภักดีและนายไทยยังก้าวไปไม่ถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถมีสิทธิเลือกตั้งได้ ซึ่งแตกต่างจากรัฐธรรมนูญหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 แต่อย่างไรก็ตาม เอกสารดังกล่าวก็ช่วยชี้ให้เห็นถึงเค้ารอยของจินตนาการเรื่องรัฐธรรมนูญในสยามก่อนการปฏิวัติว่ามีโครงสร้างอย่างไรบ้างเป็นอย่างน้อย

³⁴ เรื่องเดียวกัน.

บทที่ 5

เมื่อรัฐธรรมนูญก่อกำเนิดขึ้นในสยาม

การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลและกระทบต่อผู้คนในสังคมสยามอย่างกว้างขวาง แม้ว่าการปฏิวัติในย่ำรุ่งของวันดังกล่าวจะถูกประเมินว่าเป็นเพียงการปฏิวัติของกลุ่มข้าราชการเพียงไม่กี่สิบคน เป็นการปฏิวัติที่ไม่นองเลือดซึ่งแตกต่างจากการปฏิวัติในต่างประเทศที่มักนำไปสู่การล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ และเกิดความสูญเสียอีกมากมายตามมา แต่อย่างไรก็ตาม จากบทที่ผ่านมามาจะเห็นได้แล้วว่ากว่าจะเกิดเหตุการณ์ปฏิวัติ พ.ศ. 2475 สังคมสยามได้เกิดความเปลี่ยนแปลงและมีกระแสการเรียกร้องรัฐธรรมนูญอย่างต่อเนื่อง จนนำไปสู่การปฏิวัติ แม้ว่าในเชิงเหตุการณ์จะมีการบันทึกรายละเอียดที่เกี่ยวข้องไว้อย่างมาก ไล่เรียงมาตั้งแต่การคุมกองกำลังเพื่อทำการปฏิวัติ คณะราษฎรสายพลเรือนทำการตัดสายโทรเลข นายทหารเข้าควบคุมพระบรมวงศานุวงศ์และนายทหารชั้นผู้ใหญ่ จนถึงการส่งนาวาตรี หลวงศุภชลาศัยไปยังหัวหินเพื่อเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ รัชกาลที่ 7 เสด็จกลับพระนคร เพื่อเป็นพระมหากษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ

เหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้มีให้ค้นคว้าและอาจแตกต่างกันบ้างในเชิงรายละเอียด ดังนั้นในบทนี้จะทำการอธิบายสภาพสังคม บรรยากาศ หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะ เพื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมสยามภายหลังการก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญ โดยผู้วิจัยจะใช้หลักฐานที่เป็นหนังสืองานศพ บันทึกความทรงจำร่วมสมัย หนังสือพิมพ์เก่า และหลักฐานจากหอจดหมายเหตุชาติ

5.1 เมื่อการเปลี่ยนแปลงมาถึง

ระหว่างที่มีการก่อตัวทางอุดมการณ์ทางการเมืองในสยามนับตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ในอีกฟากหนึ่งของโลก นักเรียนไทยในต่างประเทศก็มีการรวมตัวกันพูดคุยวางแผนทำการปฏิวัติเช่นกัน โดยเริ่มต้นจากนักเรียนไทยในยุโรป 7 คน ได้เริ่มประชุมคิดทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเนื่องจากเห็นว่าสยามจะไม่สามารถเจริญเทียบเท่าประเทศอื่นได้ หากยังปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469 ที่บ้านพักของประยูร ภมรมนตรี ณ Rue de Sommerard กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส การเปิดประชุมในวันนั้นประกอบไปด้วย

1. ร้อยโทแปลก ชิตตะสังคะ นักเรียนวิชาทหารปืนใหญ่ ประเทศฝรั่งเศส
2. ปรีดี พนมยงค์ นักเรียนวิชากฎหมาย ประเทศฝรั่งเศส

3. ร้อยโทประยูร ภมรมนตรี นักเรียนวิชารัฐศาสตร์ ประเทศฝรั่งเศส
4. ร้อยตรีทัศนัย มิตรภักดี นักเรียนวิชาทหารม้า ประเทศฝรั่งเศส
5. ตั่ว ลพานุกรม นักเรียนวิชาวิทยาศาสตร์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์
6. จรูญ สิงหเสนี ผู้ช่วยราชการสถานทูตสยามในประเทศฝรั่งเศส
7. แนบ พหลโยธิน นักเรียนวิชากฎหมาย ประเทศอังกฤษ

ในการประชุมครั้งนั้น ประยูร ภมรมนตรีได้บันทึกไว้ว่า มีการกำหนดเงื่อนไขไว้ 3 ประการ ประการแรก ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้มีรากฐานประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญเช่นเดียวกับประเทศอังกฤษ โดยงดเว้นการมีสาธารณรัฐโดยเด็ดขาด ประการที่ 2 กำหนดการยึดอำนาจด้วยการปฏิวัติ (Coup d'état) ไม่ใช่การจลาจล งดเว้นการนองเลือด การทำทารุณกรรมใดๆ และไม่ประหัตประหารกันเองอย่างการปฏิวัติในประเทศฝรั่งเศส และประการที่ 3 ร่วมมือกันทำการปกครองบริหารประเทศด้วยความสุจริตใจ งดเว้นการแสวงหาและสร้างความมั่นคงเป็นประโยชน์ส่วนตัว และได้กำหนดหลักการเพื่อดำเนินการยึดอำนาจไว้ 3 ประการ คือ

1. การหาความรู้ พิจารณาการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศต่างๆ ในประวัติศาสตร์ เพื่อทราบความมุ่งหมาย แผนการดำเนินการ และความล้มเหลว
2. กำหนดคุณสมบัติผู้ที่จะมาเข้าร่วมคณะ ซึ่งจะต้องเป็นผู้มีความรู้ และมีวุฒิกว้างขวาง นอกจากนี้จะต้องมาร่วมคิดด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่มีอคติและความเคียดแค้น หรือแสวงหาผลประโยชน์ และต้องเป็นผู้ที่มีความประพฤติและสภาพความเป็นอยู่ของครอบครัวเป็นหลักฐานที่พึงไว้วางใจได้
3. ในเรื่องการหาเงินทองเพื่อมาดำเนินการ ในระยะแรกอาศัยเรียไรเงินส่วนตัว¹

เมื่อกลุ่มนักเรียนนอกกลับมายังไทยก็ได้เริ่มหาสมาชิกและเครือข่ายผู้ร่วมก่อการ จนท้ายที่สุดการก่อตัวและรวมกลุ่มดังกล่าว ได้กลายมาเป็น “คณะราษฎร” ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในย่างรุ่งของวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยคณะราษฎรประกอบได้ด้วยสมาชิกสายทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน จำนวนรวมกัน 100 กว่านาย ซึ่งจำนวนที่แน่นอนนั้น ยังมีข้อถกเถียงกันอยู่ว่าเท่าใดแน่ ซึ่งมีตั้งแต่ 70 นายไปจนถึง 100 กว่านาย แต่อย่างไรก็ตามการกระทำของคนกลุ่มดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อระบอบการเมืองนับตั้งแต่วันปฏิวัติ

เมื่อคณะราษฎรสามารถนำกองกำลังทหารเข้ายึดอำนาจการปกครองพร้อมกับได้เชิญเหล่าพระบรมวงศานุวงศ์ไปรวมกันที่พระที่นั่งอนันตสมาคม จากนั้นได้ส่งนาวาตรีหลวงศุภชลาศัยไปหัวหินเพื่อเชิญรัชกาลที่ 7 เสด็จกลับพระนครเพื่อเป็นพระมหากษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ และในเวลาเดียวกันนั้น ได้มีพระบรมวงศานุวงศ์ 2 พระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน) และพันตรีหม่อมเจ้าวิศิษฐ์ศรี สวัสดิวัตน์ สามารถหลบหนีจากการควบคุมพระองค์และได้พากันเดินทางไป

¹ ประยูร ภมรมนตรี, *ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า*, (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2518).

หัวหิน² หัวเวลาดังกล่าวนี้ถือเป็นช่วงที่ตึงเครียดของการปฏิวัติก็ว่าได้ เพราะเมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นบันทึกความทรงจำ หนังสืองานศพ หรือแม้กระทั่งเอกสารทางราชการจะพบเค้ารอยแห่งความตึงเครียด และการประนีประนอมกันระหว่างฝ่ายคณะราษฎรและรัชกาลที่ 7

5.2 บรรยายกาศสยามหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

จากการค้นคว้า ผู้วิจัยพบว่ามี การบรรยายถึงบรรยากาศของวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ในวารสาร *นาวิกศาสตร์* ว่า “...คณะราษฎรได้ใช้กำลังทหารมีอาวุธ ใช้รถยนต์เป็นพาหนะ และรถเกราะเหล่านี้เป็นต้น จึงทำให้ความแตกตื่นให้แก่ประชาชนผู้ไม่รู้หนหนือหนใดอยู่บ้าง เสียงรถ เสียงทหาร เสียงราษฎรโห่ร้องสนั่นหวั่นไหว คล้ายกับแสดงว่ายังเกิดความไม่สงบสุข...”³ พร้อมกันนั้นก็เล่าถึงสถานการณ์ตามกรมกองทหาร และกระทรวงต่างๆ ตลอดจนพื้นที่สำคัญในเขตพระนครที่แสดงให้เห็นถึงสถานการณ์ที่ยังไม่ปรกติและจำต้องระแวงระวัง⁴

นอกจากบรรยากาศในวันปฏิวัติที่ถูกบันทึกผ่านวารสาร *นาวิกศาสตร์* แล้ว ผู้วิจัยยังค้นพบหลักฐานอีกชุดที่แสดงให้เห็นถึงคำสั่งของคณะราษฎรในช่วงหลังการปฏิวัติ โดยในส่วนตัวของหลักฐานชุดดังกล่าวมีคำว่า “ลับ” ไว้กำกับ และเนื้อหาในหลักฐานชุดนี้สะท้อนให้เห็นความเคลื่อนไหวของคณะราษฎรที่เข้ามาจัดการเหตุการณ์ต่างๆ หลังจากนำกำลังทหารเข้ายึดอำนาจ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าคำสั่งของฝ่ายคณะราษฎรเป็นการพยายามทำให้เหตุการณ์กลับคืนสู่สภาวะปรกติภายใต้การควบคุมของคณะราษฎรโดยเร็ว เช่น มีคำสั่งว่าภายในเวลา 16 นาฬิกาของวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 คณะเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ ต้องตกลงกับคณะราษฎรเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติราชการ โดยได้ผลการประชุมเป็นคำสั่งดังนี้

- “1. ถ้าเป็นราชการปกติอันมีระเบียบแบบแผนและเคยปฏิบัติมาแล้วก็ให้ปฏิบัติตามเคยไป
2. ถ้าเป็นราชการที่เคยนำความขึ้นกราบบังคมทูลก็ให้นำเสนอผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารจงทุกเรื่อง
3. ถ้ามีเหตุขัดข้องหรือสงสัยให้นำข้อนั้นๆ มาหารือต่อผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้
4. ให้ทุกกระทรวงบอกไปยังกรมขึ้นของกระทรวงนั้นให้ทราบทั่วกันว่า เวลานี้ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้เป็นผู้ใช้อำนาจการปกครองชั่วคราว ส่วนกิจการในหน้าที่ให้คงปฏิบัติราชการไปตามเคย อย่าให้มีการตื่นตื่น”⁵

นอกจากนี้แล้ว ยังมีคำสั่ง “ลับ” อีกชุดหนึ่งแต่ที่ว่าไม่มีการลงวันที่ และอาจจะเป็นไปได้ว่าคำสั่งชุดดังกล่าวนี้ออกมาในช่วงหลังปฏิวัติ 1-3 วันแรก ในคำสั่งชุดนี้มีหลายเรื่องที่จะต้องรีบกระทำการคือ เป็นคำสั่งให้กระจายอำนาจทางการทหาร ราชการ รักษาความสงบในท้องถิ่นต่างๆ และเปิดรับสมัครราษฎรเพื่อเข้าช่วยเหลือ

² ถาวรศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, *การปฏิวัติ 2475 และรัฐธรรมนูญ* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2555), 65.

³ “การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไทย,” *นาวิกศาสตร์* 15, 8 (สิงหาคม 2475): 1753.

⁴ เรื่องเดียวกัน, 1762.

⁵ “เรื่อง คำสั่งผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร คราวเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2475),” เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี, สร.0201.16/21, หจข.

คณะราษฎร ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามของคณะราษฎรที่จะทำให้การยึดอำนาจบรรลุความสำเร็จทั่วประเทศ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“1. ต้องพยายามกระจายอำนาจให้ทั่วโดยเร็วที่สุด

1/ก. มณฑลใดมีกองทหาร ให้เทศาเข้ามาราชการกรุงเทพฯ มอบหน้าที่ไว้แก่ผู้บัญชาการหรือผู้บังคับการทหาร

ข. ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดที่ตั้งมณฑลนั้นช่วยผู้รักษาการเทศาทำงานโดยเต็มกำลังความสามารถ

ค. ให้พยายามรักษาความสงบเป็นอย่างดี มีข้อราชการสำคัญ ให้ปรึกษาระวางผู้แทนเทศาฯ ผู้ว่าราชการจังหวัด อธิบดี ผู้พิพากษา ผู้บังคับการตำรวจแลอัยการมณฑล...

3/ก. ในส่วนราษฎรให้มีการรับสมัครผู้ช่วยเหลือเรียกว่า คณะราษฎร

ข. การรับสมัครผู้ช่วยเหลือให้ประกาศบอกสถานที่รับสมัครแลลงชื่อ ที่อยู่แลอาชีพไว้

ค. พวกนั้นจะต้องสาบานตัวว่าช่วยเหลือและยอมเสียสละเพื่อราษฎรทั่วไป

ม. แล้วแจกเครื่องหมายให้เป็นสำคัญสำหรับเข้าสถานที่นั้น (ไม่ใช่กองบัญชาการทั่วไป คือที่ของคณะสมัคร)

ง. สมาชิกคณะนี้มีหน้าที่ชี้แจงปลุกใจให้ประชาชนเข้าใจความหวังดีของคณะ แลสืบหาทางที่จะปลดปล่อยของคณะ”⁶

คำสั่งที่ลงว่า “ลับ” นี้กล่าวได้ว่าเป็นภารกิจแรกที่สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามประการแรก ๆ ของคณะราษฎรที่ต้องการควบคุมสถานการณ์ในระดับประเทศมิใช่เพียงสถานการณ์ในเขตพระนคร และยังแสวงหาแนวร่วมเพื่อให้มาสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงอีกด้วย และเมื่อพิจารณาประกอบคำสั่งๆ อื่นในชุดเอกสารเรื่องเดียวกันนี้ ในวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ได้มีคำสั่งถึง กรม กองต่างๆ ว่า “เนื่องด้วยมีความประสงค์จักรักษาความสงบเรียบร้อยให้แก่คณะราษฎรของเรา จึงขอให้แจ้งแก่ทหารใต้บังคับบัญชา มิให้ออกจากบริเวณกรมฯ ในเวลาแต่ 18.00-06.00 แห่งวันรุ่งขึ้น ส่วนในเวลากลางวันอนุญาตให้ไปได้ในเวลาจำเป็นที่เห็นควร”⁷ นอกจากนี้ยังมีจดหมายถึงนาวาเอกพระยาวิจิตชลธิ์ เจ้ากรมสรรพาวุธทหารเรือ ว่า

“...ในระวางนี้งดการปล่อยทหาร, เสมียน, พนักงาน, กุส และภารโรงซึ่งมีที่พักอยู่ภายในบริเวณบริเวณกรมสรรพาวุธทหารเรือชั่วคราว จนกว่าจะได้มีคำสั่งเปลี่ยนแปลงต่อ...เวลาระวาง 06.00-18.00 ผู้ใดมีกิจส่วนตัวอันจำเป็นก็ให้อนุญาตให้ลาไปได้ แต่เวลา 18.00 ล่วงแล้วต้องกลับมาประจำกรมสรรพาวุธฯ ให้พร้อม...

⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁷ เรื่องเดียวกัน.

การระวังรักษาเหตุการณ์เพื่อความปลอดภัย ในระวางนี้ให้กรมสรรพาวุธทหารเรือดำเนิรไปตามปกติ แต่ให้เตรียมกำลังไว้ให้พร้อมที่จะใช้ราชการได้ทันที แต่ไม่ถึงแก่ต้องหยุดงานในหน้าที่ของแผนกต่างๆ...”⁸

การสัญจรเข้าออกภายในเขตพระที่นั่งอนันตสมาคมอันเป็นฐานบัญชาการของคณะราษฎร ก็มีการควบคุมอย่างเข้มงวด ดังปรากฏในเอกสารชุดคำสั่งที่ว่า

“...นับแต่เวลา 19.00 ถึง 06.00 ทุกๆ วัน ห้ามมิให้ผู้ใดซึ่งไม่มีหน้าที่ในการรักษาการตามที่ได้รับมอบผ่านเข้าออกภายในเขตพระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นอันขาด เว้นเสียแต่ผู้นั้นจะได้มีอนุญาตบัตรพิเศษเข้าออกได้ตลอดเวลา หรือจะได้รับอนุญาตจากข้าพเจ้าเป็นพิเศษ...ให้ผู้บังคับบัญชากวาดขันมิให้ผู้ที่ไม่มีความจำเป็นที่เที่ยวพล่านในเขตซึ่งข้าพเจ้ามีหน้าที่จักต้องระวังรักษาอันอาจจะทำให้เสียผลในการปฏิบัติการณ์ด้วย”⁹

จากชุดคำสั่งที่ได้นำมากล่าวถึงนั้น แสดงให้เห็นว่าคณะราษฎรมีความระมัดระวังและพยายามอย่างยิ่งที่จะควบคุมสถานการณ์ อาวุธยุทโธปกรณ์ และกำลังทหารต่างๆ ให้ได้ เนื่องจากเกรงว่าจะเกิดการโต้กลับการปฏิวัติจนนำไปสู่การสู้รบตามมาซึ่งจะส่งผลเสียต่อประเทศมหาศาลดังที่มีคำสั่งว่า

“ท่านแจ้งไปยังโรงมโหรีสพต่างๆ ให้เลิกการแสดงมโหรีสพเวลา 22 นาฬิกา ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ให้ท่านจัดการให้ห้างร้านซึ่งปิดไม่ทำการค้า ให้เปิดทำการค้าขายตามเคย ให้ท่านส่งปืนกลพกกับกระสุนทั้งหมด ซึ่งมีอยู่ ณ กรมตำรวจภูธรมายังพระที่นั่งอนันตสมาคมเพื่อใช้ในราชการ ให้สืบสวนว่ามีปืนกลในวังบางขุนพรหมเท่าใด”¹⁰

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า เอกสารชุดคำสั่งฉบับนี้เป็นคำสั่งที่ประกาศในช่วงหลังการปฏิวัติหมาดๆ ที่ยังไม่อาจคาดการณใดๆ ล่วงหน้าได้ เนื่องจากว่ายังไม่มีการตอบรับหรือทำที่ประนีประนอมจากทางรัฐบาลระบอบเก่าจึงเป็นห้วงเวลาแห่งความตึงเครียดก็ว่าได้

จากที่ได้ไล่เรียงมาพอจะเห็นได้ว่า ในแง่ของบรรยากาศหลังเกิดเหตุการณ์ปฏิวัติในย่างรุ่งของวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 บรรยากาศของพระนครเป็นอย่างไร ซึ่งจากที่นำหลักฐานมาพิจารณาก็จะช่วยให้เห็นว่าบรรยากาศของวันปฏิวัติเต็มไปด้วยความโกลาหล ขณะเดียวกันคณะราษฎรก็รีบเร่งจัดการความสงบและเพิ่มระดับความปลอดภัย เพราะเกรงว่าจะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันขึ้น

อนึ่งหลักฐานที่นำมาแสดงข้างต้นนั้นเป็นสถานการณ์ช่วงหลังการปฏิวัติในเขตพระนครเท่านั้น แต่ผู้วิจัยได้ค้นพบหลักฐาน รายงานสมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับพฤติการณ์ต่างๆ ในมณฑลพายัพเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง รายงานดังกล่าวถูกเขียนขึ้นในช่วงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2475 เนื้อหาของรายงานดังกล่าวอธิบายถึงพฤติการณ์ของเจ้านายเชียงใหม่ที่รัฐบาลคณะราษฎรได้มีการชี้แจงและทำความเข้าใจกันดีแล้วว่า “รัฐบาลจะพึงสงวนสิทธิเรื่องผลประโยชน์ซึ่งควรมีควรได้นี้ไว้ให้แก่เจ้านายซึ่งเคยได้รับความทำนุบำรุงจากรัฐบาลมาแล้วประการใดก็จะให้การได้เป็นไปเช่นนั้นเสมอไป และในการต่อไปก็จะพยายามให้ประโยชน์นี้รุ่งเรืองดี

⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

ยิ่งขึ้นเท่าที่จะทำได้...เมื่อได้ฟังคำบรรยายของข้าพเจ้าดังนี้ สังเกตดูเป็นที่พอใจ”¹¹ และยังมีการส่งโทรเลขไปสอบถามอีก 5 จังหวัดในมณฑลพายัพ และได้รับความตอบกลับว่า เป็นปกติดี ด้านคนชั้นกลางในมณฑลพายัพนั้นในรายงานดังกล่าวได้บันทึกไว้ว่า

“บุคคลจำพวกนี้ มักจะทะเยอทะยานแสดงตนว่ามีภูมิรู้ในทางการเมืองพากันนิยมเห็นไปว่าเป็นของเก๋ และมีนิสัยจับจด พึงใจแต่ของใหม่ ชะนะไหนเล่นด้วย แต่เมื่อลองวัดกันเข้าจริงจังแล้วหาภูมิรู้และภูมิธรรมให้สมกับความคะนองนั้นไม่นอกจากไม่รู้เท่าถึงการแล้ว ยังมีนิสัยต่อการตื่นข่าวและยุแหย่ในกิจที่ตนไม่รู้เท่าถึงการเห็นเป็นมิ่งขวัญอันประเสริฐแก่ตน คนพวกนี้ถ้าไม่ทำความเข้าใจในนโยบายของรัฐบาลอันพึงประสงค์เสียให้ถ้วนถี่แต่เบื้องต้นนี้แล้ว ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่ารัฐบาลจะได้รับความร้อนใจอยู่เสมอ...ปล่อยละเลยเสียอาจทำให้การเมืองอย่างอื่นเข้าแซกแซงได้โดยแน่แท้ หรืออย่างน้อยก็จะเกิดความไม่สงบปั่นป่วนกันขึ้นได้ในยุคหนึ่งวันใด แต่แท้จริงเมื่อได้พิเคราะห์ใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้วเหตุอันนำมาซึ่งภัยเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้โดยทางการของรัฐบาลเปิดทางให้เท่านั้น ข้าพเจ้าจึงขอเสนอความเห็นว่าการใดๆ ที่รัฐบาลพึงประสงค์จะให้กิจการนั้นๆ ดำเนินไปด้วยความราบรื่นเป็นอย่างเดียวกันและปรองดองเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันแล้ว ก็ควรจะมอบภาระนี้แก่ผู้ที่เชื่อแล้วว่าจะเป็นผู้สละยึดต่อการอันรัฐบาลได้มอบหมายให้ไปกระทำนั้นด้วยความไว้วางใจอย่างดีที่สุด ก็ขอได้โปรดมอบภาระนี้ไปโดยฉะเพาะ”¹²

ส่วนประชาชนในมณฑลพายัพนั้น ในรายงานดังกล่าวได้บันทึกไว้ว่า “ดูก็ไม่น่าจะเป็นห่วงใยนัก เว้นไว้แต่จะไม่ทำการป้องกันชนจำพวกชั้นกลางดังกล่าวมาแล้วไว้ในมือของรัฐบาลได้แล้วนั้นแหละอาจถูกชนจำพวกนั้นจูงจุมูกไปในทางที่ผิดก็เป็นได้ และเมื่อผิดแล้วก็จะเป็นการยากยิ่งในภายหลัง”¹³ ส่วนด้านการต่างประเทศนั้นไม่ปรากฏว่าได้เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งผู้ที่ทำรายงานบันทึกดังกล่าวคือมหาอำมาตย์ตรี พระยาภักยาณวิมลวิชิตร์ นอกจากนี้แล้ว ในรายงานยังปรากฏโทรเลขรายงานสถานการณ์ภายในมณฑลพายัพอยู่ด้วย เช่น พระยาภักยาณวิมลวิชิตร์ ได้รายงานว่า “สำหรับจังหวัดลำพูนนั้น เจ้านายพื้นเมืองตลอดจนพ่อค้าประชาชนไม่มีวิแวให้เห็นว่ากระด้างกระเดื่องอย่างใดเลย คงสงบอยู่เป็นปกติ มีเสียงส่วนมาก (เจ้านายพื้นเมืองด้วย) ว่า มีความยินดีที่คณะราษฎรได้ทำความเรียบร้อย โดยมีได้เสียเลือดเนื้อแก่คนชาติไทยแต่ประการใด”¹⁴ ส่วนที่เชียงใหม่ พระยาประเสริฐสุนทรสาส์นได้รายงานว่า “เจ้านายพื้นเมืองไม่มีวิแว บุคคลทั่วไปภายนอกไม่รู้ลึกล้ำดิ้นรนร้าย ส่วนบุคคลที่เอาใจใส่การเมืองพอใจในการปกครองใหม่”¹⁵ และจังหวัดแม่ฮ่องสอนพระพิบูลย์บริหารรายงานว่า “จังหวัดแม่ฮ่องสอนคงเรียบร้อยปกติ ไม่มีเหตุการณ์ตื่นเต้นเลย พวกเจ้านายไม่มี”¹⁶

จะเห็นได้ว่า ภายหลังจากการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองนั้น นอกจากจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในแง่โครงสร้างสถาบันทางเมืองภายใต้ระบอบใหม่แล้ว สังคมและบรรยากาศในขณะนั้นก็เป็น

¹¹ “เรื่อง รายงานสมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพ,” เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี, สร.0201.32/2, หจช.

¹² เรื่องเดียวกัน.

¹³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

ประเด็นที่คณะราษฎรติดตามหลังพ้นจากช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของเหตุการณ์ ดังที่ได้ปรากฏในรายงานของ สมุหเทศาภิบาลพายัพที่ได้รายงานต่อคณะกรรมการราษฎร ซึ่งแสดงให้เห็นบรรยากาศรอบนอกพระนครผ่าน สายตาของข้าราชการ อย่างไรก็ตาม ได้มีจดหมายตอบจากพระยามโนปกรณนิติธาดา ประธานคณะกรรมการ ราษฎร ลงวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2475 ว่า

“คณะกรรมการราษฎรได้ประชุมปรึกษาพิจารณาเรื่องโดยตลอดแล้วเห็นด้วยกับความเห็นของ สมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพที่เสนอมา และขอให้ท่านแจ้งแก่สมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพว่า ผู้ที่ควรเชื่อว่าจะ เป็นผู้สัจย์ซื่อและสมควรไว้วางใจได้ดีที่สุดที่จะมอบภาระนี้ให้คือสมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพนั่นเอง ฉะนั้น ขอให้สมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพเร่งดำเนินกรณที่เห็นว่าเป็นความดีความงามแก่ประเทศและชาติแล้วให้ รายงานการกระทำไปให้ทราบโดยด่วน”¹⁷

5.3 การประนีประนอมเบื้องต้น หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475

หากจินตนาการถึงการปฏิวัติที่เคยเกิดขึ้นบนโลก จะเห็นว่าโดยมากเต็มไปด้วยความรุนแรงและการนอง เลือด ทว่าการปฏิวัติของสยามนั้นถือได้ว่าเป็นการปฏิวัติที่ไม่นองเลือด เนื่องจากไม่มีการปะทะกันดังเช่นการปฏิวัติ ของที่อื่นที่มีความรุนแรงเกิดขึ้นด้วย โดยในวันปฏิวัตินั้น ผู้วิจัยค้นพบว่า ภายในพระนครได้มีการเชิญเสนาบดีและ ปลัดทูลฉลองเข้ามาประชุมกันในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยเนื้อหาในการประชุมที่ปริดี พนมยงค์ เป็นผู้ แจ้งนั้นมีใจความให้เสนาบดีและปลัดทูลฉลองทราบถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้น (หลักฐานชิ้นดังกล่าวสอดคล้องกับ เนื้อหาในคำสั่งลับที่ยกมาในหัวข้อก่อน) พร้อมทั้งกล่าวถึงการมีรัฐธรรมนูญเพื่อปกครองประเทศ

นอกจากนี้ ยังมีข้อสังเกตบางประการในการแถลงของปริดี พนมยงค์ คือประเด็นเรื่องการแทรกแซงทาง การเมืองจากต่างประเทศ ซึ่งถือว่าเป็นประเด็นน่ากังวลสำหรับคณะราษฎรและชนชั้นนำในระบอบเก่าไม่น้อย โดย พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศวโรทัย เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ถามว่า จะให้แจ้งต่างประเทศถึง พฤติการณ์ที่ได้เป็นไปอันไม่เกี่ยวกับการขอให้รับรองรัฐบาล หรือจะขอให้รับรองรัฐบาลใหม่ด้วย โดยปริดี พนมยงค์ ได้ขอให้รับรองรัฐบาลใหม่ด้วย ทว่า พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศวโรทัยเห็นว่าการรับรองรัฐบาลใหม่นั้น ถ้า เป็นการขอรับรองแบบ De jure จะต้องได้รับคำตอบจากรัชกาลที่ 7 เสียก่อน ไม่เช่นนั้นจะขอลาออกจากตำแหน่ง อย่างไรก็ตาม ประเด็นเรื่องการรับรองรัฐ (Recognition) ในขณะนั้นก็ยังไม่สามารถทำได้ จะมีแต่เพียง “แจ้งวิธีดำ เนินการของรัฐบาลใหม่ต่อสถานทูตทุกประเทศ” ซึ่งเรื่องการรับรองรัฐในขณะที่เกิดการปฏิวัตินั้น ผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดการประนีประนอมระหว่างคณะราษฎรกับรัชกาลที่ 7 ต่อไปข้างหน้า

โดยรายละเอียดของการประชุมเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ นั้น และคณะราษฎรนั้นมี รายละเอียดดังนี้

“รายงานการประชุมเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ พร้อมด้วยคณะราษฎร

¹⁷ เรื่องเดียวกัน.

7. พระยาพิพิธสมบัติ	ปลัดทูลฉลองกระทรวงพาณิชย์ และคมนาคม
8. หม่อมเจ้าวิมาวาทิตย์	ปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตรธิการ
9. พระยามโหสถศรีพิพัฒน์	ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรม
10. พระยาวิทยาปริชามาตย์	ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ
11. พระยาประเสริฐสงคราม	ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม
12. พระยาศรีวิสารวาท	ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ

1. พระยาพหลฯ กล่าวว่า การที่ได้เชิญท่านเสนาบดีและปลัดทูลฉลองมาวันนี้ก็เพื่อปรึกษาหารือถึงกิจการซึ่งจะต้องกระทำร่วมกัน และขอให้หลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นผู้แถลงแทนคณะราษฎร

2. หลวงประดิษฐฯ แถลงว่า บัดนี้การที่คณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ได้ และที่ได้เชิญพระบรมวงศานุวงศ์มาประทับ ณ ที่นี้แล้ว ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นประกันความปลอดภัยของคณะ คณะหาได้มุ่งร้ายที่จะทำการทารุณแต่อย่างใดไม่ ระยะเวลาที่ท่านประทับอยู่ คณะราษฎรก็ได้แสดงความเคารพ สิ่งสำคัญที่คณะราษฎรประสงค์ก็เพื่อที่จะต้องการให้ประเทศได้มีธรรมนูญการปกครอง จึงได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับพระนคร เป็นกษัตริย์อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองสืบไป

ธรรมนูญการปกครองนี้จะจัดทำขึ้นในเร็วๆ นี้ แต่ในเวลานี้เป็นการจำเป็นที่คณะทหารจะต้องมีอำนาจเหนือพลเรือน เหตุฉะนั้นจึงต้องมีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ส่วนธรรมนูญการปกครองนี้คณะได้เตรียมร่างขึ้นและจะได้นำเสนอสภาผู้แทนราษฎรโดยเร็วที่สุดที่สามารถจะทำได้

สภาผู้แทนราษฎรนั้นตามปกติควรจะได้รับเลือกตั้งตามความเห็นชอบของราษฎร แต่จะกระทำโดยเร็ววันยังมีห็น จึงได้คิดว่าในขั้นต้นจะมีบุคคลที่มาร่วมคิดการทั้งนี้เป็นสมาชิกชั่วคราวก่อน ซึ่งจะอยู่ในตำแหน่งในเวลาอันเร็ว แต่รู้สึกอยู่ว่าผู้ที่ร่วมคิดครั้งนี้แม้จะได้รับการศึกษามาบ้างอย่างไรก็ดี คณะก็ยังเป็นเด็กหนุ่มอยู่เป็นส่วนใหญ่ จึงปรึกษากันที่จะอัญเชิญผู้ใหญ่ในทางราชการและผู้ที่ประกอบอาชีพในทางอื่นซึ่งเป็นผู้ที่เห็นแก่ชาติบ้านเมืองมาเป็นสมาชิกร่วมในสภาด้วย ต่อไปในสมัยที่ ๒ คือ เมื่อบ้านเมืองเรียบร้อยแล้วก็จะให้ราษฎรเลือกตั้งผู้แทนของตนมาเป็นสมาชิกในสภา และคณะราษฎรก็จะได้ตั้งผู้แทนเข้าเป็นจำนวนเท่ากัน ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะระวางให้นโยบายของรัฐบาลได้ดำเนินไปเพื่อราษฎร และในสมัยที่ ๓ คือเมื่อราษฎรได้รับการศึกษาซึ่ง

จะได้กำหนดตามหลักสูตรใหม่มีจำนวนมากเกินกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนพลเมืองทั่วประเทศ และก็ไม่เกินเวลา ๑๐ ปี ราษฎรก็จะได้เลือกตั้งผู้แทนของตนฝ่ายเดียวเท่านั้น ไม่ต้องมีผู้แทนคณะราษฎรกำกับ ความคิดนี้จะได้ นำเสนอสภาเพื่อหารือกันต่อไป

เหตุฉะนั้นคณะราษฎรจึงขอให้ท่านเสนาบดีและปลัดทูลฉลองช่วยกันรักษาความสงบ และขอให้ช่วย แจ้งไปยังพนักงานกรมกองต่างๆ ที่ขึ้นอยู่กับปฏิบัติกรไปตามเดิม สิ่งใดที่เป็นงานเคยปฏิบัติก็จะพิจารณาให้ เสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทำไป สิ่งใดที่เคยเป็นปัญหาในทางนโยบายก็ต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะ ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร สิ่งสำคัญที่จะต้องทำโดยด่วนก็คือ กิจการที่เกี่ยวข้องแก่การต่างประเทศว่า รัฐบาล ชั่วคราวใหม่นี้ไม่คิดที่จะล้างผลาญชีวิตและทรัพย์สินสมบัติของคนในบังคับต่างประเทศ สิ่งใดที่เคยกระทำมา ตลอดจนสัญญาทางพระราชไมตรีก็จะดำเนียรต่อไป ขอให้ช่วยกันระวังอย่าให้มีการแทรกแซงของการ ต่างประเทศได้ ไม่ว่าในประเทศใด ๆ ปัญหาในทางการต่างประเทศ คณะการเมืองต่าง ๆ ก็มีความเห็นลงรอย กัน ทุกประเทศอื่นย่อมไม่เกี่ยวข้องกั่กิจการภายในของอีกประเทศหนึ่งตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ ภายหลังสงครามนี้ ที่ได้มีสันนิบาตชาติขึ้น การแทรกแซงไม่ใช่นโยบายของสันนิบาตชาติ แต่อย่างไรก็ดี การ แหกแซงของต่างประเทศนั้นถ้าหากมีขึ้นย่อมกระทบถึงคนไทยทุกชั้นไม่ว่าเจ้านายหรือราษฎรสามัญ จะถือว่า ยุ่งแต่จะเพาะราษฎรสามัญไม่ได้

1. เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศทรงแถลงว่า ก่อนอื่นอยากจะทราบว่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตอบอย่างไรในเรื่องรัฐบาลใหม่นี้
2. หลวงประดิษฐ ฯ กล่าวว่า ในเวลานี้ยังไม่ได้รับตอบ แต่การแจ้งไปให้คณะทูตทราบเป็นปัญหาของชาติ ทั้งหมด ไม่ใช่เฉพาะซึ่งจะต้องจัดการโดยเร็วที่สุด หาเกี่ยวข้องถึงธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน เพราะเกรงว่าอาจมีการแทรกแซงได้อาศัยที่ประเทศเราเป็นประเทศเล็ก
3. เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศกล่าวว่า การแทรกแซงเวลานี้เข้าใจว่าคงไม่มี
4. หลวงประดิษฐ ฯ กล่าวว่า อย่างไรก็ตามการแจ้งไปให้คณะทูตทราบถึงกิจการและทางดำเนียรของคณะ รัฐบาลใหม่เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องกระทำโดยเร็วที่สุด เพื่อให้ประเทศทั้งหลายทราบถึงความประสงค์อันดี ของรัฐบาลใหม่ที่ได้ตั้งขึ้นนี้

5. เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศถามว่า จะให้แจ้งถึงพฤติการณ์ที่ได้เป็นไปอันไม่เกี่ยวแก่การขอให้รับรอง หรือจะขอให้รับรองรัฐบาลใหม่ด้วย
6. หลวงประดิษฐ ฯ กล่าวว่า ต้องการขอให้รับรองรัฐบาลใหม่ด้วย
7. เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศกล่าวว่า การขอให้รับรองรัฐบาลคณะใหม่นั้น ถ้าเป็นการขอให้รับรอง De jure แล้วก็ต้องได้รับตอบจากพระเจ้าอยู่หัวเสียก่อน หรือมิฉะนั้นข้าพเจ้าก็ลาออก
8. หลวงประดิษฐ ฯ ขอให้แจ้งไปว่า เวลานี้เสนาบดีได้ทำการไปด้วยความเห็นชอบของคณะราษฎร และให้แจ้งวิธีดำเนินการของรัฐบาลใหม่ต่อสถานทูตทุกประเทศ
9. เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ รับรองที่จะแจ้งไปให้คณะทูตทราบ
10. พระยาพหล ฯ กล่าวว่า ในเรื่องนี้ได้คิดกันมานาน และได้พยายามที่จะใช้วิธีที่ละม่อมที่สุด ซึ่งจะหาวิธีที่ยอดเยียมกว่านี้ไม่ได้
11. พระยาตรีวิสาร ฯ กล่าวว่า ถ้ารัฐบาลชั่วคราวได้จัดการระวางอย่างเต็มที่แล้ว การเข้าแทรกแซงไม่มี
12. หลวงประดิษฐ ฯ กล่าวว่า เรื่องจัดการรักษาความเรียบร้อยของประชาชนนี้ทางคณะราษฎรได้จัดการทุกทางที่จะมิให้มีเหตุร้ายเกิดขึ้นโดยในกรุงเทพ ฯ ผู้รักษาการตำแหน่งอธิบดีกรมตำรวจได้จัดการระวางอย่างเต็มที่ ส่วนตามหัวเมืองก็ขอให้ท่านปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยแจ้งไปให้ทางฝ่ายบ้านเมืองรักษาความสงบเรียบร้อยไปตามเดิม
13. ปลัดทูลฉลองกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมแถลงว่า เวลานี้มีกิจการบางอย่างซึ่งปลัดทูลฉลองไม่มีอำนาจลงนาม เพราะเสนาบดีไม่ได้มอบอำนาจไว้
14. หลวงประดิษฐ ฯ กล่าวว่า ตามที่ได้เข้าใจในเรื่องระเบียบการปกครองเห็นว่าเมื่อเสนาบดีไม่อยู่ปลัดทูลฉลองก็มีอำนาจเซ็น แต่ถ้าปลัดทูลฉลองไม่ได้รับมอบอำนาจจากเสนาบดีไว้ก็มีอำนาจทำได้โดยคำสั่งของคณะผู้รักษาการพระนครฝ่ายทหาร
15. ต่อไปนี้ได้มีการปรึกษาถึงร่างระเบียบความตกลงสิ่งทีเสนาบดีจะพึงปฏิบัติไปได้ และที่จะต้องรับความเห็นชอบของคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารดังที่ได้ปรากฏในบันทึกแล้ว

ปิดประชุมเวลา ๑๘ นาฬิกา.

(เสนาบดีและปลัดทูลฉลองได้กลับบ้านหมดทุกคน)”¹⁸

ประเด็นที่น่าสนใจของการพยายามหลีกเลี่ยงความรุนแรงหลังการปฏิวัติ ด้านหนึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเพราะบทบาทของรัชกาลที่ 7 ที่เกิดขึ้นหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ดังจะเห็นได้จากพระราชบันทึกทรงเล่าของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เมื่อครั้งที่สยามเกิดการปฏิวัติ ซึ่งในขณะนั้น รัชกาลที่ 7 ประทับ ณ วังไกลกังวล ว่า

“เช้าวันนั้น รู้เรื่องกันที่สนามกอล์ฟนั่นแหละ...พอเหตุการณ์เกิดขึ้นแล้ว พระยาอิศราฯ เป็นคนไปกราบบังคมทูลให้ในหลวงทรงทราบ ในหลวงก็ทรงรับสั่งว่า **ไม่เป็นไรหรอก เล่นกันต่อไปเถอะแต่ฉันกลับก่อนแล้ว** จึงไม่ทราบเรื่องจนเสด็จกลับมาที่รับสั่งกับฉันว่า ‘ว่าแล้วไหมล่ะ’ ฉันทูลถามว่า ‘อะไรใครว่าอะไรที่ไหนกัน’ จึงรับสั่งให้ทราบว่ามีเรื่องยุ่งยากทางกรุงเทพฯ ยึดอำนาจและจับเจ้านายบางพระองค์ ระหว่างนั้นก็ทราบข่าวกระต่อนกระแต่นจากวิทยุ แต่ก็ไม่แน่ใจว่าอะไรเป็นอะไร มีเจ้านายอยู่กันหลายองค์ที่หัวหิน เช่น กรมสิงห์ (เสนาบดีกลาโหม)

ต่อมา ในหลวงก็ทรงได้รับโทรเลขมีความว่า ทางกรุงเทพฯ ได้ส่งเรือรบมาทูลเชิญเสด็จกลับ ในหลวงก็รับสั่งว่า มาทำไมสิ หลังจากนั้นเป็นเวลาประมาณเที่ยงเศษ หลวงศุภชลาศัยก็มาถึง พระยาวิชิตวุฒิมังคกุล (สมุหราชองครักษ์) สั่งให้ปลดอาวุธเสียก่อนถึงจะให้เข้าเฝ้าฯ ทางวังไกลกังวลนั้นก็เตรียมพร้อมอยู่เหมือนกัน **ทหารรักษาวัง กองร้อยพิเศษไปตั้งปืนที่หน้าเขื่อน** เสร็จแล้วหลวงศุภฯ ก็ขึ้นมาข้างบน มาอ่านรายงานอะไรต่ออะไรก็จำไม่ได้แล้ว แต่มีความสำคัญว่าทูลเชิญเสด็จกลับโดยเรือหลวงสุโขทัย

ในหลวงท่านรับสั่งว่า **ไม่กลับหรอกเรือสุโขทัย พวกนั้นจึงกลับไป** ระหว่างนั้นเราก็ปรึกษากันว่าจะทำอย่างไร บางคนก็กราบทูลว่าให้เสด็จออกไปข้างนอกเสียก่อนแล้วค่อยต่อรองกันทางนี้ ท่านรับสั่งว่า **‘ไม่ได้ ไม่อยากให้มีการรบพุ่งกัน เพราะจะเสียเลือดเนื้อประชาชนเปล่าๆ’** เจ้านายหลายองค์ก็ถูกจับเป็นประกันอยู่ เพราะฉะนั้นจะยังไม่ทำอะไร...”¹⁹

หนังสือหรือคำประกาศจากฝ่ายคณะราษฎรที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีกล่าวถึงนั้นมีความว่า

“พระที่นั่งอนันตสมาคม

วันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท ปกเกล้าปกกระหม่อม

¹⁸ “รายงานการประชุมเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่าง ๆ พร้อมด้วยคณะราษฎร” (เอกสารอัดสำเนา).

¹⁹ “พระราชบันทึกทรงเล่า พระนางเจ้ารำไพพรรณี,” ใน **เบื้องแรกประชาธิปไตย บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500 เล่ม 1** (กรุงเทพฯ: สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, 2516), 22.

ด้วยคณะราษฎร ข้าราชการทหารพลเรือน ได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ได้แล้ว และได้เชิญเสด็จพระบรมวงศานุวงศ์ มีสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นต้น ไว้เป็นประกัน ถ้าหากคณะราษฎรนี้ถูกทำร้ายด้วยประการใดๆ ก็จะต้องทำร้ายเจ้านายที่จับกุมไว้เป็นการตอบแทน

คณะราษฎรไม่ประสงค์ที่จะแย่งชิงราชสมบัติแต่อย่างใด ความประสงค์อันใหญ่ยิ่งก็เพื่อที่จะมีรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดิน จึงขอเชิญใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเสด็จกลับคืนสู่พระนคร และทรงเป็นกษัตริย์ต่อไป โดยอยู่ใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินซึ่งคณะราษฎรได้สร้างขึ้น

ถ้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทปฏิเสธก็ดี หรือไม่ตอบภายใน 1 ชั่วโมง นับแต่ได้รับหนังสือนี้ก็ดี คณะราษฎรก็จะได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินโดยเลือกเจ้านายพระองค์อื่นที่เห็นสมควรขึ้นเป็นกษัตริย์

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา

พระยาทรงสุรเดช

พระยาฤทธิอัคเนย์”

เมื่อทราบความดังกล่าวรัชกาลที่ 7 ได้ทรงมีพระราชดำริที่จะไม่เสด็จกลับทางเรือ ดังที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีได้ประทานคำสัมภาษณ์ โดยสถานการณ์ ณ ขณะนั้น นาวาตรีหลวงศุภชลาศัยผู้ซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้าคณะนำเรือรบหลวงสุโขทัยมาเชิญเสด็จได้ส่งโทรเลขกลับไปแจ้งยังคณะราษฎรด้านพระนคร ความในโทรเลขว่า

“(สำเนาวิทยุโทรเลขทหารเรือ)

สถานีหรือเรือ ร.ล.สุโขทัย รัับวันที่ 25 มิ.ย. 75 เวลา 11.00

จาก ร.ล.สุโขทัย ที่ 3 วันที่ 25 มิ.ย. 75 เวลา 10.50

เรียน พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้รักษาพระนคร พระที่นั่งอนันตสมาคม

ได้นำหนังสือขึ้นทูลเกล้าถวายแล้ว มีลายพระราชหัตถ์ตอบดังนี้

สวนไกลกังวล หัวหิน วันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475

ถึงผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ด้วยได้ทราบความตามสำเนาหนังสือที่ส่งไปยังกระทรวงมรุธาธรว่า คณะทหารมีความปรารถนาจะเชิญให้ข้าพเจ้ากลับพระนครเป็นกษัตริย์อยู่ใต้พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ข้าพเจ้าเห็นแก่ความเรียบร้อยของอาณาประชาราษฎร์ ไม่อยากให้เสียเลือดเนื้อ กับทั้งเพื่อจัดการโดยละม่อม ละม้ายไม่ให้ขึ้นชื่อได้ว่า จลาจลฉิบหายแก่บ้านเมืองและความจริงข้าพเจ้าก็ได้คิดอยู่แล้วที่จะเปลี่ยนแปลงตาม

ทำนองนี้ คือมีพระเจ้าแผ่นดินปกครองตามพระธรรมนุญ จึงยอมรับที่จะช่วยเป็นตัวเชิดเพื่อให้คุมโครงการตั้งรัฐบาลให้เป็นรูปตามวิธีเปลี่ยนแปลงตั้งพระธรรมนุญโดยสะดวก เพราะว่าถ้าข้าพเจ้าจะไม่ยอมรับเป็นตัวเชิดนานาประเทศไม่ยอมรับรัฐบาลใหม่นี้ ซึ่งจะเป็นความลำบากยิ่งขึ้นหลายประการ ความจริงตัวข้าพเจ้าเองในเวลานี้ก็ทราบกันอยู่แล้วว่ามีอาการทุพพลภาพ และไม่มีลูกสืบวงศ์ตระกูล และจะไม่ทนงานไปนานเท่าใดนัก ทั้งไม่มีความปรารถนามากใหญ่ไผ่สูงให้เกินศักดิ์ และความสามารถที่จะช่วยพุงชาติของเราให้เจริญเทียมหน้าเข้าข้าง พุดมานี้เป็นความจริงจึ่งเสมอ

ประชาธิปไตย ป.ร.

น.ต. หลวงศุภชลาศัย

ผู้บังคับการเรือสุโขทัย”²⁰

นอกจากโทรเลขที่เป็นลายพระหัตถ์ของรัชกาลที่ 7 แล้ว ยังปรากฏว่ามีโทรเลขอีกฉบับลงนามโดยนาวาตรี หลวงศุภชลาศัยแจ้มายังฝ่ายพระนคร ความว่า

“(สำเนาโทรเลข)

ด่วนมาก พ.ร.ต. พระยาปรีชาชลยุทธผู้รั้งแม่ทัพเรือพระที่นั่งอนันตสมาคม กรุงเทพฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่มีพระราชประสงค์เสด็จโดยรถไฟพระที่นั่งซึ่งเป็นการสมพระเกียรติและอีกประการหนึ่ง ในเรือมีสถานที่ไม่เป็นที่ทรงพระสำราญพอ ได้มีพระราชหัตถ์อับรับความประสงค์ของผู้รักษาการพระนครฝ่ายทหารทุกประการแล้ว ขอให้จัดถวายตามพระราชประสงค์

(ลงนาม) น.ต. หลวงศุภชลาศัย

ผู้บังคับการ ร.ล.สุโขทัยชั่วคราว”²¹

ประเด็นที่น่าสนใจนับตั้งแต่การเปิดประชุมของเสนาบดีพร้อมด้วยปลัดทูลฉลองและคณะราษฎรในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ที่มีการกล่าวถึงเรื่องการรับรองรัฐระหว่างปรีดี พนมยงค์ กับเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศว่า จะสามารถประกาศให้ต่างประเทศรับรองรัฐได้หรือไม่ และความตอนหนึ่งของการแถลงของปรีดี พนมยงค์ ที่สะท้อนถึงความตระหนักถึงประเด็นดังกล่าวว่า

“...ขอให้ช่วยกันระวังอย่าให้มีการแทรกแซงของการต่างประเทศได้ ไม่ว่าในประเทศใด ๆ ปัญหาในการต่างประเทศ คณะการเมืองต่างๆ ก็มีความเห็นลงรอยกัน ทุกประเทศอื่นย่อมไม่เกี่ยวข้องกักิจการภายใน

²⁰ สำเนาวิทยุโทรเลขทหารเรือ (เอกสารอัดสำเนา).

²¹ เรื่องเดียวกัน.

ของอีกประเทศหนึ่งตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศภายหลังสงครามนี้ ที่ได้มีสันนิบาตชาติขึ้น การแทรกแซง ไม่ใช่นโยบายของสันนิบาตชาติ แต่อย่างไรก็ดี การแทรกแซงของต่างประเทศนั้นถ้าหากมีขึ้นย่อมกระทบถึงคนไทยทุกชั้นไม่ว่าเจ้านายหรือราษฎรสามัญ จะถือว่ายุ่งแต่เฉพาะราษฎรสามัญไม่ได้...”

หากพิจารณาคำแถลงดังกล่าวประกอบกับเหตุการณ์การปฏิวัติ อาจถือได้ว่าเป็นหลังการปฏิวัติไม่กี่ชั่วโมง เป็นช่วงสูญญากาศของการใช้อำนาจบริหารประเทศก็ว่าได้ ซึ่งสถานะดังกล่าวนี้น่าจะเป็นเรื่องควรกังวลอันดับต้นๆ ของการปฏิวัติ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายคณะราษฎร หรือฝ่ายชนชั้นนำในระบอบเก่าที่มีรัชกาลที่ 7 เป็นผู้นำประเทศก็น่าจะตระหนักถึงสถานะดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ดังที่ได้สะท้อนให้เห็นจากลายพระหัตถ์แรกของรัชกาลที่ 7 ความตอนหนึ่งว่า

“จึงยอมรับที่จะช่วยเป็นตัวเชิดเพื่อให้คุณโครงการตั้งรัฐบาลให้เป็นรูปตามวิธีเปลี่ยนแปลงตั้งพระธรรมนูญโดยสะดวก เพราะว่าถ้าข้าพเจ้าจะไม่ยอมรับเป็นตัวเชิดนานาประเทศไม่ยอมรับรัฐบาลใหม่นี้ ซึ่งจะมีความลำบากยิ่งขึ้นหลายประการ”

ดังนั้น ประเด็นเรื่องการแทรกแซงจากต่างประเทศ น่าจะมีส่วนส่งผลให้เกิดการประนีประนอมกันระหว่างชนชั้นนำในระบอบเก่ากับชนชั้นนำในระบอบใหม่ และไปต่อสู้อันเพื่อจัดสรรอำนาจทางการเมืองภายใต้ระบอบการเมืองใหม่ที่มีรัฐธรรมนูญใช้ปกครองประเทศ ซึ่งประเด็นนี้มีหลักฐานที่ชี้ให้เห็นถึงการให้ความสำคัญแก่เรื่องดังกล่าวซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้าหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับสู่พระนคร

อย่างไรก็ตาม ในมิติของเหตุการณ์นั้นจากความทรงจำของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีก็ตี สำเนาโทรเลขก็ตีที่ได้กล่าวไปข้างต้น ณ ห้วงเวลาดังกล่าวยังมีบันทึกความทรงจำที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ตอนนั้น ณ วังไกลกังวล ของพระมหามานตรีศรีธรรมาธิราช (ฉัตร โชติกเสถียร) ที่อยู่ในเหตุการณ์ครั้งนั้นซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงมุมมองเชิงเหตุการณ์ ณ วังไกลกังวล มากขึ้น ความว่า

“...ในวันวิกฤตกาลที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เมื่อได้ฟังข่าววิหุญ แลลงการณ์ของคณะราษฎร (เรียกกันในขณะนั้น) อีกฉบับหนึ่ง แจ้งว่า ได้มีคำสั่งมอบหมายให้ท่านผู้ตาย (หลวงศุภชลาศัย - ผู้วิจัย) เป็นหัวหน้าคณะนำเรือรบหลวงสุโขทัยมาเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับสู่พระนคร ในตอนเช้าวันมีที่ 25 มิถุนายน คำแถลงการณ์ฉบับนี้เป็นเหตุให้เราทางหัวหินและประชาชนเพิ่มความเคร่งเครียด และสะเทือนใจ พร้อมทั้งวิตกวิจารณ์กันมากมายทั่วไป ต่างโจษขานซุบซิบว่าผู้ตายเป็นบุคคลชั้นหัวรุนแรง (เอกซ์ตรีมิสต์) บางคนก็รับรองไม่ถึงขั้นนั้นขั้นที่พอรู้ดีรู้ชั่วเป็นตัวของตัวเอง พอพูดกันเข้าใจ

เวลาประมาณ 3.00 น. เศษ ข้าพเจ้าได้ช่องโอกาสติดตามเสด็จ เสด็จในกรมเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ (กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร-ผู้วิจัย) สู่ตำหนักน้อยในวังไกลกังวล ซึ่งทางการได้จัดถวายเป็นที่ประทับแรม ภายหลังที่ได้ทรงเหน็ดเหนื่อยอดอดตรากตรำพระทัยมาแต่เช้า ร่วมด้วยผู้ถวายความจงรักภักดี จุกช่องล้อมวงฟังข้อข่าวราชการ แลข่าวคราวทางกรุงเทพฯ อยู่อย่างอุ้นหนาผาคั่งด้วยหัวใจอันหดหู่ในวันนั้น... ‘ในหลวงต้องเสด็จกลับกรุงเทพฯ เป็นแน่นอน แต่ไม่ใช่ในลักษณะที่จะนำเรือสุโขทัยมาเชิญเสด็จเช่นนี้ ท่านเสด็จ

มาอย่างไร ก็ควรจัดถวายเช่นเดียวกัน ฉันเห็นเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งเป็นเบื้องต้นของเราในขั้นนี้ เราต้องช่วยกันป้องกันในหลวงไว้อย่าให้เป็นไปตามแผนที่เขาวางไว้เป็นอันขาดฯ และก็ดูจะไม่ยากเย็นอะไรนัก อยากรู้ก็ตาม รับสั่งว่า ฉันเชื่อว่าถ้าฉันได้พุดดูที่ท่าหลวงศุภาฯ ซึ่งฉันรู้จักว่าเป็นคนดีมีเหตุมีผลตรงไปตรงมาอย่างที่เคยใช้มา และเห็นกันมา...เรื่องก็ไม่ยากเย็นอะไรนัก เพียงแต่ขอร้องให้เขาวิทยุโทรเลขรายงานขอขบวนรถไฟพิเศษมารับเสด็จเท่านั้นก็จบเรื่องกัน ส่วนธรรมเนียมการปกครองจะว่ากันรูปไหนอย่างไร ก็ว่ากันมาให้ชัดแจ้งเปิดเผยทั่วไปว่าพร้อมแล้วที่จะพระราชทานการปกครองให้อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุขได้ ในหลวงท่านก็คงพระราชทานท่านนั่นเอง เพราะทรงปรารถนาเสมอมาอยู่แล้ว เรื่องนี้ก็จะได้นำดำเนินการต่อไปเมื่อเสด็จถึงกรุงเทพฯ ฉันแลผู้ใหญ่มหาคนในที่นี้มีความเห็นตรงกันที่จะไม่ให้มีเหตุการณ์ระคายใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย...เรื่องที่จะเกิดขึ้นนี้เรารู้กันอยู่บ้างแล้วและทั้งได้รายชื่อไว้บ้างแล้วด้วย ทูลกระหม่อมชายเสนาบดีมหาดไทยท่านว่าให้ติดตามเรื่องต่อไปก่อน เชื่อพระทัยว่าจะได้ตัวการมากกว่านี้และหลักฐานก็ยังไม่มัน²² ... เมื่อเรือรบหลวงสุโขทัยมาถึงได้ทอดสมอเลยหน้าพระตำหนักเปี่ยมสุขไปทางเหนือเล็กน้อยแล้ว เวลาประมาณ 8.00 น. พลโทพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกร สมุหราชองครักษ์สวมเครื่องแบบก็ลงไปรับคณะผู้แทนถึงหน้าเขื่อนชายหาดเป็นทางการ ได้ปราศรัยกันอยู่ครู่ใหญ่แล้วก็พากันมาเฝ้าเสด็จในกรมเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยที่กลางสนามหน้าศาลาเรียง โดยเฉพาะอีกชั้นหนึ่งพวกเราทั้งหลายรวมทั้งประชาชนก็ได้แต่จะเง้มองด้วยความเอาใจใส่เท่านั้น อีกครู่ใหญ่สมุหราชองครักษ์ก็นำคณะผู้แทนขึ้นภาพบนศาลาเรียง เตรียมเพื่อนำขึ้นเฝ้าต่อไป ในระยะนี้ข้าพเจ้าจำได้ว่านานหน่อยเป็นเวลาไม่ต่ำกว่าครึ่งชั่วโมง ทำให้ท่านผู้แทนซึ่งมีผู้ตาย ร.อ.หลวงนิเทศฯ (กลาง) กลับอีกด้านหนึ่งดูเหมือนกันเป็นนายเรือโท...วิตกกังวลกระสับกระส่ายเห็นได้ชัดทีเดียวว่าไม่สบายเลย ครั้นแล้วราชองครักษ์ก็ลงมาเชิญเฉพาะหัวหน้าคณะท่านนั้นให้ขึ้นเฝ้าบนพระตำหนักเป็นเวลาเกือบชั่วโมง เมื่อกลับลงมาเห็นได้ว่าหัวหน้าคณะเข้มขึ้นขึ้นมาก...ในที่สุดเรื่องก็ลงเอยโดยทางคณะราษฎรได้รับรายงาน และได้สั่งจัดขบวนรถไฟพระที่นั่งออกไปรับเสด็จตามพระราชประสงค์ทุกประการในเย็นวันนั้นเอง...”²³

ท้ายที่สุด ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของเหตุการณ์ปฏิวัติ ระหว่างการรอคำตอบจากรัชกาลที่ 7 ก็ได้สิ้นสุดลงเมื่อพระองค์เสด็จกลับพระนครในวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475 และถึงพระนครในกลางดึกของวันที่ 26 สถานการณ์เมื่อรัชกาลที่ 7 กลับสู่พระนคร สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีได้ประทานคำสัมภาษณ์ไว้ว่า

“จนวันรุ่งขึ้นตอนเย็น ฉันจำไม่ได้แน่ว่ามีใครบ้าง ก็มาเข้าเฝ้าฯ ขอพระราชทานอภัยโทษ เวลาที่เขา มากัน มีรถถึงสัก 4-5 คันเห็นจะได้จอดอยู่หน้าวัง ในการเข้าเฝ้าครั้งนั้น พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะปฏิวัติได้กราบบังคมทูลพระราชทานอภัยโทษในการที่ได้ล่องละเมิดทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงต่อว่าต่อขานคณะราษฎร ในเรื่องคำประกาศเมื่อวันที่

²² ประโยคดังกล่าวผู้เขียนบันทึกอ้างว่า กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ตรัสกับผู้เขียนบันทึกในเหตุการณ์ดังกล่าว

²³ ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย, (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2508. ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ป.ม.,ท.ช. ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 4 พฤศจิกายน 2508), 19-22.

ปฏิบัติด้วยถ้อยคำรุนแรง ซึ่งเป็นการกระทบกระเทือนต่อพระองค์และพระบรมราชวงศ์จักรี คณะราษฎรก็ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานขมาโทษ”²⁴

ในวันเดียวกันนั่นเอง ผู้วิจัยค้นพบคำสั่งจากฝ่ายคณะราษฎรว่าจะต้องส่งคำชี้แจงไปยังต่างประเทศ ดังปรากฏว่า วันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ได้มีคำสั่งไปยังเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ให้จัดทำ “คำแถลงการณ์เรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้” ให้ส่งทางโทรเลขไปยังสถานทูตสยาม ณ ประเทศต่างๆ ทั่วโลก ให้ทราบทั่วกันเสีย เพื่อปฏิบัติการไปตามหน้าที่ โดยให้ส่งร่างคำแถลงการณ์นั้นมายังพระที่นั่งอนันตสมาคมก่อน²⁵ นอกจากคำสั่งดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่าทางด้านรัชกาลที่ 7 ได้ทรงมีพระราชบันทึกลงถึงเจ้าพระยามหิธรในประเด็นเรื่องการต่างประเทศลงวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ความว่า

“เจ้าพระยามหิธร

ขอให้ไปบอกพระยามโนฯ ว่า เมื่อเราได้ทราบข่าวว่าเกิดเหตุยุ่งขึ้นในกรุงเทพฯ ไม่ทราบว่ารูปร่างหน้าตาของเหตุที่เกิดขึ้นนั้นจะดำเนินไปอย่างไร อาจไปทางร้ายมากก็ได้ เพราะฉะนั้นเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการเสียหายขึ้นแก่เงินของประเทศสยาม ฉันได้ให้มีโทรเลขไปถึงราชทูตทุกคนดังสำเนา (ที่เราควรส่งให้) ต่อไปนี้บัดนี้ได้ตั้งรัฐบาลขึ้นใหม่โดยชอบด้วยกฎหมาย แล้วฉันควรจะมิพระราชโทรเลขไปถึงราชทูตอีกครั้งหนึ่งเพื่อถอนคำสั่งเดิมและแจ้งข่าวให้เขาทราบ ควรให้พระยาศรีวิสารสร้างขึ้น

นอกจากนี้ฉันมีข้อราชการบางอย่างซึ่งอาจจะปรึกษากับพระยามโนฯ และศรีวิสารเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศบ้างและเรื่องในนี้บ้าง จะเขียนหนังสือก็เป็นการลำบาก เพราะจะต้องตอบกันไปมาหลายเที่ยวหลายหน จะให้คนอื่นพูดอีกต่อ 1 ก็จะมีผิดๆ ถูกๆ

เพราะฉะนั้นถ้าพระยามโนฯ และศรีวิสารมาพบฉันที่นี่ได้ในตอนบ่ายจะดีมากจะเอาหลวงประดิษฐมนูธรรม หรือพวกทหารในคณะกรรมการมาด้วยอีกสักคน 1 หรือ 2 คนก็ดี

ข้อความที่จะปรึกษานั้น ฉันเห็นว่าสำคัญมาก และรอไว้ช้านักก็ไม่ควร”²⁶

หากพิจารณาหลักฐานต่างๆ นับตั้งแต่ต้นการปฏิวัติจนกระทั่งล่วงเข้าสู่วันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2475 อันเป็นวันหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 และมีการเปิดสภาไปแล้ว รัชกาลที่ 7 ได้มีลายพระหัตถ์ถึงเจ้าพระยามหิธรในประเด็นเรื่องการชี้แจงแก่ต่างประเทศ ดังความตอนหนึ่งว่า

²⁴ “พระราชบันทึกลงเกล้า พระนางเจ้ารำไพพรรณี,” 23.

²⁵ “เรื่องให้กระทรวงการต่างประเทศแจ้งข่าวเรื่องเปลี่ยนแปลงการปกครอง,” สำนักนายกรัฐมนตรี, สร.0201.16/6, หจข.

²⁶ เรื่องของเจ้าพระยามหิธร (พระนคร: โรงพิมพ์ตีรณสาร, 2499. ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลอบ ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2499), 153-154.

“...เพราะฉะนั้นเพื่อป้องกันไม่เกิดการเสียหายขึ้นแก่เงินของประเทศสยาม ฉันได้ให้มีโทรเลขไปถึงราชทูตทุกคนดังสำเนา (ที่เราควรส่งให้) ต่อไป...บัดนี้ได้ตั้งรัฐบาลขึ้นใหม่โดยชอบด้วยกฎหมาย แล้วฉันควรจะ มีพระราชโทรเลขไปถึงราชทูตอีกครั้งหนึ่งเพื่ออ้อนคำสั่งเดิมและแจ้งข่าวให้เขาทราบ...”

ดังประโยคที่ได้ยกมานั้น พอจะเห็นได้ว่าพลวงเข้าสู่วันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2475 รัฐบาลของคณะราษฎรถือได้ว่าเป็นรัฐบาลที่ชอบด้วยกฎหมาย และมีโทรเลขถึงราชทูต ดังนั้นประเด็นเรื่องการรับรองสถานะของรัฐบาลใหม่ที่ฝ่ายคณะราษฎรกังวลจึงได้ผ่านพ้นไปแล้ว

อย่างไรก็ตาม แม้เหตุการณ์ต่างๆ จะผ่านไปด้วยดีและมีความสงบ แต่ก็ได้ปรากฏจดหมายขอพระราชทานกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 7 ของฝ่ายคณะราษฎรลงวันที่ วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 จากจดหมายนี้แสดงให้เห็นว่าในระยะแรกแม้จะมีความไม่พอใจกันอยู่ในหมู่เชื้อพระวงศ์ แต่คณะราษฎรก็มีความพยายามที่จะไม่เข้าปราบปราม หากแต่ใช้วิธีการกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

“...มีปากเสียงอันเป็นเสี้ยนหนามแก่ความสงบเกิดขึ้นในหมู่พระราชวงศ์ ซึ่งถ้าหากจะเพิกเฉยเสียก็เกรงจะเป็นเชื้อฝอยให้ลุกลามต่อไป และครั้นคณะราษฎรจะจัดการปราบปรามเสียเองก็เกรงจะเป็นที่ขุ่นเคืองพระราชหฤทัย ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบ เพื่อขอได้ทรงช่วยทำความเข้าพระทัยในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ต่อไป...”²⁷

จนกระทั่ง วันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2475 พระยามโนปกรณนิติธาดา พระยาปริชาชลยุทธ พระยาศรีวิสารวาจา พระยาพหลพลพยุหเสนา หลวงประดิษฐมนูธรรม และกรรมการราษฎรได้เข้าเฝ้ารัชกาลที่ 7 เพื่อกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษ²⁸

ในวันดังกล่าวนี้ได้ปรากฏหลักฐานอันเป็น “บันทึกของเจ้าพระยามหิธร” ซึ่งได้ทำการจดบันทึกเหตุการณ์การเข้าเฝ้า ความโดยละเอียดมีดังนี้

“บันทึกของเจ้าพระยามหิธร

เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เวลา 17.15 น.

โปรดเกล้าฯ ให้พระยามโนปกรณนิติธาดา พระยาศรีวิสารวาจา พระยาปริชาชลยุทธ, พระยาพหลพลพยุหเสนา กับหลวงประดิษฐมนูธรรม มาเฝ้าฯ ที่วังสุโขทัย มีพระราชดำรัสว่า อยากจะสอบถามความบางข้อ

²⁷ “เรื่องพระราชวงศ์กล่าวความเป็นเสี้ยนหนามแก่ความสงบ (พ.ศ.2475). ข่าวที่คณะราษฎรได้รับมา มี 1. กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน 2. กรมหลวงสิงหนทวิกรมเกรียงไกร 3. พระองค์เจ้าธานีนิวัติ 4. หม่อมเจ้าหญิงสืบพันธุ์ 5. พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาฯ” เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี, สร.0201.16/4, หจข.

²⁸ “เรื่องคณะผู้ริเริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองกราบบังคมทูล ขอพระราชทานอภัยโทษฯ (พ.ศ. 2475-2476),” เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี, สร.0201.16/33, หจข. และ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีทรงเล่าถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ว่า “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงต่อว่าต่อขานคณะราษฎร ในเรื่องคำประกาศเมื่อวันที่ 24 มิถุนายนด้วยถ้อยคำอันรุนแรง ซึ่งเป็นการกระทบกระเทือนต่อพระองค์และพระบรมราชวงศ์จักรี...”. ดูใน “พระราชบันทึกทรงเล่า พระนางเจ้ารำไพพรรณี”, 4.

และบอกความจริงใจ ตั้งแต่ได้รับราชสมบัติ ทรงนึกว่า ถูกเลือกทำไม บางทีทวดตาต้องการให้พระองค์ ทำอะไร อย่างใดอย่างหนึ่ง

1. คงต้องการให้ปลี่ยนกิจการที่รัชกาลที่ 6 ทำไว้ จึงได้ทรงพยายามใช้หนี้ และแก้ไขให้ฐานะการเงินเฟื่องฟูขึ้น ครั้นเสด็จไปอเมริกากลับมา การเงินเปลี่ยลง ทรงรู้สึกว่ ไม่ใช่โทษผิดของพระองค์ เป็นเพราะเหตุการณ์ภายนอก แต่ก็ทรงรู้สึกว่าได้แก้ไขเข้าไปบ้าง และอ่อนไปบ้าง ที่เป็นเช่นนี้เพราะรู้สึกว่าจะดันทุรังไปก็ไม่มีใครได้ ด้วยมีผู้ใหญ่ที่ชำนาญการห้อมล้อมอยู่

2. อีกอย่างหนึ่ง ทรงเห็นว่าควรจะต้องให้ Constitution มาตั้งแต่รัชกาลที่ 6 แล้ว และเมื่อทรงรับราชสมบัติ ก็มันพระราชหฤทัยว่าเป็นหน้าที่ของพระองค์ที่จะให้ Constitution แก่สยามประเทศ ครั้นเมื่อพระยาภิรมย์ภักดี (F.B. Sayre) เข้ามา ได้ทรงปรึกษาร่างโครงขึ้น ก็ไม่ได้รับความเห็นชอบจากอภิรัฐมนตรี ในส่วนพระราชดำริ ในขั้นต้นอยากจะทำเป็น 2 ทาง ทั้งล่างทั้งบน ข้างล่างให้มีเทศบาลเพื่อสอนราษฎรให้รู้จักเลือกผู้แทน จึงโปรดให้กรมร่างกฎหมายร่างขึ้น ดังที่หลวงประดิษฐา ทราบอยู่แล้ว แต่การณ์ก็เข้าไป ในส่วนข้างบน ได้ทรง ตั้งกรรมการองคมนตรีขึ้นเพื่อฝึกสอนข้าราชการ เพราะเห็นพุดจาไม่ค่อยเป็น จึงตั้งที่ประชุมขึ้น หวังให้มีที่คิดอ่านและพุดจา ครั้นเสด็จไปอเมริกาก็ได้ให้ interview ว่าจะได้ให้ Constitution เมื่อเสด็จกลับมาถึงรู้สึก แม้ว่าจะกักไว้ก็ไม่สมควรเป็นแท้ จึงได้ให้ปรึกษานายสตีเวนส์ นายสตีเวนส์กลับว่า ยังไม่ถึงเวลา ฝ่ายพระยาศรีวิสารฯ ที่โปรดให้ปรึกษาด้วยอีกผู้หนึ่ง ก็ influence ไปด้วยกับนายสตีเวนส์ เมื่อพระยาศรีวิสารฯ และนายสตีเวนส์ ชัดข้องเสียดังนี้ การก็เลยเหลวอีก ต่อมาได้เตรียมว่า จะไม่ประกาศก่อนงานสมโภชพระนคร 150 ปี แล้ว เพราะจะเป็นซี้ซลาด รอว่าพองานแล้วจะประกาศ ได้เสนอในที่ประชุมอภิรัฐมนตรี เนื่องจากนายสตีเวนส์ไม่เห็นด้วย ที่ประชุมก็ขัดข้องว่ากำลังเป็นเวลาโศกกิจตกต่ำ ถึงกระนั้นก่อนเสด็จไปหัวหิน ก็ได้ทรงพระราชดำริอีกที่จะให้มี Prime Minister ให้มีสภา interpolate เสนาบดีได้ ให้ถวายฎีกาขอเปลี่ยนเสนาบดีได้ และให้มีผู้แทนจากหัวเมือง แต่ว่าคละอย่างๆ จะเป็นได้ก็ลำบากเหลือเกิน หวังว่าจะเห็นด้วยว่าพระองค์ยากที่จะขัดผู้ใหญ่ ที่ได้ทำการมานานตั้ง 20 ปีก่อนพระองค์

แปลนที่ 2 คิดจะให้เสนาบดีมุรธาธร preside เป็นประธานในที่ประชุมเสนาบดี พระองค์จะไม่ประทับในที่ประชุม และขยายจำนวนกรรมการองคมนตรี ทำหน้าที่อย่างรัฐสภา ได้ทรงเตรียมไว้ 2 แปลนอย่างนี้ เอาติดพระองค์ไปหัวหินด้วย เพื่อจะทำ memo บันทึกเสนอเสนาบดีสภา ครั้นได้ข่าวเรื่องนี้ก็ปรากฏว่าเข้าไปอีก ที่คณะราษฎรทำไปไม่ทรงโกรธกริ้วและเห็นใจ เพราะไม่รู้เรื่องกัน พอทรงทราบเรื่องก็คาดแล้วว่า คงจะเป็นเรื่องการปกครอง เสียพระราชหฤทัยที่ได้เข้าไป ทำความเสื่อมเสียให้เป็นอันมาก ในวันนั้นได้ทรงฟังประกาศ ของคณะราษฎรทางวิทยุ ทรงรู้สึกเสียใจและเจ็บใจมากที่กล่าวหาร้ายกาจมากมายอันไม่ใช่ความจริงเลย

เมื่อได้ทรงฟังประกาศดังนี้รู้สึกว่ เห็นจะเป็นขบถกระมัง จึงปรึกษา มีทาง 3 ทาง ถ้าจะหนีก็มีเวลาทั้ง 24 ชั่วโมง พอหนีได้ จะสู้ก็ยังมีกำลังทหารทางหัวเมือง แต่ทรงพระราชดำริว่า ถ้าหนีจะร้ายใหญ่ อาจฆ่ากันตาย และร้ายแก่พระราชวงศ์ การจะต่อสู้อย่างไรจึงได้ทรงรับโดยไม้อยากให้เสียเลือดเนื้อ ในการที่ทรงรับได้กล่าวไว้แล้วว่า พระองค์มีพระอาการทุพพลภาพ ไม่มีพระราชโอรสหรือพระราชธิดา ที่ทรงรับกลับเข้ามาโดยตั้ง

พระราชหฤทัยจะสนับสนุนคณะราษฎร ให้จัดตั้งพระธรรมนูญการปกครองให้เป็นปึกแผ่น ทั้งนี้อาจมีพวกเจ้านายรู้สึกว่าเป็นทางฉลาดก็ได้

ในประกาศของคณะราษฎรที่กล่าวหาว่าพระองค์ตั้งแต่คนสอพลอนั้น ไม่จริง ได้ทรงปลดคนที่โง่งออกก็มาก แต่ลำพังพระองค์ฯ เดียวจะเที่ยวจับคนที่โง่งให้หมดเมืองอย่างไรได้ แม้คณะนี้ก็คอยดูไป คงจะได้พบคนโง่งเหมือนกัน ทรงเชื่อว่าพระราชวงศ์ทุกพระองค์ได้ตั้งพระทัยช่วยราชการโดยจริง ที่ว่าเอาราชฎเป็นทาสหรือว่าหลอกลวงก็ไม่จริง และเป็นการเสียหายอย่างยิ่ง แต่อาจจะเป็นได้ว่าได้ปฏิบัติการเข้าไป ที่ว่าราษฎรช่วยกันกู้ประเทศนั้นก็จริง แต่พระราชวงศ์จักรีเป็นผู้นำ และผู้นำนั้นสำคัญ เสียใจที่ได้ทิ้งเสีย ไม่กล่าวถึงพระคุณควบไปด้วย เป็นการเท่ากับด่าถึงบรรพบุรุษ เพราะฉะนั้นเสียใจมาก

เมื่อได้เห็นประกาศ ไม่อยากจะรับเป็นกษัตริย์ แต่โดยความรู้สึกดังกล่าวมาข้างต้นว่า เทวดาล้างเพื่อให้เปลี่ยนแปลงการปกครองโดยราบคาบ จึงจะทรงอยู่ไปจนรัฐบาลใหม่เป็นปึกแผ่น เมื่อถึงเวลานั้นแล้วจะทรงลาออกจากกษัตริย์ เมื่อเขียนประกาศทำไมไม่นึก เมื่อจะอาศัยกัน ทำไมไม่พูดให้ดีกว่านั้น และเมื่อพูดทั้งนั้นแล้วทำไมไม่เปลี่ยนเป็น Republic เสียทีเดียว ไม่ทรงทราบว่าเป็นผู้เขียนประกาศนั้น แต่ทรงคิดว่าหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นผู้เขียน จึงทรงต่อว่าการเขียนประกาศกับการกระทำของคณะราษฎร เปรียบเหมือนเอาผ้ามาจะทำธง แล้วเอามาเหยียบย่ำเสียให้เปรอะเปื้อน แล้วเอามากซักขึ้นเป็นธงจะเป็นเกียรติยศดงามแก่ชาติหรือ จึงทรงรู้สึกว่าจะรับเป็นกษัตริย์ต่อไปไม่ควร อีกประการหนึ่ง ประกาศนี้คงตกอยู่ในมือราษฎรเป็นอันมาก ทำให้ขาดเสียความนิยม เมื่อไม่นับถือกันแล้วจะให้เป็นกษัตริย์ทำไม เท่ากับจับลิงที่ตุมมาใส่กรงไว้ จึงมีพระราชประสงค์จะออกเสีย เพราะรู้สึกว่าจะเสีย credit ทุกชั้น ทำให้คนเกลียดหมด แต่จะทรงยอมอยู่ไปจนเหตุการณ์สงบ เวลานี้จะดูหน้าใครไม่ได้ จะรับแขกไม่ได้ จะอยู่โดยเสียบๆ แต่จะเชิญเสด็จให้ไปที่สภา ก็เสด็จเพื่อช่วยความมั่นคง เมื่อการงานของประเทศเรียบร้อยแล้ว ขออนุญาตไปพักผ่อนเสียบๆ ไม่ได้ต้องการเงินทองขอแต่ให้ได้ใช้สอย ทรัพย์สินสมบัติเดิมที่ได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงพอกินไป

อีกอย่างหนึ่ง อยากจะแนะนำเรื่องสืบสันตติวงศ์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า และพระพุทธเจ้าหลวงได้เคยทรงพระราชดำริจะออกจากราชสมบัติเมื่อทรงพระชราเช่นเดียวกัน ในส่วนพระองค์พระเนตรก็ไม่ปกติ คงทนงกันไปไม่ได้นาน เมื่อการณปกติแล้ว จึงอยากจะลาออกเสีย ทรงพระราชดำริเห็นว่าพระราชโอรสสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์ถูกข้ามมาแล้ว ผู้ที่จะสืบสันตติวงศ์ต่อไปควรจะเป็นโอรสสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ ตั้งกรมขุนชัยนาทเป็น Regent ก็สมควร จะให้เป็นการล้างเก่าตั้งต้นใหม่ เพราะพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์นานไปก็จะมีผู้ไม่นับถือ หรือคณะราษฎรจะเห็นควรกล่าวแก้ไข ประกาศนั้นเสียเพียงใดหรือไม่ ก็สุดแล้วแต่จะเห็นควร

หลวงประดิษฐมนูธรรม กราบบังคมทูลว่า พวกคณะราษฎรไม่ทราบเกล้า ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ Constitution คิดว่าการเปลี่ยนแปลงอาจไม่เสด็จกลับ อาจไม่พระราชทานตามที่ขอร้อง เป็นด้วยไม่รู้เท่าถึงพระบรมราชประสงค์ ไม่ใช่เป็นการมุ่งร้ายต่อพระองค์ เมื่อได้ทราบเกล้าฯ ดังนี้ ก็จะไม่มีความเข้าใจผิดอีกต่อไป และคงมีความเคารพนับถือในพระบารมีอยู่ตามเดิม

มีพระราชดำรัสว่า กระดาษที่ประกาศออกไปเปลี่ยนเมือง ล้วนเป็นคำเสียหาย จะปรากฏในพงศาวดาร เมื่อมีดังนี้แล้วถึงจะแก้ไขใหม่ก็ลำบาก เมื่อสิ้นธุระแล้วขอให้ปล่อยพระองค์ออกจากกษัตริย์ดีกว่า เพราะทรงรู้สึกว่าคุณะราษฎรเอาพระองค์ใส่ลงในที่ ๆ เลวทราม หรือมิฉะนั้นพระองค์ก็ตาขาวเต็มที ซึ่งที่จริงมีถึง 3 ทาง ทั้งลู้ทั้งหนี คนไม่รู้หาว่าซี้ซลาด มีความอีกข้อ 1 ได้ทรงทราบข่าวเรื่องจะยึดเงิน ไม่ทราบว่าทำจริงหรือไม่เพียงไร ถ้าจะรีบ ทรงขอลาออกเสียก่อน เพราะจะยอมเป็นหัวหน้าบอลเชวิคร่วมมือกับบริพณ์ญาติด้วยไม่ได้ เป็นยอมตาย ที่คณะราษฎรจะคิดหาเงินจากคนมั่งมีด้วย taxation นั้นทรงยอมให้ แต่ในประกาศของคณะราษฎรที่พูดออกไปนั้น ทำให้ต่างประเทศมีความสงสัย ทรงขอบอกว่าเมืองไทยจะทำอย่างเมืองจีนไม่ได้ และจะเปรียบกับอาฟกานิสถานก็ไม่ได้ เพราะภูมิประเทศผิดกัน เมืองไทยประเทศใกล้เคียงเอาเรือรบมาเมื่อไรก็ได้ จึงทรงขอทราบว่าคุณะราษฎร ได้คิดตั้งนั้นจริงหรือ

พระยามโนปกรณัมฯ กราบบังคมทูลว่า คณะราษฎรไม่ได้คิดตั้งนั้นเลย คิดจะหาเงินโดยทางภาษีกับทาง internal loan เท่านั้น

มีพระราชดำรัสว่า เมื่อได้รับคำยืนยันว่าไม่บริพณ์ จะจัดทางภาษีและทางกู้เงินในประเทศ จะทรงช่วยได้ พระคลังข้างที่มีอยู่ 6 ล้าน จะยอมให้ แต่เงินนี้เป็นหลายเจ้าของด้วยกัน และมีทางอื่นที่ได้ทรงช่วยอยู่หลายประการ เช่น ในเรื่องลดเงินพระคลังข้างที่ และช่วยแบงก์สยาม ซึ่งเสนาบดีคลังและที่ปรึกษาในครั้งนั้นแนะนำให้ล้มเสีย ได้ทรงให้แบงก์ยืมโดยไม่เอาดอกเบี้ย ได้ทำโดยตั้งใจดีทุกอย่าง จึงเสียใจและน้อยใจมากที่คณะราษฎรได้ออกประกาศไปตั้งนั้น

อีกอย่าง 1 ขอบอกว่าที่มีเสียงต่าง ๆ ว่าจะให้ถอดเจ้านั้น ทำไม่ได้เป็นอันขาด เมื่อคณะราษฎรจะทำ ก็ขอให้พระองค์ออกจากกษัตริย์ก่อน ทรงเห็นว่าทำอย่างนี้ได้ คือในฝรั่ง อย่าให้เรียกหม่อมเจ้าว่า His Highness ให้เรียกแต่ว่าหม่อมเจ้าเฉยๆ และที่จะให้เจ้าน้อย ทรงเห็นด้วย เพราะเดี๋ยวนี้มีมากนัก แต่จะถอดถอนไม่ได้ ต้องปล่อยให้ตายไปเอง แล้วติวังจำกัดเสียสำหรับภายนอก

พระยามโนปกรณัมฯ กราบบังคมทูลว่า เรื่องถอดเจ้ายังไม่ได้คิด

มีพระราชดำรัสว่า ใน 2 อย่างเป็นไม่ยอมทำ คือ บริพณ์ กับถอดเจ้า พระองค์ได้มีพระราชประสงค์อยู่ในการที่จะช่วยราษฎร ให้ราษฎรทุกคนได้ถือที่ดินและมีนาของตนเอง ไม่ควรให้ที่ดินตกไปในมือชาวต่างประเทศ แต่ยังไม่เป็นผล ด้วยถูกสัญญาทางพระราชไมตรีผูกมัด มีหลายข้อที่ได้ทรงพระราชดำริไว้ อาจเป็นประโยชน์ที่จะดำเนินต่อไป

มีเรื่องธุระที่ได้ทรงพระราชดำริไว้ คือ พระองค์เจ้าบรมเดช กราบบังคมทูลว่า มีสเตอร์กรุด มีโทรเลขมาว่า เวลานี้ bond สยามราคาตกลง 4% ถ้ายังมีการเกาะกุม แสดงว่าการเป็นไปยังไม่เรียบร้อย ต่างประเทศคงยังไม่วางใจ ในเวลานี้ไม่ทรงทราบว่า คณะราษฎรได้ปล่อยใครไปบ้าง

พระยาพหลฯ กราบบังคมทูลว่า ได้ปล่อยสมเด็จพระ 2 องค์ พระองค์เจ้าภาณุ กับหม่อมเจ้าที่เป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์

มีพระราชดำรัสว่า การเกาะกุมจะเป็นไปนานเท่าไร ถ้าเลิกเสียได้ยิ่งดี

พระยาพหลฯ กราบบังคมทูลว่า คณะราษฎรอยากจะทำเช่นนั้นเหมือนกัน แต่มีบางคนไม่ยอมทำลัทธิปฏิญาณ เช่น พระยาสิทธิราชเดโช ถึงจะเอาชีวิต

มีพระราชดำรัสว่า มีใครบ้างที่ไม่ยอมให้ลัทธิ ขอให้ ชื้อ จะได้ทรงมีลายพระราชหัตถเลขาไปแนะนำ เพราะว่า ถ้าแม้แต่คิดไม่หยุด เมืองไทยก็จะกลายเป็นเม็กซิโก ยิ่งกักไว้นาน ทำให้รู้ว่าการภายในไม่ปกติ จะร้ายที่สำคัญที่สุดนั่นคือ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ

มีพระราชดำรัสต่อไปว่า การที่เอาสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ไปกัก มีความเสียหายเหมือนดังดาบ 2 คม คนรักท่านมาก คนเกลียดก็มากเช่นกัน ถ้ายิ่งกักไว้นานวันอาจมีคนรักมากขึ้น ในเมืองไทยเกลียดคนมีอำนาจ ในรัชกาลที่ 6 ท่านไม่สู้มีอำนาจในราชการมีคนรักมาก ครั้นมาในรัชกาลนี้ทางรักใคร่นับถือ ท่านมีอำนาจขึ้น คนเกลียดก็มากขึ้น ทรงสังเกตว่า ในเมืองไทย ถ้าใครถูกเคราะห์ร้ายยังมีพวกมากขึ้น ทรงเห็นควรปล่อยให้ไปอยู่วังหรือให้เสด็จไปต่างประเทศเสีย เพราะเดี๋ยวนี้ต้องระวางอยู่ทั้ง 2 ทาง ถ้าคณะราษฎรเห็นชอบด้วย จะทูลเองหรือจะให้รับสั่งกับพระองค์ท่านก็ได้

พระยามโนปกรณฯ กราบบังคมทูลว่า เห็นดีที่จะให้เสด็จออกไปต่างประเทศ แต่อย่าให้เป็นการเนรเทศ

มีพระราชดำรัสว่า รายละเอียดนั้นให้คิดเอง จะได้ไม่ชื่อว่าทูลณ

มีพระราชดำรัสว่า จะเอาที่ไหนเป็นที่ประชุมต่อไป ที่ศาลาสหทัยพอหรือไม่

หลวงประดิษฐฯ กราบบังคมทูลว่า คณะราษฎรคิดว่าพระที่นั่งอนันตสมาคม

มีพระราชดำรัสว่า มีพระราชบัญญัติอีกหลายอย่างที่ควรยกเลิก เช่นเรื่ององคมนตรีและอภิรัฐมนตรีโปรดเกล้าฯ ให้ เจ้าพระยามหิธร ไปติดต่อกับพระยามโนปกรณฯ

มีพระราชดำรัสว่า ใครร่างพระธรรมนูญ

พระยามโนปกรณฯ ได้กราบบังคมทูลชื่อ

มีพระราชดำรัสว่าจะถามพระราชดำริก็ได้ ที่จริงได้ทรงศึกษาเรื่องพระธรรมนูญการปกครองมามาก และมีความคิดความเห็นเหมือนที่คนหนุ่มได้คิดกัน ร่างพระธรรมนูญของจีนก็มี ทรงยินดีจะช่วยให้งานเดิน

พระยาตรีวิสารฯ กราบบังคมทูลว่า มีความรู้สึกวาที่ทรงช่วยเหลือเพื่อความมั่นคงเรื่องที่ทรงพระราชดำริลาออกนั้น ขอพระราชทานให้งดไว้ก่อน

มีพระราชดำรัสว่า จะดูก่อน ไม่ทราบว่าการแห่งพระเนตรจะทุพพลภาพเพียงไร เพราะการฝ่าพระเนตรไม่ได้ผลสมคาด ถึงไม่มีเหตุเรื่องเปลี่ยนการปกครอง ก็ได้ทรงพระราชดำริที่จะลาออก การต่อไปยังไม่

ทราบว่าจะเป็นอย่างใด ถ้าพระเนตรดีและแสดงให้เห็นว่าคณะราษฎรไม่ทำให้พระองค์เป็นที่เสื่อมความนิยม ก็อาจจะอยู่ต่อไป ในขั้นนี้ขอแบ่งรับแบ่งสู้ไว้ก่อน

พระยาพหลพลพยุหเสนา กับหลวงประดิษฐมนูธรรม กราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษที่ได้ล่วงเกิน โปรดพระราชทานอภัย และมีพระราชดำรัสว่า ในการที่ทรงพระราชดำริจะเปลี่ยนการปกครองนั้น ได้ทรงเคยตักเตือนแก่ผู้ที่ทักท้วงไว้หลายครั้งว่า อย่าดูถูกคนไทยว่าจะไม่คิด และทำการเช่นนี้ได้

พระยาพหลฯ กราบบังคมทูลว่าได้ยินคนพูดตักเตือนนี้เหมือนกัน จึงได้คิดทำการโดยพลีชีวิต หลวงประดิษฐมนูธรรม รับจะไปพิจารณาหาทางร่างประกาศถอนความที่ได้ปรีกปรี และขอพระราชทานอภัยให้เป็นที่สมพระเกียรติยศ

เจ้าพระยามหิธร จด”²⁹

หลังจาก ที่ได้มีการเข้าเฝ้ารัชกาลที่ 7 แล้ว ต่อมาวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้ออกแถลงการณ์ฉบับหนึ่ง เพื่อแถลงความตั้งใจดีของพระองค์ต่อคณะราษฎร และได้โฆษณาแถลงการณ์นั้นให้ราษฎรได้ทราบทั่วกัน ทั้งโดยทางวิทยุกระจายเสียงและให้หนังสือพิมพ์นำออกประกาศ จึงขอพระราชทานถวายสำเนาแถลงการณ์ เนื้อหาในจดหมายมีความว่า³⁰

“แถลงการณ์กรรมกรราษฎร

เนื่องแต่คณะราษฎรได้มีประกาศแสดงถึงการกระทำของกษัตริย์เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. นี้ และต่อมาคณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรแล้วนั้น

ต่อมาเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. นี้ พระยามโนปกรณนิติธาดา พระยาปริชาลยยุทธ พระยาตรีวิสารวาจา พระยาพหลพยุหเสนา หลวงประดิษฐมนูธรรม กรรมกรราษฎรได้ไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ วังสุโขทัย ทรงรับสั่งถึงความ...ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยดีต่อราษฎร และทรงพระราชดำริจะให้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน แก่ราษฎรอยู่แล้ว และสิ่งอื่นๆ ที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะกระทำก็ล่าช้าไปหาทันกาลสมัยไม่ ส่วนการที่ข้าราชการในรัฐบาลของพระองค์ใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต ก็ทรงสอดส่องอยู่เหมือนกันหาได้สมรู้ร่วมคิดด้วยไม่ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปรารภนาดีต่อราษฎรเช่นนี้ และทรงยอมร่วมเข้าคณะราษฎรโดยเป็น

²⁹ สนธิ เตชานันท์, แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ “ประชาธิปไตย” ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2469-2475), (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, 2545), 314-323.

³⁰ “เรื่องคณะกรรมการราษฎร ออกคำแถลงการณ์ แห่งความตั้งใจพระราชหฤทัยดีต่อราษฎรฯ (พ.ศ. 2475),” เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี, สร. 0201.16/8, หจช.

ประมุขของประเทศสยามแล้ว ฉะนั้นคณะกรรมการราษฎรจึงเชื่อมั่นว่าพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ปรารถนาดีต่อราษฎร”³¹

ต่อมาวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 รัชกาลที่ 7 ได้พระราชหนังสือตอบกลับมายังพระยามโนปกรณนิติธาดา และผู้แทนคณะราษฎร ความว่า

“ข้าพเจ้าได้รับหนังสือขอขมาในการที่คณะราษฎรได้ออกประกาศประกบปรา แสดงถึงการกระทำของข้าพเจ้า เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. นี้ ในขณะที่คณะราษฎรได้เข้ายึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน ซึ่งบัดนี้คณะราษฎรได้ทราบความจริงแล้วว่า ข้าพเจ้าตั้งใจดีต่อราษฎร และได้คิดที่จะให้พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรอยู่แล้ว หากแต่ล่าช้าไม่ทันกาล และไม่ได้เป็นใจกับพวกทูลกระหม่อม ข้าพเจ้าขอขอบใจคณะราษฎรซึ่งมีความหวังดีต่อข้าพเจ้า ข้าพเจ้าหวังว่าในโอกาสหน้าเมื่อถึงเวลาสมควร คณะราษฎรคงจะได้ออกคำแถลงการณ์ปลดเปลื้องมลทินให้ราษฎรได้ทราบความจริงดังเมื่อประกาศหาความผิดไว้นั้น”³²

จะเห็นได้ว่า ช่วงระยะเวลา 2 สัปดาห์แรกหลังการปฏิวัติได้มีความพยายามระดมระหว่างรัฐบาลใหม่กับรัชกาลที่ 7 เป็นไปในทิศทางที่จะปรับตัวเข้าหากันและพยายามอย่างยิ่งที่จะไม่กระทบกระทั่ง แต่เป็นการประนีประนอมกันมากกว่า โดยปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจยเห็นว่าไม่ควรละเลยคือเรื่องความกังวลว่าจะมีการแทรกแซงจากต่างประเทศ ซึ่งน่าจะมีส่วนที่ทำให้ทั้งสองฝ่ายพยายามประนีประนอม ดังหลักฐานที่ได้นำเสนอไปแล้ว นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาที่เน้นย้ำให้เห็นถึงความกังวลและประเมินสถานการณ์ของต่างชาติที่มีต่อการปฏิวัติในสยามผ่านเอกสารการทูตต่างๆ ขณะเดียวกันฝ่ายไทยเองก็มีท่าทีกังวลใจอย่างมากต่อการแทรกแซงของต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตัดสินใจประนีประนอมของรัชกาลที่ 7 ยอมเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญเท่ากับว่าเป็นการลดโอกาสการแทรกแซงจากต่างประเทศได้อย่างมาก³³ นอกจากนี้ จากบันทึกรายงานของเจ้าพระยามหิธรก็เห็นได้ชัดว่ารัชกาลที่ 7 ได้เสนอพระองค์ที่จะช่วยเหลือในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรอันแสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระองค์อย่างชัดเจน

5.4 เมื่อรัฐธรรมนูญฉบับแรกก่อกำเนิดขึ้น

จากหัวข้อที่กล่าวไป จะเห็นมุมมองด้านหนึ่งของการประนีประนอมของฝ่ายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและฝ่ายคณะราษฎรในช่วงต้นการปฏิวัติ ซึ่งผู้วิจยพยายามไล่เรียงหลักฐานของทั้ง 2 ฝ่ายว่ามีให้น้ำหนักในแต่ละเรื่องมากน้อยเพียงใด จึงพบว่าประเด็นเรื่องความกังวลการแทรกแซงจากรัฐอื่นเมื่อเกิดเหตุปฏิวัติ

³¹ “เรื่องพระราชพงศาวดารความเป็นเสี้ยนหนามแก่ความสงบ (พ.ศ. 2475). ชาวที่คณะราษฎรได้รับมามี 1. กรมพระกำแพงเพชรอรรคโยธิน 2. กรมหลวงสิงหนทวิกรมเกรียงไกร 3. พระองค์เจ้าธานีนิวัต 4. หม่อมเจ้าหญิงสืบทพันธ์ 5. พระองค์เจ้าอาทิตยทิพย์อาภาภัน,”.

³² “เรื่องคณะกรรมการราษฎร ออกคำแถลงการณ์ แห่งความตั้งพระราชหฤทัยดีต่อราษฎรฯ (พ.ศ. 2475),” เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี, สร. 0201.16/8, หจข.

³³ Charivat Santaputra, *Thai Foreign Policy 1932-1946* (Bangkok: Charoen wit press, 1985), 105-108.

เป็นเรื่องที่ถูกให้น้ำหนักมาก ดังนั้น จึงมีการรับรองรัฐบาลคณะราษฎรเกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์หนึ่งที่จะละเอียดไม่กล่าวถึงไม่ได้ แม้จะมีงานศึกษาไปบ้างแล้ว นั่นก็คือเหตุการณ์ในวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เมื่อรัฐธรรมนูญฉบับแรกก่อกำเนิดขึ้น โดยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีได้ทรงเล่าเรื่องถึงเหตุการณ์ที่ทั้ง 2 ฝ่ายรวมขอมกันว่า

“...ในเรื่องที่เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญที่คณะราษฎรขอให้พระราชทานแล้วพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น มีเหตุขัดแย้งกันอยู่เกี่ยวกับการแต่งตั้งสมาชิกประเภทสอง ในหลวงทรงรับสั่งว่า ขอให้ท่านเป็นคนตั้งให้เถอะ คือหมายความว่าทรงเลือกตัวบุคคลเอง เพื่อจะได้เป็นที่เลี้ยงไปก่อนจนกว่าจะมีผู้แทนทำงานได้จริงๆ จังๆ แล้วจึงจะปล่อยให้ทำกันไป แต่ทางฝ่ายรัฐบาลเขาก็ไม่ยอม เขาตั้งของเขามา แต่ถึงอย่างไรเมื่อพระยามโนฯ เป็นนายกแล้ว ในหลวงยังรับสั่งว่า พอมีหวังที่จะพียงกันให้เรียบร้อยไปได้...”³⁴

ในแง่มุมของเหตุการณ์นั้น การที่คณะราษฎรทำการปฏิวัติได้สำเร็จโดยไม่มี การต่อสู้กันเกิดขึ้นเฉกเช่นเดียวกับการปฏิวัติในต่างประเทศ แต่อย่างไรก็ตาม ก็มีการนองเลือดเกิดขึ้นกล่าวคือ พระยาเสนาสงคราม นายทหารคนสำคัญถูกยิงในเช้ามีดของวันปฏิวัติ เหตุการณ์นี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นการนองเลือด แต่ก็เป็นเหตุการณ์เล็ก ประเด็นสำคัญของการไม่นองเลือดคือการตัดสินใจของรัชกาลที่ 7 ที่ไม่ต่อสู้ตามแผนการณ์ต่างๆ ที่มีผู้เสนอให้โต้กลับคณะราษฎร เหตุการณ์ดังกล่าวนี้งานชิ้นสำคัญของธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ ได้อธิบายว่า การตัดสินใจของรัชกาลที่ 7 นั้น มีความหมายต่อประเทศชาติมาก และเป็น การตัดสินใจที่ปราศจากเสียงของเหล่าอภิรัฐมนตรี และได้วิเคราะห์สาเหตุการตัดสินใจของพระองค์ไว้อย่างน่าสนใจคือ ด้วยปัญหาภายในระบอบการปกครองเดิมที่มีปัญหาและสถานะของพระองค์ในขณะนั้น จึงส่งผลให้พระองค์ตัดสินใจตัดสินใจประนีประนอมซึ่งดูจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและยังมีสถานะเป็นพระมหากษัตริย์ที่สามารถเปลี่ยนระบอบการปกครองได้อย่างราบรื่น และพระองค์ยังสงวนสิทธิบางประการที่จะสามารถมีส่วนร่วม กับคณะราษฎรได้ในการกำหนดแนวทางรัฐธรรมนูญ³⁵ แนวทางการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้ผู้วิจัยเห็นว่า มีความเป็นไปได้เมื่อพิจารณาจากแง่มุมของความเป็นมนุษย์ที่ตัดสินใจบนฐานของการได้ผลประโยชน์และเสียผลประโยชน์ ซึ่งจะแตกต่างกับการตัดสินใจใช้กำลังโต้กลับคณะราษฎรที่ไม่อาจหยังผลการสู้รบได้และมองไม่เห็นหนทางข้างหน้าได้ อีกทั้งพระองค์น่าจะเข้าพระทัยถึงความเสื่อมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในรัชกาลของพระองค์เป็นอย่างดี ดังนั้น การตัดสินใจไม่สู้กลับแล้วยอมเสด็จกลับพระนครจึงดูเป็นวิธีที่มีคุณต่อประเทศชาติและตัวของพระองค์เอง

เมื่อรัชกาลที่ 7 เสด็จถึงพระนครในกลางดึกของวันที่ 25 มิถุนายน ในวันถัดมาผู้แทนคณะราษฎรได้เข้าเฝ้าถวายหนังสือสำคัญ 2 ฉบับ คือ พระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2475 และพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 ที่วังศุโขทัย โดยพระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2475 มีรายละเอียดดังนี้

³⁴ “พระราชบันทึกทรงเล่า พระนางเจ้ารำไพพรรณี”, 9.

³⁵ ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, ปฏิวัติ 2475 และรัฐธรรมนูญ, 68-77.

“พระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน

พุทธศักราช ๒๔๗๕

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้า ฯ เจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า

การที่คณะราษฎรคณะหนึ่งซึ่งมีความปรารถนาอันแรงกล้าในอันที่จะแก้ไขขัดความเสื่อมโทรมบางประการของรัฐบาลสยามและชาติไทยให้หายไป แล้วจะพากันจรโลงสยามรัฐและชาติไทยให้เจริญรุ่งเรืองวัฒนาถาวรมั่นคงเท่าเทียมกับชาติและประเทศอื่นต่อไป จึงพากันยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ ด้วยความมุ่งหมายจะให้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินขึ้นเป็นข้อใหญ่ แล้วร้องขอไปยังเราเพื่อให้เราคงดำรงเป็นกษัตริย์แห่งสยามรัฐต่อไปภายใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินนั้น ทั้งนี้ แม้ว่าการจะได้เป็นไปโดยขัดกับความพอพระทัยพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ และขัดใจสมาชิกในรัฐบาลเดิมบางคนก็ดี ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องเป็นไปเช่นนั้นในทุกประเทศ ไม่ว่าจะเจริญรุ่งเรืองแล้วเท่าไร ก็ไม่อาจจะก้าวล่วงการนี้เสียได้ ถึงกระนั้นก็พึงปรากฏเป็นประวัติการณ์ครั้งแรกของโลกที่การได้เป็นไปโดยราบรื่นปกติมิได้รุนแรง

และแม้ว่าจะได้อัญเชิญพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบางคนมาประทับและไว้ในพระที่นั่งอนันตสมาคม ก็เพียงเพื่อประกันภัยของคณะ และเพื่อให้การดำเนินรูล่วงไปได้เท่านั้น หาได้กระทำการประทุษร้ายหรือหยาบหยามอย่างใด ๆ และไม่มุ่งหมายจะกระทำเช่นนั้นด้วย ได้แต่บำรุงรับไว้ด้วยดีสมควรแก่พระเกียรติยศทุกประการ

อันที่จริง การปกครองด้วยวิธีมีพระธรรมนูญการปกครองนี้ เราก็ได้ดำริอยู่ก่อนแล้ว ที่ราษฎรคณะนี้กระทำมาเป็นการถูกต้องตามนิยมของเราอยู่ด้วย และด้วยเจตนาดีต่อประเทศชาติอาณาประชาราษฎร์ จะหาการกระทำหรือแต่เพียงเจตนาชั่วร้ายแม้แต่น้อยก็มีได้

เหตุนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกำหนดนี้ไว้ดังต่อไปนี้

มาตรา 1 พระราชกำหนดนี้ให้เรียกว่า "พระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช ๒๔๗๕"

มาตรา 2 ให้ใช้พระราชกำหนดนี้ตั้งแต่ขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงลงพระบรมนามาภิไธยเป็นต้นไป

มาตรา 3 บรรดาการกระทำทั้งหลายทั้งสิ้นเหล่านั้น ไม่ว่าของบุคคลใด ๆ ในคณะราษฎรนี้ หากว่าจะเป็นการละเมิดบทกฎหมายใด ๆ ก็ดี ห้ามมิให้ถือว่า เป็นการละเมิดกฎหมายเลย

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๖ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕.

ประชาธิปไตย ป.ร.”

ในเหตุการณ์ดังกล่าวพระยาศรยุทธเสณี เจ้ากรมยุทธศาสตร์ทหารเรือเป็นผู้นำเข้าเฝ้า ได้บันทึกความทรงจำในขณะนั้นไว้ว่า

“...ข้าพเจ้ากราบทูลถึงความประสงค์ที่มาเฝ้า และกราบทูลรายชื่อผู้ที่มาเฝ้าเป็นรายบุคคลให้ทรงทราบ เสร็จแล้ว หลวงประดิษฐฯ เป็นผู้นำร่างรัฐธรรมนูญนั้นถวาย ทรงพลิกๆ อยู่สักครู่แล้วรับสั่งว่า ขอเวลาให้ฉันอ่านสักอาทิตย์สองอาทิตย์ หลวงประดิษฐฯ กราบทูลว่า ทรงอ่านแล้วตอบให้ทราบเร็วที่สุดได้จะเป็นพระเดชพระคุณล้นเกล้าฯ อย่างยิ่ง แล้วจึงได้ถวายหนังสืออีกฉบับหนึ่งเป็นหนังสือขอพระราชทานนิรโทษกรรมแก่ผู้เข้าร่วมก่อการครั้งนี้ทุกคนที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง และขอร้องให้ทรงลงพระปรมาภิไธยด้วยนี้ด้วย เมื่อทรงอ่านเสร็จแล้วทรงอัญเชิญผู้สวดมนต์ให้แล้วทรงยื่นคือให้หลวงประดิษฐมธุธรรมแล้วพวกข้าพเจ้าก็ถวายบังคมลากลับ พอรถกลับถึงหน้าพระที่นั่งและผ่านประตูออกไป พวกเราได้ชูหนังสือนิรโทษกรรมอวดพวกที่รอรับแล้วต่างก็ไชโยโห่ร้องกันด้วยความดีใจ...”³⁶

ส่วนพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 นั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ขอก่อน ซึ่งต่างจากพระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2475 ที่พระองค์ลงพระปรมาภิไธยโดยไม่รังเกียจซึ่งประเด็นนี้ก็ถือได้ว่าเป็นการประนีประนอมทางการเมืองระหว่างผู้นำในระบอบเก่ากับกลุ่มผู้นำในระบอบใหม่ ทว่าในกรณีการไม่ยอมลงพระปรมาภิไธยในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 นั้น ส่งผลต่อคณะราษฎรอย่างมาก เพราะอย่างน้อยที่สุดหากรัชกาลที่ 7 ไม่ลงพระปรมาภิไธยก็หมายความว่าสถาบันทางการเมืองในระบอบใหม่จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ และที่น่ากังวลคือความมั่นคงของคณะราษฎร สถานการณ์ทางการเมืองต่างๆ ซึ่งไม่สามารถคาดเดาอะไรได้ก็อาจจะรุนแรงเพิ่มขึ้น แต่ท้ายที่สุดรัชกาลที่ 7 ก็ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในวันที่ 27 และได้ประกาศใช้ในวันดังกล่าว แต่ทว่า จุดสำคัญคือสิ่งที่พระองค์ทรงเติมคำว่า “ชั่วคราว” ลงบนพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 ดังที่ปรีดี พนมยงค์ ผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกของสยามได้บันทึกถึงเหตุการณ์ดังกล่าวไว้ว่า

“ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามฉบับ 27 มิถุนายน 2475 นั้น ผมในนามคณะราษฎรเป็นผู้ร่างขึ้น เดิมไม่มีคำว่า “ชั่วคราว” ครั้นเมื่อผมนำไปทูลเกล้าถวายพระปกเกล้าฯ ที่วังสุโขทัย พระองค์ได้ขอให้เติมคำ

³⁶ พลเรือตรี พระยาศรยุทธเสณี, (พระนคร: โรงพิมพ์มหาสมุทรวิทยาลัย, 2526. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรี พระยาศรยุทธเสณี (กระแสด ประวาหะนาวิณ) ณ วัดตรีทศเทพ กรุงเทพฯ วันจันทร์ที่ 3 ตุลาคม พ.ศ.2526), น-บ.

ว่า “ชั่วคราว” แล้วก็ทรงเขียนลายพระหัตถ์เองเติมคำว่าชั่วคราวไว้ โดยรับสั่งว่าให้ใช้ไปพลางก่อนแล้วจึงตั้งกรรมการและให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาให้เป็นรัฐธรรมนูญถาวรขึ้น”³⁷

สถานการณ์ดังกล่าวนี้ อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะ “ผู้เล่น” การเมืองได้ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนนับตั้งแต่หลังการปฏิวัติเนื่องจากการตัดสินใจเติมคำว่าชั่วคราวได้นำไปสู่การร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้นมา

ไม่นานหลังการปฏิวัติมีความพยายามอย่างมากที่จะรวมขอมระหว่างรัฐบาลใหม่กับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเป็นไปในทิศทางที่พยายามอย่างยิ่งในการปรับตัวเข้าหากันและหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งกัน ในท้ายที่สุด สภาผู้แทนราษฎรอันเป็นสถาบันการเมืองในระบบการเมืองใหม่ ก็ได้เปิดประชุมสภาผู้ราษฎรครั้งแรก ในวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เวลา 14 นาฬิกา มีสมาชิก 70 นาย พระยาพหลพลพยุหเสนา ประธานคณะรักษาพระนครฝ่ายทหารกล่าวมอบงานปกครองแผ่นดินแก่สภาผู้แทนราษฎร สภาเลือกเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นประธาน

สาระสำคัญของพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 คือมี 39 มาตรา ได้ร่างขึ้นเพื่อใช้เป็นการปกครองประเทศชั่วคราว โดยได้กำหนดให้มีรัฐสภา มีสภาเดียว คือ สภาผู้แทนราษฎร โดยสภาดังกล่าวมีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศ และมีอำนาจถอดถอนกรรมการราษฎรหรือข้าราชการผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้ ตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้สภาผู้แทนราษฎรเป็นสถาบันทางการเมืองที่มีอำนาจเหนือสถาบันอื่นๆ โดยที่มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น มีที่มาดังนี้

สมัยที่ 1 วาระแรกให้คณะราษฎรซึ่งมีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจแทน (แต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวน 70 คน)

สมัยที่ 2 ภายในเวลา 6 เดือนหรือจนกว่าการจัดการประเทศเป็นปกติเรียบร้อย สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) ประกอบด้วยสมาชิก 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 (ภายหลังเรียกว่า ส.ส. ประเภทที่ 1) ได้แก่ผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นจังหวัดละ 1 คน ถ้าจังหวัดใดมีราษฎรเกิน 100,000 คน ให้เลือก ส.ส. เพิ่มอีก 1 คน ทุกๆ 100,000 คน เศษของ 100,000 คน ถ้าเกินกว่าครึ่งหนึ่งให้นับเพิ่ม ส.ส. อีก 1 คน ประเภทที่ 2 (ภายหลังนิยมเรียกกันว่า ส.ส. ประเภท 2) ได้แก่ สมาชิกที่มีอยู่แล้วในสมัยที่ 1 (70 คน) และจะต้องมีจำนวนเท่ากับ ส.ส. ประเภทที่ 1 ถ้าจำนวนเกินให้เลือกกันเอง ว่าผู้ใดจะคงเป็นสมาชิกต่อไป ถ้าจำนวนขาดให้ผู้ที่อยู่เลือกบุคคลใดๆ เข้าแทนจนครบ

สมัยที่ 3 เมื่อจำนวนราษฎรทั่วประเทศสอบไล่วิชาประถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่ง และอย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปี สมาชิกในสภาจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น และ ส.ส. ประเภทที่ 2 เป็นอันหมดไป การเลือกตั้งให้เลือกตั้ง “ทางอ้อม”

³⁷ ทิววรรณ เจียมธีรสกุล, *ปฐมบทชนทางการเมืองของ ปรีดี พนมยงค์*, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลราษฎรไทย ภาคเอกชน, 2531), 150-151.

การเลือกตั้งทางอ้อม ตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดให้ราษฎรเลือกผู้แทนหมู่บ้าน และผู้แทนหมู่บ้านเลือกผู้แทนตำบล แล้วผู้แทนตำบลเลือก ส.ส.

อย่างไรก็ดี ยังไม่ทันครบ 6 เดือน หรือเข้าสู่สมัยที่ 2 รัฐธรรมนูญฉบับนี้ถูกยกเลิกไปเสียก่อน เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475³⁸ (ดูรายละเอียดของพระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญชั่วคราวในภาคผนวก 1)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า สัปดาห์แรกหลังการปฏิวัติความพยายามรวมขอมระหว่างรัฐบาลใหม่กับรัชกาลที่ 7 เป็นไปในทิศทางที่พยายามอย่างยิ่งที่จะประนีประนอมและหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่ง แม้ว่าจะมีรายงานกระแสความไม่พอใจในกลุ่มเจ้านายก็ตาม

กล่าวได้ว่า ในเบื้องต้นของการปฏิวัติในรุ่งอรุณของวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ไล่เรียงมาจนถึงต้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2475 ได้มีการประนีประนอมกันอย่างมาจกทั้ง 2 ฝ่าย ที่สำคัญ แม้บทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะประมุขของประเทศที่เคยมีพระราชอำนาจเต็มในการบริหารประเทศ ได้ถูกจำกัดอำนาจลงภายใต้ระบอบการเมืองใหม่ แต่บทบาทของพระองค์ในทางการเมืองก็หาได้หมดไปไม่ จะเห็นได้จากหลักฐานหลายชิ้นที่นำมาอธิบายไปแล้วข้างต้น บทบาทของพระองค์ในระหว่างที่มีการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญอีกครั้งหลังจากที่พระองค์ได้เติมคำว่า “ชั่วคราว” ต่อท้าย ร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ปรีดี พนมยงค์ ผู้นำคณะราษฎรสายพลเรือนเป็นผู้ร่าง เหตุการณ์ดังกล่าวได้นำไปสู่การร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ซึ่งในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทอยู่หลายเรื่องด้วยกันดังจะอธิบายในบทต่อไป

³⁸ นคร พจนนรพงษ์ และอุกฤษ พจนนรพงษ์, ข้อมูลประวัติศาสตร์การเมืองไทย, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2543), 34-35.

บทที่ 6

บทบาทและการประนีประนอมของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังการปฏิวัติสยาม

หลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ในวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 อันถือเป็นกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับแรกของสยาม และร่างโดยปรีดี พนมยงค์ ผู้ก่อการสายพลเรือน สามัญชนผู้มีภูมิหลังเป็นนักเรียนฝรั่งเศสและเป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมาย

ปรีดี พนมยงค์ เกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2443 ที่ตำบลท่าวาสกรี อำเภอกองเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เข้าศึกษาที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม เมื่อ พ.ศ. 2460 ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2462 สอบไล่วิชากฎหมายชั้นเนติบัณฑิตได้ และต่อมาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกเนติบัณฑิตยสภา ได้รับทุนจากกระทรวงยุติธรรม ให้ศึกษาต่อด้านกฎหมายที่ประเทศฝรั่งเศส มหาวิทยาลัยกอน (University de Caen) จากนั้นได้ศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยปารีส จนจบปริญญาตรีบัณฑิตทางกฎหมาย (Docteur en Droit) ฝ่ายเนติศาสตร์ และประกาศนียบัตรชั้นสูงทางเศรษฐศาสตร์ ถือว่าเป็นคนไทยคนแรกที่ได้ศึกษาต่อจนจบคดีบัณฑิตด้านกฎหมายจากมหาวิทยาลัยปารีส เมื่อสำเร็จการศึกษาและเดินทางกลับประเทศไทย ขณะมีอายุได้ 26 ปี ได้เข้ารับราชการเป็นผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม ครั้นถึง พ.ศ. 2470 ได้ย้ายไปเป็นเลขานุการกรมร่างกฎหมาย และเป็นอาจารย์สอนกฎหมายปกครองในโรงเรียนกฎหมาย¹ สำหรับบทบาทภายในคณะราษฎรนั้น ปรีดี พนมยงค์ เป็น 1 ใน 7 ผู้ก่อตั้งคณะราษฎรซึ่งประกอบด้วย ร้อยโทแปลก ชิตตะสังคะ ปรีดี พนมยงค์ ร้อยโทประยูร ภมรมนตรี ร้อยตรีทัศนัย มิตรภักดี ตั่ว ลพานุกรม จรูญ สิงหเสนี และแนบ พหลโยธิน โดยปรีดี พนมยงค์ เป็นแกนนำคณะราษฎรสายพลเรือนที่มีบทบาทอย่างมาก

6.1 บทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร

ภายหลังเหตุการณ์การเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อให้พระองค์ลงพระปรมาภิไธยร่างรัฐธรรมนูญฉบับหลังการปฏิวัติ แต่ท้ายที่สุดเมื่อพระองค์คืนเอกสารกลับมาร่างรัฐธรรมนูญปรากฏคำว่า “ชั่วคราว” ต่อท้าย ซึ่งอาจจะประเมินได้ว่าเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ ถือเป็นบทบาททางการเมืองประการแรกๆ ของรัชกาลที่ 7 ผลของการปรากฏของคำว่า “ชั่วคราว” ส่งผลให้มีความจำเป็นที่จะต้องมีการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ขึ้นมาใช้

¹ ปรียวรรณ สุวรรณสุนย์, ปรีดี พนมยงค์, เข้าถึงเมื่อ 21 กรกฎาคม 2563, เข้าถึงได้จาก http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ปรีดี_พนมยงค์

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีได้ทรงเล่าเรื่องถึงเหตุการณ์ที่ทั้ง 2 ฝ่ายรวมขอมกัน แต่เผยให้เห็นเค้าลางความไม่ลงรอยบางประการ ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 5 ว่า

“...ในเรื่องที่เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญที่คณะราษฎรขอให้พระราชทานแล้วพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น มีเหตุขัดแย้งกันอยู่เกี่ยวกับการแต่งตั้งสมาชิกประเภทสอง ในหลวงทรงรับสั่งว่า ขอให้ท่านเป็นคนตั้งให้เถอะ คือหมายความว่า จะทรงเลือกตัวบุคคลเอง เพื่อจะได้เป็นที่เลี้ยงไปก่อนจนกว่าจะมีผู้แทนทำงานได้จริงๆ จังๆ แล้วจึงจะปล่อยให้ทำกันไป แต่ทางฝ่ายรัฐบาลเขาก็ไม่ยอม เขาตั้งของเขามา แต่ถึงอย่างไรเมื่อพระยามโนฯ เป็นนายกแล้ว ในหลวงยังรับสั่งว่า พอมีหวังที่จะพุงกันให้เรียบริ้อยไปได้...”²

เมื่อมีการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากการแต่งตั้งได้แล้ว ปรีดี พนมยงค์ ได้แถลงว่า “สมาชิกทั้งหลายจำเป็นต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อราษฎรในข้อสำคัญหลายประการ เพราะฉะนั้นขอท่านสมาชิกได้พร้อมกันทำคำปฏิญาณ” โดยปรีดี พนมยงค์ได้กล่าวนำคำปฏิญาณและสมาชิกได้ปฏิญาณพร้อมทั่วกันว่า

“ข้าพเจ้า (ออกนามปฏิญาณ) ขอให้คำปฏิญาณว่าจะซื่อสัตย์ต่อคณะราษฎรและจะช่วยรักษาหลัก 6 ประการของคณะราษฎรไว้ให้มั่นคง

1. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง
2. จะรักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก
3. จะต้องบำรุงความสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจโดยรัฐบาลใหม่จะพยายามหางานให้ราษฎรทำโดยเต็มความสามารถ จะร่างโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก
4. จะต้องให้ราษฎรได้สิทธิเสมอภาคกัน
5. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพมีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการ ดังกล่าวแล้วข้างต้น
6. จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร”³

หลังจากกล่าวคำปฏิญาณเสร็จเจ้าพระยาพระยามหิธร เสนาบดีกระทรวงมหรธารถได้เชิญพระกระแสนับสั่งของรัชกาลที่ 7 มาเปิดประชุมว่า

“บัดนี้สภาผู้แทนราษฎรได้ประชุมเป็นครั้งแรก นับว่าเป็นการสำคัญอันหนึ่งในประวัติศาสตร์ของประเทศอันเป็นที่รักของเรา ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านทั้งหลายคงจะตั้งใจที่จะช่วยกันปรึกษาการงานเพื่อนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศสยามสืบไป และเพื่อรักษาความอิสสรภาพของไทยไว้ชั่วฟ้าและดิน ข้าพเจ้าขออำนวยพรแด่บรรดาผู้แทนราษฎรทั้งหลายให้บริบูรณ์ด้วยกำลังกาย กำลังปัญญาเพื่อจะได้ช่วยกันทำการให้

² “พระราชบันทึกทรงเล่า พระนางเจ้ารำไพพรรณี,” ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500 เล่ม 1, (กรุงเทพฯ: สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, 2516), 9.

³ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1 (สมัยสามัญ) วันอังคารที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475, 6-7.

สำเร็จตามความประสงค์ของเราและของท่านซึ่งมีจุดมุ่งหมายอันเดียวกันทุกประการเทอญ ที่ประชุมพร้อมรับ
กระแสไฟใส่เกล้าฯ”⁴

เมื่อกล่าวเสร็จสภาผู้แทนราษฎรได้ประชุมกันต่อ โดยสมาชิกสภาได้มีมติให้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็น
ประธานสภา และมีมติให้พระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นประธานกรรมการราษฎร หรือนายกรัฐมนตรี โดยพระยาม
โนปกรณนิติธาดาได้กล่าวต่อการรับตำแหน่งครั้งนั้นว่า “ข้าพเจ้ามีความยินดีและรู้สึกเป็นเกียรติยศ แต่ก็รู้สึกหนัก
อกเป็นอันมาก ตั้งแต่เกิดมาไม่เคยคิดว่าจะได้รับตำแหน่งเช่นนี้ แต่มาคิดเห็นประโยชน์ของคน 12 ล้าน ข้าพเจ้าก็
ควรทำ และจะทำอย่างดีที่สุด”⁵ หลังที่ประชุมมีมติแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งสำคัญในสภาเสร็จแล้ว ก็ได้ทำการเลือก
คณะกรรมการราษฎร 14 คน จากนั้นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้กล่าวถึงระเบียบวาระที่จะต้องตั้ง
คณะอนุกรรมการร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับใหม่ให้เรียบร้อย โดยปรีดี พนมยงค์ ได้
แถลงต่อสภาถึงเรื่องดังกล่าวว่า

“ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับนี้เป็นธรรมนูญชั่วคราว เพราะว่าเราได้สร้างขึ้นด้วยเวลา
ฉุกเฉินทุกกะทันหัน อาจจะมีที่บกพร่องอยู่บ้างก็ได้ จึงควรที่จะได้ผู้มีความรู้ความชำนาญในการนี้เป็น
อนุกรรมการตรวจแก้ไขเพิ่มเติมเสียใหม่ให้เรียบร้อยบริบูรณ์”⁶

ที่ประชุมได้มีมติตั้งคณะอนุกรรมการร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับใหม่ จำนวน 7 คน
ประกอบด้วย

1. พระยามโนปกรณนิติธาดา
2. พระยาเทพวิฑูรพหุลศรุตาทิตี
3. พระยามานวราชเสวี
4. พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์
5. พระยาปรีदानฤเบศร์
6. หลวงประดิษฐ์มนูธรรม
7. หลวงสินาดโยธารักษ์

ในเดือนกันยายน พระยามโนปกรณนิติธาดา ประธานกรรมการราษฎรได้เสนอต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร
ให้ตั้งเพิ่มเติมอีก 2 คน คือ

1. พระยาศรีวิสารวาจา

⁴ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1 (สมัยสามัญ) วันอังคารที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475, 7

⁵ เรื่องเดียวกัน, 11.

⁶ เรื่องเดียวกัน, 13.

2. พระยาราชนางสังข์

หากพิจารณารายนามอนุกรรมการร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับใหม่ พอจะสังเกตได้ว่าจากทั้งหมดจำนวน 9 คน มีปรีดี พนมยงค์ เพียงคนเดียวที่เป็นคณะราษฎรและยังเป็นคนเดียวที่เรียนกฎหมายจากฝรั่งเศส⁷ และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ได้อธิบายว่า ในกลุ่มร่างรัฐธรรมนูญนั้น พระยามโนปกรณนิติธาดาได้อาศัยวิญญูและคุณวุฒิของตนเองเชื่อมความสัมพันธ์กับข้าราชการที่มีอาวุโสเท่าเทียมตน และได้จัดตั้ง “กลุ่ม” โดยประกอบด้วย พระยาเทพวิฑูรพหุสสุรตบตี พระยามานวราชเสวี พระยาศรีวิสารวาจา พระยาปรีदानฤเบศร์ โดยคนกลุ่มนี้มีภูมิหลังคล้ายคลึงกันคือ เป็นนักเรียนกฎหมายสายอังกฤษ และอาจจะมีส่วนอยู่มาก เนื่องจากกลุ่มคนที่ได้รับการอบรมมาจากอังกฤษจะชอบการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป⁸ และผู้วิจัยเห็นว่าปัจจัยนี้มีส่วนอย่างมากในการกำหนดทิศทางของการร่างรัฐธรรมนูญ และยังมีคำอธิบายว่ารัฐธรรมนูญฉบับถาวรนั้นได้รับอิทธิพลจากความคิดในการจะสร้างประชาธิปไตย ของคณะราษฎรเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ไม่น่าจะน้อย โดยเฉพาะหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรซึ่งเป็นหลักอันสำคัญที่ถูกนำมากล่าวถึงในสภา และในพื้นที่สาธารณะหลัก 6 ประการนั้น ได้แก่

“1.. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง การศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

2. จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มา
3. ต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจโดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานในราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาง
4. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่)
5. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 5 ประการ ดังกล่าวข้างต้น จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร”

จากหลัก 6 ประการดังกล่าวนี้มีเรื่องที่น่าไปเขียนเป็นบทบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 คือหลักความเสมอภาคในข้อที่ 4 และเรื่องเสรีภาพในข้อที่ 5⁹ (ดูภาคผนวกที่ 1 และ 2 ประกอบ)

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยชิ้นนี้มีข้อจำกัดที่สำคัญคือพบเอกสารชิ้นต้นที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในระหว่างที่มีการร่างรัฐธรรมนูญค่อนข้างน้อย และที่สำคัญผู้วิจัยประเมินว่าหลักฐานที่สำคัญอย่างยิ่งในการจะประเมินว่าใครมีบทบาทอย่างไรในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรคือรายงานการประชุมคณะอนุกรรมการ

⁷ ปรีดี พนมยงค์, คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประเทศไทย 24 มิถุนายน ความเป็นมาของศัพท์ไทย “ปฏิวัติ, รัฐประหาร, วิวัฒน์, อภิวัฒน์” (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กึ่งหัน, 2542), 28.

⁸ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “พระยามโนปกรณนิติธาดากับการเมืองสยามในปี พ.ศ.2475,” ใน *ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม* (นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2560), 179-180.

⁹ นรนิติ เศรษฐบุตร, *เอกสารพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), 202-203.

ร่างรัฐธรรมนูญในขณะนั้น ทว่ากลับไม่มีข้อมูลดังกล่าวเพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์รวมไปถึงยังไม่สามารถเข้าถึงหนังสือพิมพ์เท่าในช่วงที่มีการร่างรัฐธรรมนูญ ดังนั้นในงานวิจัยชิ้นนี้นั้นจำเป็นต้องใช้หลักฐานเท่าที่ปรากฏในการวิเคราะห์

ในระหว่างที่มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ผู้วิจัยได้ค้นพบจดหมายผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลาคือ พระเพ็ชรคีรี ได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับการใช้กฎหมาย (พ.ศ. 2475) และแสดงให้เห็นถึงบรรยากาศในช่วงการร่างรัฐธรรมนูญที่มีการกระจายข่าวประชาสัมพันธ์เรื่องดังกล่าวสู่ประชาชนเป็นวงกว้างผ่านทางวิทยุกระจายเสียง ดังนั้นผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลาจึงได้ส่งจดหมายดังกล่าวเป็นการแนะนำ ความในจดหมายว่า

“คำนับมายังท่านเลขาธิการผู้แทนราษฎร

อาครัยเหตุที่ได้ฟังจากวิทยุกระจายเสียงในสงขลาเมื่อคืนวันที่ 29 กรกฎาคมศกนี้ ประกาศความประสงค์ของสภาราษฎรเพื่อให้ประชาชนที่เจตนาดีต่อชาติแลรัฐบาลเป็นอาทิ ได้ออกความเห็นสนับสนุน ฯลฯ ร่างพระราชบัญญัติพระธรรมนูญปกครองซึ่งจะออกใช้ใหม่ ข้าพเจ้ารู้สึกปิติยินดีเป็นที่สุดที่สภาราษฎรมีความคิดความเห็นในทำนองนั้นอันจะยังประโยชน์อันใหญ่ยิ่งมาสู่ชาติในอนาคต

เมื่อถือว่าคนทุกคนในชาติเรามีสิทธิ, เสรีภาพ แลอิสรภาพเสมอกัน...กฎหมายใดที่จะออกใช้ในปัจจุบัน แลอนาคตทุกคนที่ร่วมชาติมีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกัน สภาราษฎรต้องการให้ทุกคนมีความเห็นชอบร่วมกันก่อน จะใช้กฎหมาย เช่นอารยชาติเขาเท่ากันเช่นนั้น เป็นความประสงค์แลความปรารถนาที่ชอบ เป็นที่น่าสรรเสริญราษฎรผู้หวังดีต่อชาติยิ่งนัก

ก่อนที่จะมีความเห็นอะไรมาช่วยตามความประสงค์บ้างข้าพเจ้าแนะนำว่า

1. สภาราษฎรควรบอกความประสงค์ทางกฎหมายเสียก่อนว่าจะดำเนินอย่างไร แลประกาศโครงการให้ประชาชน

2. ควรร่างออกเป็นคราวๆ ก่อนประกาศใช้ ส่งไปลงในหนังสือพิมพ์รายวันแจกเป็นใบแจก (ส่งร่างเป็นตอนๆ)

3. ส่งทางราชการให้กระทรวงส่งไปยังเทศา, เจ้าเมือง เป็นต้น เพื่อทางมณฑลจังหวัดจะได้ประชุมคณะข้าราชการหัวเมือง เจ้าหน้าทีต่างๆ ออกความเห็นกัน

4. ควรกำหนดเวลาว่าออกคราวๆ หนึ่งจะให้ส่งความเห็นมายังสภาภายในกำหนดกี่วัน สำหรับหัวเมืองควรให้เวลานั้นๆ น้อย แต่ไม่ควรเกิน 10 วัน เป็นอย่างช้า

หวังว่าความเห็นต่างๆ ที่จะส่งกันมาคงไม่เป็นหมันและไร้ประโยชน์ คงได้ผลสำหรับชาติเป็นอย่างดีที่สุด

ขอสภาราษฎรจึงได้รับความหวังดีแลเคารพอันเกิดจากน้ำใจจริงของข้าพเจ้า

พระเพ็ชรคีรี

ผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา”¹⁰

¹⁰ “เรื่องเสนอความเห็นเกี่ยวกับการใช้กฎหมาย (พ.ศ.2475),” เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี, สร.0201.25/82, หจข.

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังค้นพบว่าในระหว่างนี้ได้ปรากฏสำเนาโทรเลขลงวันที่ 20 กรกฎาคม จากพระยาสุรียานุวัตรถึงพระยามโนปกรณนิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร ความในจดหมายแจ้งว่า

“วันนี้เวลา 20 นาฬิกา เป็นครั้งแรกที่ได้ประกาศธรรมนูญการปกครองของคณะราษฎรในเชียงใหม่ เจ้าราชบุตรเป็นประธาน ประชุมเจ้านาย พ่อค้าและราษฎรกับนักเรียน มีข้าราชการทหารพลเรือนหลายนาย ได้สมัครเข้าช่วยชี้แจงมีคนประมาณหญิงชาย 500 ไปพร้อมด้วย”¹¹

ความในเอกสารชุดดังกล่าวบรรยายถึง สถานการณ์ในเชียงใหม่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองที่รัฐบาลระบอบใหม่จำเป็นต้องประกาศให้เจ้านายเชียงใหม่และชาวเมืองได้รับทราบ โดยเหตุการณ์ดังกล่าวได้เลือกใช้โรงละครของเจ้าแก้วนารัฐเป็นที่ประชุม

“จัดที่แต่เฉพาะให้เจ้านายหญิงชายของเมืองเชียงใหม่ ขึ้นนั่งเป็นประธานอยู่บนเวที เพื่อให้ราษฎรเห็น ปรากฏว่าเจ้านายเป็นใจด้วยจริง...หลวงวุฒิสารผู้พิพากษาเป็นผู้อ่านพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองจนจบ แล้วได้แถลงการณ์ชี้แจงข้อความทั้งหลายให้คนฟังเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นอีก โรงละครนั้นคับแคบ คนที่ไปฟังประมาณ 500 เท่านั้น ก็ล้นหลามออกมาจนนอกโรง คนต่างประเทศมี จีน พม่า เงี้ยว แวก และกะเหรี่ยงก็ไปฟังด้วย...ในที่ประชุมครั้งนี้เห็นได้ว่า ราษฎรที่ได้ฟังมีความปิติยินดีต่อความตั้งใจดีของคณะราษฎรเป็นอันมาก ยกมือขึ้นร้องไชโย ถวายไชยมงคลต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และคณะราษฎรสามครั้งเสียงสนั่นกึกก้องเป็นอันมาก”¹²

เมื่อคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้ดำเนินการร่างแล้วเสร็จก็ได้เสนอร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามต่อสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 โดยได้ให้เวลาสมาชิกสภาอ่านร่างรัฐธรรมนูญดังกล่าว 10 วัน และนำกลับเข้ามาพิจารณาอีกครั้งในวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 และได้ฤกษ์วันประกาศใช้คือวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475¹³ โดยพระยามโนปกรณนิติธาดา กล่าวว่า

“เมื่อได้นำร่างรัฐธรรมนูญนี้ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายทอดพระเนตรทรงมีรับสั่งว่าเป็นที่พอพระราชหฤทัย และได้ทรงแนะนำว่าการประกาศรัฐธรรมนูญนั้นเป็นของสำคัญยิ่งใหญ่ควรจะมีพิธีต้อง จึงโปรดเกล้าฯ ให้โหรหลวงหาฤกษ์ยามได้ 3 ฤกษ์ ฤกษ์ 1 ตกวันที่ 1 ธันวาคม ฤกษ์ 2 ตกวันที่ 10 ธันวาคม ฤกษ์ 3 ไปตกกลางเดือนมกราคม จึงได้คิดว่าสำหรับฤกษ์หนึ่งนั้นเวลากะชั้นเกินไปคงไม่ทัน จึงได้กำหนดไว้เป็นวันที่ 10 ธันวาคม คือฤกษ์ที่ 2 ส่วนฤกษ์ที่ 3 นั้นเวลานานไป ฉะนั้นจึงอยากรีบเร่งพิจารณาให้แล้วเสร็จโดยเร็วเพื่อให้ทันวันที่ 10 ธันวาคม โดยหวังว่าจะแล้วเสร็จจากสภาภายในวันที่ 30 เดือนนี้ โดยเราประชุมกันตั้งแต่ 4 โมงเช้าเรื่อยๆ ไปทุกวันจนกว่าจะเสร็จเพื่อให้แล้วกันก่อนวันฤกษ์ 10 วัน โดยที่ทรงเห็นว่ารัฐธรรมนูญนั้นเป็นของศักดิ์

¹¹ “เรื่องพระยาสุรียานุวัตรไปชี้แจงเหตุเปลี่ยนแปลงการปกครอง แก่เจ้านายในมณฑลพายัพ (พ.ศ.2475),” เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี, สร. 0201.32/3, หจข.

¹² เรื่องเดียวกัน.

¹³ นรนิติ เศรษฐบุตร, เอกสารพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475, 5-6.

สิทธิและเป็นของที่ควรจะขลัง เพราะฉะนั้นต้องการจะเขียนใส่สมุดไทยซึ่งจะกินเวลาหลายวัน ฉะนั้นจึงใคร่รีบประชุมเสียให้เสร็จก่อนกำหนดดังกล่าวแล้ว”¹⁴

ในประเด็นเรื่องฤกษ์ประกาศรัฐธรรมนูญนั้น ผู้วิจัยค้นพบหลักฐานการขอพระราชทานฤกษ์ในการพระราชทานธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามฉบับถาวร จากแผนกโหราหลวง โดยได้กำหนดให้มีฤกษ์ทั้งหมด 3 ฤกษ์ด้วยกัน ดังที่พระยามโนปกรณนิติธาดากล่าวต่อสภา โดยมีรายละเอียดดังนี้

“แผนกโหราหลวง กรมพระราชพิธี

วันที่ 12 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2475

ขอเดชาฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า เสวกโท พระยาโหราธิบดี ขอพระราชทานพระฤกษ์มหาศุภมงคลการพระราชทานธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามฉบับถาวร ประกอบด้วยจตุรงค์โชคสมบูรณ คือ เพื่อปกครองประชาราษฎร์ให้อยู่เย็นเป็นสุข และสวามิภักดิ์โดยสัตย์ธรรม พระราชอาณาจักรเจริญรุ่งเรืองสมบูรณด้วยโภคทรัพย์ สยามชาติรุ่งเรืองเดชะ อริราชศัตรูภายนอกภายในทั้ง 8 ทิศ พ่ายแพ้พระบรมเดชานุภาพสมเด็จพระบรมนาถพิตรสยามินทร์ราชเจ้าทรงสำเร็จพระราชนิพนธ์และพระวรกายสรรพอุปถัมภ์วันตรายพินาสประสงค์ใดสมพระราชประสงค์ทุกประการ ด้วยอำนาจมหาชัยอุตมมงคลฤกษ์ทั้ง 4 ดังขอรับพระราชทานทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายดังนี้

(1) วันพฤหัสบดีที่ 1 ธันวาคม พุทธศักราช 2475 เวลา 14 นาฬิกา 57 นาที เปนประณมพระฤกษ์ ทรงแปรพระพักตร์สู่เบื้องมหามงคลทิศอีสาน พระราชทานพระธรรมนูญถึงเวลา 15 นาฬิกา 32 นาที เปนที่สุดแห่งพระฤกษ์

(2) วันเสาร์ที่ 10 ธันวาคม พุทธศักราช 2475 เวลา 13 นาฬิกา 51 นาที เปนประณมพระฤกษ์ ทรงแปรพระพักตร์สู่เบื้องมหามงคลทิศอุดร พระราชทานพระธรรมนูญถึงเวลา 14 นาฬิกา 31 นาที เปนที่สุดแห่งพระฤกษ์

(3) วันพฤหัสบดีที่ 5 มกราคม พุทธศักราช 2475 เวลา 12 นาฬิกา 44 นาที เปนประณมพระฤกษ์ ทรงแปรพระพักตร์สู่เบื้องมหามงคลทิศอีสาน พระราชทานพระธรรมนูญถึงเวลา 13 นาฬิกา 24 นาที เปนที่สุดแห่งพระฤกษ์

(4) วันเสาร์ที่ 14 มกราคม พุทธศักราช 2475 เวลา 10 นาฬิกา 46 นาที เปนประณมพระฤกษ์ ทรงแปรพระพักตร์สู่เบื้องมหามงคลทิศอุดร พระราชทานพระธรรมนูญถึงเวลา 11 นาฬิกา 21 นาที เปนที่สุดแห่งพระฤกษ์

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 15-16.

ข้าพระพุทธเจ้า

(ลงนาม) พระยาโหราธิบดี¹⁵

ต่อมาวันที่ 17 พฤศจิกายน ได้พบหลักฐานว่าฤกษ์พระราชทานรัฐธรรมนูญนั้นคือวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 โดยฤกษ์ดังกล่าวได้นำไปเรียนเจ้าคุณวัดสระเกษ และจะต้องพระราชทานในช่วงเวลาบ่ายจึงจะดี โดยฤกษ์ดังกล่าวนี้จะให้คุณคือ “ราษฎรจะเฟื่องฟู โภคกิจของประเทศฟื้นขึ้น การงานดำเนินดี ไม่มีอุปสรรคสำคัญใดๆ ชัดขวาง พลเมืองเพิ่มพูน ศาสนาเสื่อมบ้าง” ดังเอกสารว่า

“ศาลฎีกา

วันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475

เรียน เจ้าคุณมโนปกรณ์ฯ

ฤกษ์พระราชทานรัฐธรรมนูญที่กำหนดเวลาบ่าย 13.00 น. ถึง 14.30 น. แห่งวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 นี้ได้เรียนถามเจ้าคุณธรรมเจดีย์วัดสระเกษแล้วท่านว่าเป็นฤกษ์ที่ดีแล้ว แต่จะให้ดีมาก ควรพระราชทานในช่วงบ่าย 14 นาฬิกา ถึงบ่าย 14 นาฬิกา 27 นาที เมื่อทบทวนเป็นอันว่ามีเวลาสำคัญอยู่ 13 นาที ซึ่งนับว่าดีที่สุด เวลาที่กล่าวนี้แท้จริงก็อยู่ในวงเวลาฤกษ์ของพระโหรานั้นเอง ถ้าเจ้าคุณเลื่อมใส และเพื่อให้ได้ผลต้องทำทั้ง 2 โหร หวังว่าเจ้าคุณคงจะดำเนินการต่อในหลวงให้ทรงพระราชทานตามเวลาที่กล่าวนั้น ได้กระมัง

ขอเรียนย่อๆ แห่งคำพยากรณ์ท่านว่า ราษฎรจะเฟื่องฟู โภคกิจของประเทศฟื้นขึ้น การงานดำเนินดี ไม่มีอุปสรรคสำคัญใดๆ ชัดขวาง พลเมืองเพิ่มพูน ศาสนาเสื่อมบ้าง

โดยนับถืออย่างสูง”¹⁶

หลักฐานชิ้นต่อมาในวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 เป็นเรื่องการกำหนดเวลา ซึ่งช่วยเน้นย้ำให้เห็นว่ามีการให้ความสำคัญอย่างมากสำหรับเรื่องฤกษ์ ความว่า

“ศาลฎีกา

¹⁵ ประมวลพระบรมราชโองการและพระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7, (กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2536), 353.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 354.

วันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475

เรียน เจ้าคุณที่นับถือ

ได้นำเรื่องหาฤกษ์ไปเรียนถามพระอาจารย์แล้ว ท่านเลยเขียนเวลามาให้เลือกเอาตามชอบใจ ดั่งผมส่งมาให้ทั้งหมด พร้อมทั้งเรื่องเดิมที่ผมรับไป

ในระยะ 2 ชั่วโมงนั้น ตามความเห็นของท่านมีดีที่ 1-2-3 นอกนั้นไม่ดี ลำดับเวลาดีดังนี้

ที่ 1 ตั้งแต่บ่าย 2 โมง 14 นาที ถึงบ่าย 2 โมง 27 นาที

ที่ 2 ตั้งแต่บ่าย 2 โมง 53 นาที ถึงบ่าย 3 โมง 7 นาที

ที่ 3 ตั้งแต่บ่าย 3 โมง 20 นาที ถึงบ่าย 3 โมง 33 นาที

ที่พระยาโหราว่า ถูกฤกษ์พิมพ์นั้นจริง แต่ตามเวลาที่ท่านให้มาพันเนตรฤกษ์พิมพ์แล้ว ถ้าเอาตามเวลาของพระยาโหรา คือตั้งแต่บ่าย 1 โมง 51 นาที ถูกฤกษ์พิมพ์ไม่ใคร่ดี พอบ่ายสองโมง 14 นาที ตามฤกษ์ที่ท่านให้มาครวก่อนพันเนตรแล้ว การเป็นดังนี้ จึงเรียนมาให้ทราบ

โดยนับถืออย่างสูง

(ลายเซ็น)¹⁷

จากเอกสารต่างๆ ที่ได้นำมาไล่เรียงจะเห็นได้ว่าก่อนการนำร่างรัฐธรรมนูญเข้าไปพิจารณาในรัฐสภานั้นได้มีการหาฤกษ์ทั้งวันและเวลาในการพระราชทานรัฐธรรมนูญจนนำมาสู่การกำหนดวันประกอบพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทอย่างมากในพระราชพิธีดังกล่าว¹⁸

เมื่อนำเอาร่างรัฐธรรมนูญเข้ามาพิจารณาในสภานั้นแรกพระยามโนปกรณนิติธาดา ประธานคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ได้แถลงการณ์ต่อสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันศุกร์ที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 ว่าในระหว่างร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนั้น ได้มีการติดต่อกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏในรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรว่า

“อนึ่ง ข้าพเจ้า (พระยามโนปกรณนิติธาดา-ผู้เขียน) ขอเสนอด้วยว่า ในการร่างพระธรรมนูญนี้ อนุกรรมการได้ทำการติดต่อกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดเวลา จนถึงอาจกล่าวได้ว่า ได้ร่วมมือกันทำข้อความตลอดในร่างที่เสนอมานี้ ได้ทุกเกล้าๆ ถวายและทรงเห็นชอบด้วยทุกประการแล้ว และที่กล่าวได้ว่าทรงเห็นชอบนั้น ไม่ใช่แต่เพียงทรงเห็นชอบด้วย อย่างข้อความที่กราบบังคมทูลขึ้นไป ยิ่งกว่านั้น เป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก บัดนี้ข้าพเจ้าขอโอกาสกล่าวถึงข้อความในรัฐธรรมนูญนี้บ้างเพียงเป็นข้อความนำความคิดของท่านทั้งหลายที่จะไปพิจารณาและจะได้มาได้เอียงกันในวันหน้า”¹⁹

¹⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸ โปรดดูรายละเอียดบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ ใน ภาณี พวงศ์เจริญ, “พระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ: นัยยะแห่งการเมือง สัญญาแห่งอำนาจ,” ศิลปวัฒนธรรม 36, 2 (ธันวาคม 2557): , หน้า 72-91.

¹⁹ นรนิติ เศรษฐบุตร, เอกสารพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475, 17.

นอกจากนี้ ยังได้ชี้แจงต่อไปว่าคณะอนุกรรมการฯ ได้ตรึกร่องอยู่หน้าหน้าว่าจะบัญญัติให้มี 2 สภา คือสภาผู้แทนราษฎรอันเป็นสภาล่าง กับสภานิติบัญญัติสภาหนึ่ง หรือจะควรมีสภาเดียว ทำยที่สุดจึงลงความเห็นกันว่า เมื่อตั้งรัฐธรรมนูญกันขึ้นใหม่ไม่มีประเพณีมาบังคับ ดังนั้นการมีสภาเดียวจะสามารถดำเนินการได้รวดเร็ว²⁰

จากที่กล่าวมาเบื้องต้น จึงพอจะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วยกับร่างรัฐธรรมนูญ และมีการติดต่อเสมอระหว่างผู้ร่างกับรัชกาลที่ 7 ดังที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้ชี้แจงต่อสภา แต่จะมีประเด็นใดบ้างนั้น จะกล่าวต่อไปข้างหน้า

6.2 บทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในมาตรา 11

การปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ได้ส่งผลกระทบต่อคนทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหล่าพระบรมวงศานุวงศ์ที่เคยอยู่ในวงสังคมชั้นสูงในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และเป็นกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์จากระบอบเดิม คนเหล่านี้ถือว่าเป็นกลุ่มชนชั้นปกครอง²¹ แม้ว่าจะเคยมีการกล่าวถึงการใช้รัฐธรรมนูญในการปกครองมาบ้างแล้วในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่แนวโน้มของรัฐธรรมนูญเหล่านั้นก็ได้กล่าวถึงการจำกัดอำนาจของพระมหากษัตริย์แต่อย่างใด ยกตัวอย่างเช่น ร่างรัฐธรรมนูญ 2 ฉบับ ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้มีการร่างขึ้น หรือรัฐธรรมนูญของผู้ใช้นามแฝงว่านายไทยกับนายภักดีที่ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญในช่วงต้นรัชกาลที่ 7 กระทั่งมีการปฏิวัติเกิดขึ้นและมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับแรก และมีการยกร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีการกำหนดมาตราอย่างชัดเจนที่แสดงให้เห็นถึงการจำกัดอำนาจของเจ้านายที่ปรากฏในมาตรา 11 ได้กำหนดว่า “พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตามย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง” ในประเด็นดังกล่าวพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้ชี้แจงต่อสภาว่า ได้มีการขอพระราชทานความเห็นจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

“ความสำคัญอีกมาตราหนึ่งในหมวดนี้คือมาตรา 11 กล่าวถึงพระบรมวงศานุวงศ์ ความข้อนี้อนุกรรมการรู้สึกลำบากใจอยู่มากในตอนต้นกล่าวคือ พระบรมวงศานุวงศ์เป็นบุคคลที่ควรจะอยู่เหนือความติเตียนทั้งหลาย ควรอยู่แต่ในฐานะที่เป็นพระคุณทั้งสิ้น ควรอยู่ในฐานะอันประชาชนพึงเคารพนับถือ ถ้าเป็นเช่นนี้แล้วก็ไม่ควรที่จะอยู่ในฐานะทางการเมือง เพราะเหตุว่า ในทางการเมืองนั้น ถ้ามีขมก็ย่อมมีดี หรือถ้ามีดีก็ย่อมมีขม มีทั้งในทางพระเดชและทั้งในทางพระคุณ หลักการที่รู้สึกว่าคุณควรจะมีอยู่ในใจดังนี้ แต่จะบัญญัติลงไปก็มีความรู้สึกในความต่ำสูงอยู่เหมือนกัน ข้าพเจ้าจึงได้นำความกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติก็ได้มีพระ

²⁰ เรื่องเดียวกัน, 18.

²¹ โปรดดูเรื่องการแบ่งชนชั้นทางสังคมในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม 2475, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2535).

ราชทัณฑ์เลขาพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยลงมาว่า ทรงเห็นชอบด้วยตามหลักการที่ได้กราบบังคมทูลขึ้นไป
อนุกรรมการรู้สึกโล่งใจ และรู้สึกในพระมหากรุณาธิคุณ”²²

ในประเด็นดังกล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานความเห็น โดยหนังสือลงวันที่
14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 ความตอนหนึ่งว่า

“...มีความข้อหนึ่งลึกลับใจอยู่คือในเรื่องที่เกี่ยวข้องแก่พระบรมวงศานุวงศ์ควรจะดำรงอยู่ในฐานะอย่าง
ใดในทางการเมือง กล่าวโดยหลักการพระบรมวงศานุวงศ์ย่อมดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพเหนือการที่พึง
ถูกติเตียน ไม่ควรแก่ตำแหน่งการเมือง ซึ่งเป็นการที่นำมาทั้งในทางพระเดชพระคุณ ย่อมอยู่ในวงอันจะต้องถูก
ติ ถูกชมอีกเหตุหนึ่งจะนำมาซึ่งความข่มขืนในเวลาทำ electoral campaign อันเป็นเวลาต่างฝ่ายต่างหา
โอกาส attack ซึ่งกันและกัน พระยามโนฯ เห็นว่า เพื่อความสงบเรียบร้อยสมครสมานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
ระหว่างเจ้านายกับราษฎรควรถือเสียว่าพระบรมวงศานุวงศ์ ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปย่อมดำรงอยู่เหนือ
การเมืองทั้งหลาย ส่วนในทางที่เจ้านายจะช่วยทำนุบำรุงประเทศบ้านเมือง ก็ย่อมมีโอกาสบริบูรณ์ในทาง
ตำแหน่งประจำและตำแหน่งอันเกี่ยวแก่วิชาชีพเป็นพิเศษอยู่แล้ว จึงหาหรือมานั้น ฉันเห็นด้วยตามความคิดของ
พระยามโนฯ ทุกประการ”²³

เมื่อนำมาตราดังกล่าวเข้าสู่การพิจารณาในสภาก็ได้นำไปสู่ข้อถกเถียงอย่างกว้างขวาง ดังนี้

“ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญกล่าวว่าในมาตรา 11 อ่านว่า ‘พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้น
หม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง’ ความในมาตรานี้ได้
อธิบายโดยละเอียดในคำชี้แจงของข้าพเจ้า เรามีความหมายว่า ราชอาณาจักรสยามของเรานี้จะปกครองด้วยวิธี
พระมหากษัตริย์โดยรัฐธรรมนูญ และเมื่อใช้วิธีการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์เช่นนี้แล้ว พระบรมวงศานุ
วงศ์ย่อมจะเกี่ยวข้องในทางการเมืองไม่ได้ บางเมืองที่มีสภา 2 สภา เขายกไว้ในสภานและโดยปกติไม่ได้
เกี่ยวข้องกับการเมืองเหมือนกัน เรามีสภาเดียว การเด็ดขาดอยู่ที่สภานี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าเราจะเป็นราชาธิปไตย
ควรยกเจ้านายอยู่เหนือการเมือง ความข้อนี้ได้กราบบังคมทูลและมีพระราชทัณฑ์เลขาตอบมาดังที่เสนอร่าง
ธรรมนูญนี้

พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ กล่าวว่า ด้วยความเห็นในใจของข้าพเจ้าว่า เราก็เป็นคนไทยทำไมจะตัด
สิทธิเจ้าซึ่งเป็นคนไทยด้วยกัน ดูไม่เหมาะ และหมวดที่ 2 มาตรา 12 ยังบัญญัติว่าบุคคลย่อมเสมอกัน ฉะนั้น
ทำไมจึงตัดสิทธิเจ้าเสีย เรากล้าหาญทำงานจนสำเร็จ ทำไมเราจึงกล่าวเช่นนี้ จะทำให้บุคคลแยกไปคนละทาง 2
ทาง เพราะฉะนั้นช่วยระลึกข้อนี้แต่รู้สึกเหมือนกันว่า ที่พูดนี้ก็คงแพ้แต่เห็นเป็นข้อสำคัญสำหรับบ้านเมือง

²² นรนิติ เศรษฐบุตร, เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475, 20.

²³ เรื่องเดียวกัน, 206.

ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ตอบว่า ที่บัญญัติไว้ไม่ใช่จะไม่เอาเจ้าเข้ามาและไม่ใช้กันด้วยความริศยาหรือเอาออกเสียเพราะไม่ใช่คนไทยนั้นห้ามได้ ด้วยความตั้งใจที่จะให้เจ้าคงเป็นเจ้าอยู่ ตั้งใจให้พระเจ้าแผ่นดินคงเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และลูกหลานเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งเป็นความตั้งใจดีต่างหาก

พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ กล่าวว่า ถ้าจะไม่บัญญัติไว้เช่นนั้นจะไม่เป็นเจ้าอย่างนั้นหรือ

ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ตอบว่า ท่านเป็นเจ้าแล้วจะให้หายไปไม่ได้ อนึ่งเพื่อจะให้ปฏิบัติตนต่อไปพร้อมด้วยความสุขสมบูรณ์ ความมั่นคง ตั้งแต่พระเจ้าอยู่หัวลงมา

พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ กล่าวว่า ถ้าเอามาบัญญัติไว้ จะเป็นความมั่นคงหรือ พระบรมวงศานุวงศ์หรือแขกก็เป็นกันเอง

ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ตอบว่า การที่บัญญัติไว้เพื่อให้เป็นกันเองเสมอ ไม่มีโอกาสที่จะเป็นเขาเป็นเราได้ ถ้าจะเขียนตั้งสมาชิกผู้หนึ่งกล่าวแล้วมีโอกาสที่จะเป็นกันเขากันเราได้

นายมังกร สามเสน กล่าวว่า หม่อมเจ้าบางพระองค์มีความรู้ในการเมืองดี ไม่ถือเกียรติยศเป็นเจ้าก็มีมาก เพื่อจะให้โอกาสได้เข้าในวงการเมืองได้ ควรให้ข้อยกเว้น ถ้าหม่อมเจ้าพระองค์ใดยอมสละฐานันดรศักดิ์เป็นสามัญชนแล้ว ควรให้เข้าในวงการเมืองได้ ถ้าประเทศใดมีคนหลายชนชั้น ความเจริญก็ช้า ถ้ายังมีความเสมอภาค ประเทศก็เจริญเร็ว ส่วนเจ้าหญิงมีตัวอย่าง ยอมสละสิทธิเดิมไปทำการสมรสได้ ส่วนเจ้าผู้ชายจะสละสิทธิเข้าการเมืองจะไม่ได้หรือ เห็นว่าควรให้โอกาสข้อนี้ เพราะฉะนั้นควรให้หม่อมเจ้าที่ยอมสละฐานันดรศักดิ์เข้าในวงการเมืองได้ จะเป็นเกียรติยศยิ่งกว่าที่ยอมให้สละฐานันดรศักดิ์ไปทำการสมรส

นายสงวน ตุลารักษ์ กล่าวว่า สำหรับเรื่องเจ้านั้นท่านควรจะระลึกถึงนักการเมืองขณะเวลาไปทำ Election Campaign ด้วย เมื่อต่างฝ่ายไปพูดอภิปรายกันเพื่อประสงค์เป็นผู้แทนย่อมมีการว่ากล่าวเสียดสีในที่ประชุม ถ้าเจ้าท่านเข้ามาด้วยจะเป็นภัยหรือไม่ จะทำให้เสื่อมเสียเกียรติยศของเจ้าหรือไม่ ส่วนการที่คิดว่าจะเป็นการกีดกันอย่างพระยาอุตมฯ แลลงว่าควรให้เข้ามา แต่อีกฝ่ายหนึ่งคิดว่า ถ้าให้เข้ามาแล้วจะเดือดร้อน จะเกิด เป็นการไม่เรียบร้อยต่อพระบรมวงศานุวงศ์

พระยามานวราชเสวี กล่าวว่า ขอดอนายมังกรที่ยอมให้เจ้าลดฐานะและเข้ามาอยู่ในวงการเมืองได้ ข้อนี้ถ้ากำเนิดเป็นเจ้า จะปฏิเสธว่าไม่ใช่เจ้าไม่ได้ เพราะฉะนั้นถ้าจะยอมให้ลดตัวเป็นคนชั้นต่ำโดยไม่ห้ามว่าไม่ควรให้ลดฐานะมาอยู่ในวงการเมืองแล้ว ย่อมให้โทษ เพราะฉะนั้นควรให้ท่านคงอยู่ในฐานะเดิม

นายมังกร สามเสน คัดค้านว่า การที่สละฐานันดรศักดิ์ไปทำการสมรสยังยอมได้ เจ้าชายที่ยอมสละฐานันดรศักดิ์มาเกี่ยวข้องการเมืองไม่ได้ ข้าพเจ้าเห็นว่ากลับเป็นเกียรติยศยิ่งกว่าการสละฐานันดรเพื่อทำการสมรสซึ่งยอมให้ทำได้

พระยาวิชัยราชสุนทร กล่าวว่า ตามที่ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ แลลงว่า ไม่ได้รังเกียจเจ้า โดยอยากยกย่องขึ้นให้สูงนั้นสำหรับหม่อมราชวงศ์สืบสายจากหม่อมเจ้า จะเข้ามาเป็นผู้แทนอยู่ในสภาได้ไหม

ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ตอบว่า ตามมาตรา 11 ไม่ห้าม

นายดิเรก ชัยนาม รับรองความเห็นของพระยามานวราชเสวี และกล่าวว่าท่านที่เป็นเจ้าชาย จะสละมาเป็นคนธรรมดา ก็ผิดธรรมดา เป็นโดยกำเนิดเราต้องเรียกว่าเจ้า เพราะฉะนั้นจะกลับกลายไปไม่ได้ ส่วนเจ้าหญิงที่ไปแต่งงานเราก็มักจะยังเรียกว่าเจ้า

หลวงนฤเบศร์มานิต กล่าวว่า ระหว่างมาตรา 11 กับ 12 ได้นำเสนอญัตตีกฎัตติหนึ่ง คือ ‘ผู้ที่ได้รับพระราชทานแต่งตั้งให้มีบรรดาศักดิ์ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง’

แต่ผู้ได้รับแต่งตั้งนี้อาจเวนคืนบรรดาศักดิ์เพื่อเกี่ยวข้องกับการเมืองได้”

ที่ให้อยู่เหนือการเมืองด้วยเหตุผลเช่นเดียวกับเจ้า เพราะในระหว่างทำ Election Campaign ต่างฝ่ายต่างหาทาง Attack กัน พวกขุนนางนั้นพระมหากษัตริย์ทรงตั้งจะเสื่อมเสียถึงพระมหากษัตริย์ด้วย

ส่วนข้าราชการบรรดาศักดิ์ที่ประสงค์จะรับราชการประจำ ก็ต้องไม่เกี่ยวกับการเมือง ส่วนผู้ที่ได้รับพระราชทานเบี้ยบำนาญอันมิได้เกี่ยวข้องกับการเมืองหาจำต้องเวนคืนไม่

พระยาราชวังสัน แกลงว่า ถ้าจะเติม ณ บัดนี้ก็จะผิดระเบียบ

นายชิม วีระไวทยะ กล่าวว่า ได้เสนอญัตติต่อประธานสภา ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ ‘บุคคลทุกคนซึ่งมีบรรดาศักดิ์ไม่ว่าชั้นใดโดยแต่งตั้งหรือประการใดก็ตาม ย่อมอยู่เหนือการเมืองทั้งสิ้น แต่ชอบที่จะเวนคืนบรรดาศักดิ์ เพื่อเข้าสมัครรับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้’ ซึ่งเสนอให้เติมความเหล่านี้ลงข้างท้ายมาตรา 11 เหตุผลขอเติมนี่ก็เพราะบุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย บรรดาศักดิ์เป็นแต่เพียงแต่งตั้งขึ้นไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิใดๆ จึงไม่ควรอนุญาตให้บุคคลผู้มีบรรดาศักดิ์เกี่ยวข้องกับการเมืองใดๆ ทั้งสิ้น ทั้งสภาผู้แทนราษฎรก็เป็นสภาผู้แทนราษฎรโดยตรง หาใช่สภาขุนนางไม่ ตามร่างรัฐธรรมนูญไม่ปรากฏว่าเรามีสภาขุนนาง จึงชอบที่จะยกบุคคลที่มีบรรดาศักดิ์อยู่เหนือการเมืองเช่นเดียวกันกับเจ้า ถ้าหากบุคคลใดชอบจะเกี่ยวข้องกับการบ้านเมือง ก็ทำได้ในเมื่อเวนคืนบรรดาศักดิ์แล้ว ทั้งนี้ เพื่อมิให้ผู้มีบรรดาศักดิ์ได้รับความดูหมิ่นในเมื่อทำ Electoral Campaign

พระยาราชวังสัน แกลงว่า ตามที่นายชิมเสนอนั้นเป็นความคิดละปัญหา จึงขอเสนอให้พิจารณามาตรานี้ก่อน

พระยาวิชัยราชสุนทร รับรอง

พระยาราชวังสัน กล่าวว่า ตามที่กล่าวนั้นเป็นคนละเรื่อง และปัญหาที่กำลังอภิปรายกันอยู่ในเวลานี้ก็คือ เจ้าจะควรอยู่เหนือการเมืองหรือไม่

นายมานิต วสุวัต กล่าวว่า ได้เสนอญัตติต่อประธานสภาเกี่ยวกับมาตรา 11 นี้ คือ ขอเติมคำว่า ‘จาก’ ลงระหว่างคำว่า ‘เหนือ’ กับ คำว่า ‘การเมือง’ เป็น ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือจากการเมือง’ ประโยคที่ว่า

‘ยอมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง’ เป็นประโยคกำกวมเข้าใจได้หลายทาง คนอาจเข้าใจว่ามีอำนาจเหนือการเมืองก็ได้ กับเติมคำว่า ‘จาก’ ลงไปแล้ว จะเด่นขึ้น จริงอยู่ภาษาอังกฤษว่า ‘Above Politics’ เป็นความหมายชัดเจนดี แต่ภาษาไทยเข้าใจได้ยาก ภาษาไทยไม่จำเป็นต้องแปลให้ตรงกับกับอังกฤษอย่าง Literally

ควรต้องแปลเอาความเข้าใจเป็นใหญ่ อนึ่งรัฐธรรมนูญของเราๆ จะเอาภาษาอังกฤษเป็นหลักไม่ถูกต้องเอาไทยเป็นหลัก คำแปลเดิมที่ว่า ‘เหนือการเมือง’ นั้นที่จริงดีมาก ตรงกับภาษาอังกฤษและทำให้รู้สึกว่ายกย่องเจ้าดี ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงต้องการที่จะให้คงคำเดิมไว้ เป็นแต่เติมคำว่า ‘จาก’ เสียดีกำหนึ่งเท่านั้น

นายหวน ทองประเสริฐ เสนอให้เปลี่ยนคำ ‘เหนือ’ เป็นคำว่า ‘พ้น’

นายเนตร์ พูนวิวัฒน์ กล่าวว่า ได้เสนอญัตติต่อประธานสภาเกี่ยวกับมาตรา 11 นี้ เหมือนกัน คือได้เสนอขอแปรคำว่า ‘เหนือการเมือง’ เป็น ‘นอกวงการเมือง’ การที่ขอเสนอเช่นนี้ก็เพราะประสงค์จะแสดงคารวะต่อเจ้านาย และเพื่อทำให้ทุกคนอ่านได้ชัดเจนที่ ด้วยคนโดยมากอาจแปลคำ ‘เหนือการเมือง’ เป็นว่า ‘เจ้านายมีอำนาจครอบงำการเมือง’ หรืออาจทำให้เข้าใจเลยไปว่า ‘เจ้านายยังมีอำนาจเหนือกฎหมายของบ้านเมือง’ ด้วยก็ได้ เพราะคำว่า ‘เหนือกฎหมาย’ เคยชินหูชินใจกันแล้ว ที่แท้คำว่า ‘เหนือการเมือง’ (Being above politics) ก็คือนอกวงการเมืองนั่นเอง แต่ผู้ร่างรัฐธรรมนูญมีประสงค์อย่างเดียวที่จะแสดงคารวะต่อเจ้านายซึ่งปรากฏในคำแถลงของประธานอนุกรรมการแล้ว แต่คำว่า ‘นอกวงการเมือง’ ก็หาได้ขาดการคารวะเสียมิได้ ใช่แต่เท่านั้นยังได้ความดีถูกต้องและชัดเจนสมประสงค์ของผู้ร่างและตรงกับความในร่างภาษาอังกฤษด้วย

พระยาวิชัยราชสุนทร แกลงว่า เมื่อได้ฟังสมาชิกหลายท่านได้อภิปรายกันมานาน แล้วรู้สึกว่าเป็นปัญหาที่จะต้องพิจารณาก็คือพระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป ฯลฯ จะควรให้อยู่เหนือการเมืองหรือไม่

พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ กล่าวว่า สำหรับผู้ที่เป็นเจ้าของกำเนิดนั้น ไม่มีปัญหา แต่ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งขึ้นจากราชฎาสามัญแล้วผู้นั้นลาจากเจ้า ปัญหาจึงมีว่าผู้ที่ได้รับแต่งตั้งและลาออกแล้ว จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองอีกได้หรือไม่ และเห็นว่าถ้าลาออกแล้วเข้ามาได้ เพราะพวกเหล่านี้เป็นคนไทย ชาวต่างประเทศที่แปลงชาติเป็นคนไทยแล้ว ยังมีสิทธิที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองได้ ฉะนั้นบุคคลประเภทนี้จึงควรอนุญาต

พระยาวิชัยราชสุนทร กล่าวว่า ความประสงค์ของเราก็เพื่อจะเคารพเจ้า ถ้าคนนั้นไม่เป็นเจ้า ก็ไม่ตรงกับมาตรานี้

ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ กล่าวว่า การลาออกจากตำแหน่งการเป็นเจ้าได้ แต่การลาออกจากตำแหน่งการเป็นบิดาและบุตรไม่ได้

นายหวน ทองประเสริฐ กล่าวว่า คำว่า ‘การเมือง’ มีขีดขึ้นกันแค่นั้น อาจเกิดมีปัญหาคือ พวกเจ้าที่จะมาเกี่ยวข้องแก่การเมืองนั้น เขาก็จะเถียงว่าตำแหน่งนั้นตำแหน่งนี้ไม่ใช่การเมือง เพราะไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์อย่างไร อาจทำความยุ่งยากขึ้นภายหลัง ซึ่งควรจะกำหนดกฎเกณฑ์ไว้เสีย

พระยาศรีวิสารวาทา แกล้งว่า คำว่า ‘การเมือง’ ในที่นี้ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า ‘โพลิติก’ ตำแหน่งเสนาบดีก็เป็นตำแหน่งที่เกี่ยวกับโพลิติก ส่วนบุคคลที่เป็นผู้แทนราษฎรก็ถือว่าเป็นส่วน 1 ของการเมือง ฉะนั้นเจ้านายที่อยู่เหนือการเมืองจึงดำรงตำแหน่งเหล่านี้ไม่ได้ แต่ท่านอาจดำรงตำแหน่งอื่นซึ่งไม่เกี่ยวกับการเมืองได้อีกหนึ่งในนานาประเทศก็ให้เจ้านายอยู่เหนือการเมือง ความมุ่งหมายสำคัญสำหรับประเทศเราก็คือเมื่อมีการปกครองแบบราชาธิปไตยอำนาจจำกัดแล้ว พระมหากษัตริย์ย่อมอยู่เหนือเป็นที่เคารพสักการะ และพระองค์ท่านเองก็ดำรงอยู่เหนือการเมือง เพราะฉะนั้นพระบรมวงศานุวงศ์ย่อมต้องดำรงฐานะเช่นนั้นด้วยกัน ถ้าเราให้พระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศ แต่ยอมให้พระบรมวงศานุวงศ์เกี่ยวข้องแก่การเมืองแล้ว ก็ต้องมีการโต้แย้งซึ่งกันและกัน ซึ่งอาจพลาดไปถึงพระองค์ท่านได้ซึ่งเป็นการขัดกันในตัวเองพระบรมวงศานุวงศ์เมื่อเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองแล้ว เวลาเข้าไปชิงตำแหน่งเพื่อเป็นผู้แทนราษฎร ตามปกตินานาประเทศต้องทะเลาะกันมากต่างคนก็ไปกล่าวเสียดสีกัน ในการเช่นนี้เป็นธรรมดาอยู่เองเมื่อทะเลาะกันไปพูดกันไปก็รุนแรงขึ้นและอาจพลาดไปถึงพระบรมวงศานุวงศ์ และในที่สุดก็คือพระเจ้าอยู่หัวนั่นเอง เหตุนี้แหละนานาประเทศถือว่าเจ้านายต่างๆ ย่อมอยู่เหนือการเมือง บางประเทศ เช่น เดนมาร์ค นอร์เวย์ ไม่ละพားเจ้านายอยู่เหนือการเมือง ห้ามเจ้านายรับราชการเสียด้วย อยู่ได้ก็แต่ในตำแหน่งทหาร เราเห็นว่าเจ้านายของเรามีจำนวนมาก จึงใช้ประเพณีที่เป็นกลางๆ ยังมีประเทศเซอร์เวีย มีสภาฯ เดียว บทบัญญัติในตัวเองมี 2 ประการ คือ พระบรมวงศานุวงศ์จะเป็นผู้แทนราษฎรไม่ได้ และพระบรมวงศานุวงศ์จะเป็นเสนาบดีไม่ได้ แต่ส่วนราชการอื่นๆ เป็นได้ เรามีความมุ่งหมายเช่นนั้น ฉะนั้นจึงให้ดำรงตำแหน่งราชการต่างๆ ได้ถ้าไม่เกี่ยวกับการเมืองใด ในนานาประเทศตำแหน่งสำคัญในกระทรวงทบวงการซึ่งไม่ใช่ตำแหน่งเสนาบดีแล้ว ตำแหน่งปลัดทูลฉลองเป็นตำแหน่งประจำและสำคัญ ฉะนั้นจึงต้องการคนมีความรู้ความชำนาญเพื่อเรียกมาปรึกษาหารือ เสนาบดีอยู่ได้ชั่วคราว ปลัดทูลฉลองประจำอยู่ได้ตลอดเวลาเจ้านายมีโอกาสเต็มทีๆ จะสรรวมตำแหน่งนี้ด้วยความมั่นคง อนึ่งตามร่างมาตรา 11 นี้ พระเจ้าอยู่หัวทรงพอพระราชหฤทัย ส่วนคำว่า ‘เหนือการเมือง’ นั้น เป็นคำที่เราอยากยกให้ท่านอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพทั้งเป็นถ้อยคำสุภาพ²⁴

แม้ว่าพระยามโนปกรณ์นิติธาดาจะชี้แจงต่อสภาว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบในมาตราดังกล่าวที่จำกัดอำนาจเหล่าพระบรมวงศานุวงศ์ แต่เมื่อนำร่างรัฐธรรมนูญเข้าพิจารณาในสภากลับมีข้อโต้แย้งกันอย่างกว้างขวาง ดังที่ได้ยกตัวอย่างไปข้างต้น แต่ในท้ายที่สุดสภาก็ได้ลงมติรับรองว่าไม่มีปัญหาที่จะต้องวินิจฉัยและไม่มีการแก้ไขแต่อย่างใด ดังนั้นมาตรา 11 ในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรจึงถือได้ว่าเป็นการตรากฎหมายที่จำกัดอำนาจของพระบรมวงศานุวงศ์หลังการปฏิวัติอย่างชัดเจน และมาตราดังกล่าวก็ได้ยกเลิกเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2489 แต่อย่างไรก็ตาม การมีมาตราดังกล่าวขึ้นในสยามในระยะหลังปฏิวัติก็ส่งผลให้มีข้อถกเถียงขึ้นมา ดังปรากฏบทความบนหนังสือพิมพ์เรื่อง “เจ้ากับตำแหน่งการเมือง” โดยศรีเศวต ความว่า

²⁴ เรื่องเดียวกัน, 53-59.

“รัฐธรรมนูญแห่งพระราชอาณาจักรสยาม ได้บัญญัติไว้ตอนหนึ่งถึงสิทธิและหน้าที่ของชนชาวสยาม ซึ่งไม่เลือกชั้นวรรณะ ย่อมมีเสรีภาพในการกระทำผิดทุกอย่างได้เสมอเหมือนกัน ไม่มีเอกสิทธิหรือจะต่ำกว่ากัน ไม่ว่าจะกรณีใด ๆ และที่สำคัญยิ่งนั้น คือการรับรู้และรับทำในวงงานบริหารของบ้านเมือง รัฐธรรมนูญได้เปิดโอกาสให้ราษฎรได้มีส่วนช่วยงานของบ้านเมืองได้มากบ้างน้อยบ้างสุดแต่เหตุการณ์สมรรถภาพแก่กล้า ก็อาจจะเลื่อนฐานะของตนตามลำดับขึ้นไป จนอาจสามารถสอบตำแหน่งฝ่ายบริหารงานของบ้านเมืองได้...เท่าที่กว่าได้เลื่อนฐานะของพลเมืองไทยอันเคยถูกแอกสมัยราชาธิปไตยกดอยู่ อย่างหือไม่ขึ้นนั้น ได้มาเงยหน้าอำปากมองดูโลก เขาได้เต็มที สมกับว่าได้เป็นเจ้าของบ้านเกิด...สมัยก่อนราษฎรต้องเป็นฝ่ายต้องรับปฏิบัติฝ่ายเดียว กฎหมายหลักตัวเดียวตนเองก็ไม่เคยได้ยื่นมือเข้าเกี่ยวข้องรับรู้ หรือได้พิจารณาแก้ไขเองบ้าง แต่สมัยประชาธิปไตย อันได้ชื่อว่าเปนของราษฎร โดยราษฎรและเพื่อราษฎรนั้น ย่อมสมกับคำพูดนั้นๆ โดยแท้ทั้งนั้น...เปนอันรู้ชัดละว่า รัฐธรรมนูญได้เปิดสิทธิให้ราษฎรไทยเพียงใด...และต่อไปนี้จะจับเอาผลการปฏิบัติของรัฐธรรมนูญที่มีแง่แฝงอยู่ แม้จะไม่ล้ำหรือเกิน แต่ก็อาจจะหุดหยาเข้าไปได้ อย่างน่าพิศวง อันความในรัฐธรรมนูญมาตราหนึ่งที่กล่าวไว้ว่า พระบรมวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง

อันรัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ดังนี้ หลังเมื่อได้ผ่านการท้วงติงของคณะกรรมการผู้ร่างต้นฉบับแล้ว ก็ได้เหตุและผลสนับสนุนความในมาตราที่ได้กล่าวนั้นว่า เพราะพระบรมวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปนั้นย่อมถือว่าเป็นพระราชวงศ์ที่ควรเคารพสักการะ และถ้ามิให้อยู่เหนือการเมืองมีทางมาเกี่ยวข้องกับการเมืองแล้ว ก็ย่อมจะทำให้ความเคารพสักการะอันเคยมีนั้นเสื่อมลงได้ อันเหตุผลที่สะแดง ฟังดูเผินๆ ก็น่าจะเปนไปได้ แต่ถ้าทวนนึกนึกอีก มาตรา 1 ว่า ราษฎรชาวสยามย่อมเสมอเหมือนกันทุกประการไม่มีใครมีเอกสิทธิพิศดารไปได้แล้ว พระราชวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าก็น่าจะมีอะไรทุกๆ อย่างเหมือนราษฎรไทยสามัญเหล่านั้นเพราะเจ้าก็คือคนไทย และราษฎรสามัญก็คือคนไทย ถ้าแง่หนึ่งเจ้าไทยไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองและอีกแง่หนึ่งราษฎรไทยสามัญเกี่ยวได้ ดังนี้แล้วจึงดูเหลือมกันอย่างไรอยู่ ถ้ายังให้เอกสิทธิถือว่าเป็นที่เคารพสักการะสูงกว่าราษฎรสามัญอยู่ตราบใดแล้ว เจ้าทำผิดในคดีอาชญาก็ไม่ควรจำคุกร่วมกับคนสามัญ เพราะเจ้าก็ยังคงเป็นที่เคารพอยู่ควรจะให้ อยู่สนมหรือทำที่เศษไว้เหมือนสมัยโน้นที่กันเจ้ากับคนสามัญมีฐานะต่างกันทุกอย่าง แต่ที่เราได้ทำอย่างว่านั้น เจ้าคงนอนห้องชงอยู่หมั่นตโทษหรือบางขวางได้...ปัญหาเรื่องนี้ได้เลยล่วงมานานแล้ว และมติในเรื่องเจ้าอยู่เหนือการเมืองก็ได้ตราอยู่ในรัฐธรรมนูญเสียแล้ว เปนอันว่าไม่ต้องพูดอะไรกันอีก พระบรมวงศ์ตั้งแต่หม่อมเจ้าขึ้นไป กับเรื่องการเมืองก็เปนอันพบกันอีกมิได้เลย...หม่อมเจ้าวรรณ ไวทยากร วรวรรณ ผู้ปราดเปรื่องทางการเมืองและเป็นที่ปรึกษาของรัฐบาลประชาธิปไตย ปรีดยบันนี้ พระองค์ท่านคือ พระบรมวงศ์ ซึ่งต้องอยู่ในข่ายแห่งรัฐธรรมนูญว่าจะเกี่ยวข้องกับการเมืองมิได้ เช่นเดียวกัน เท่าที่ท่านวรรณฯ ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของรัฐมนตรี...ว่าโดยนิตินัยแล้วก็เห็นว่าพระองค์ท่านได้ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญอย่างตรงเป่ง กล่าวคือ องค์ท่านมิได้เกี่ยวข้องกับการเมือง แต่ทว่าเป็นที่ปรึกษาอันมิใช่ตำแหน่งการเมืองนั้น ต่างหาก แต่โดยพฤตินัยแล้ว พระองค์ท่านกำลังหลอกรัฐธรรมนูญอยู่เต็มตัวเท่าที่ปวงชนสามารถเห็นได้ตลอดมาบัดนี้...พูดตรงๆ คือเล็งรัฐธรรมนูญนั่นเอง เมื่อเปนดังนี้ ความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐธรรมนูญ มิกลายเป็นเลือกที่รักผลักที่ชังไปหรือ...ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ มิได้หมายให้เลิกล้มรัฐธรรมนูญมาตรานั้นโดยเฉพาะ หรือไม่ให้เจ้าเกี่ยวข้องกับการเมืองฉะนั้นจุดมีเพียงว่า เมื่อจะ

รักทางไหนก็เอาทางนั้น ให้จริงจังสักหน่อย อย่าลั้บๆ ล่อๆ หรือมีขามมีคำเจือปนดูไม่งามตา อย่างดวงเดือนอันมีรอยกระต่ายแต้มนั้นเทียว”²⁵

6.3 บทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในการกำหนดคำศัพท์ในรัฐธรรมนูญ

ในการนำร่างรัฐธรรมนูญเข้าพิจารณาในสภาในวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 มีประเด็นที่น่าสนใจคือ มีการถกเถียงเรื่องการใช้คำว่า “กรรมการราษฎร” โดยปรีดี พนมยงค์ ได้ชี้แจงว่า

“คำนี้ในที่ประชุมอนุกรรมการ ข้าพเจ้าได้ขอไว้ ไม่ให้วินิจฉัยในคำนี้ เพื่อขอให้นำเสนอสภา ประสงค์ของข้าพเจ้าอยากใช้ภาษาธรรมดาให้คนอื่นเข้าใจง่าย คำว่า กรรมการราษฎร หมายความว่า บุคคลกลุ่มหนึ่งที่เรามอบหมายมาให้ทำหน้าที่บริหารเป็นกรรมการของราษฎร แต่ประธานอนุกรรมการท่านว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงทัก และมีผู้เข้าใจว่า ข้าพเจ้านำลัทธิบางประเทศมาเผยแพร่ ข้าพเจ้าขอขงดไม่...ความเห็น สนับสนุนทางใด แต่เฉพาะคำว่า ‘รัฐมนตรี’ ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่ควรใช้ เพราะมนตรีเป็นเพียงที่ปรึกษาแผ่นดิน ไม่หมายความว่าถึงผู้บริหาร อีกอย่างหนึ่ง ถ้าเราจะใช้คำนี้เราต้องแก้พระราชบัญญัติรัฐมนตรี จึงอยากให้สมาชิกคิดดู”²⁶

จากการที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานข้อกังขายังพระยามโนปกรณนิติธาดาว่า การใช้คำว่า “กรรมการราษฎร” แทน “Minister” หรือ “เสนาบดี” ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ทรงเห็นว่าไม่เหมาะสมในสถานะที่สยามมีพระมหากษัตริย์ “กรรมการราษฎร” หนักไปทาง “Commissar” ของโซเวียตซึ่งปกครองแบบสาธารณรัฐ

ในสภาผู้แทนราษฎรได้ถกเถียงเรื่องนี้และมีความเห็นกันอย่างกว้างขวาง จนท้ายที่สุดเมื่อมีการลงมติที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรให้ใช้คำว่า “รัฐมนตรี” แทน “กรรมการราษฎร” และใช้คำว่า “นายกรัฐมนตรี” แทน “ประธานคณะกรรมการราษฎร” ซึ่งปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรเป็นต้นมา²⁷

เมื่อสภาพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญแล้วเสร็จในวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 ในท้ายของวันดังกล่าวพระยาพลพลพยุหเสนาได้กล่าวต่อที่ประชุมอันแสดงให้เห็นถึงความประนีประนอมกันอย่างมากในสภา ความว่า

“พี่น้องทั้งหลาย ในการที่ได้โต้เถียง ถ้ามีคำพูดก้าวก่ายกันแก่ท่านในที่ประชุมบ้าง แต่ที่จริงในการพูดโต้เถียงกันนั้น มิได้มุ่งร้ายที่จะคิดโกรธท่านอย่างใดอย่างหนึ่งเลย แต่เป็นหน้าที่ที่ข้าพเจ้าจะรักษาความสามัคคีระหว่างผู้ใหญ่ ผู้น้อย สามัคคีระหว่างเจ้านาย และพวกเราที่ได้มานั่งประชุม เพราะฉะนั้นเป็นความจำเป็นขอให้เห็นและอย่าได้โกรธแค้นเลย”²⁸

หลังจากการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญได้ผ่านพ้นไป ขั้นตอนไปคืองานพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญซึ่งมีข้อสังเกตจากหลักฐานคือมีการนำร่างพระราชปราชญ์พระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามซึ่ง

²⁵ ถัมมาริปไตย (6 เมษายน 2478).

²⁶ นรนิติ เศรษฐบุตร, เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475, 129.

²⁷ นคร พจนวรรณพงษ์ และอุกฤษ พจนวรรณพงษ์, ข้อมูลประวัติศาสตร์การเมืองไทย (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2543), 36.

²⁸ นรนิติ เศรษฐบุตร, เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475, 192.

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทอย่างมากเข้ามาพิจารณาในสภาโดยที่ประธานคณะกรรมการราษฎรกล่าวต่อที่ประชุมว่า

“ร่างพระราชปรารภพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ข้าพเจ้าได้เคยเรียนต่อที่ประชุมครั้งหนึ่งแล้วว่า ในเมื่อเราทำรัฐธรรมนูญเสร็จแล้ว ข้าพเจ้าได้นำทูลเกล้าฯ ถวายทอดพระเนตร ก็โปรดปรานเป็นที่พอพระราชหฤทัยมากถึงได้ทรงเตรียมการที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ และโปรดเกล้าฯ ให้พระสารประเสริฐไปร่างประกาศนี้ ซึ่งแต่แรกทรงหวังที่จะให้อำลักษณ์อ่านในเวลาที่พระราชทาน เมื่อพระสารประเสริฐได้ร่างแล้วก็นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายทอดพระเนตรแล้วก็พระราชทานมาให้คณะกรรมการราษฎรดู คณะกรรมการราษฎรพิจารณาเห็นว่าถ้อยคำที่เขียนนั้นถ้าจะใช้เป็นพระราชปรารภในรัฐธรรมนูญก็เหมาะสมและงดงามดี...”²⁹

จากนั้นในที่ประชุมได้ตกลงให้เชิญผู้ชำนาญทางภาษาคือพระธรรมนิเทศทวยหาญเข้ามาที่ประชุม และขอให้อ่านและแปลคำในพระราชปรารภนั้น ต่อมาวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ในสภาได้มีการพิจารณาร่างพระราชปรารภอีกครั้ง นอกจากการมีบทบาทในร่างพระราชปรารภแล้วพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงใส่พระทัยในรายละเอียดของพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ อย่างน้อยที่สุดคือเป็นผู้ออกหมายกำหนดการ มีการซักซ้อมขั้นตอนในพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ รวมไปถึงมีการจ้างทีมช่างกล้องจากบริษัทภาพยนตร์เสียงศรีกรุงของนายมานิต วสุวัต ให้มาถ่ายทำด้วย³⁰

จากที่ได้อธิบายไล่เรียงมาตามหลักฐานที่ค้นพบพอจะเห็นได้ว่า ในช่วงที่มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทอยู่ตลอดเวลา แม้กระทั่งในพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญก็ยังคงมีบทบาทอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพของวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ที่พระองค์เป็นผู้พระราชทานรัฐธรรมนูญได้กลายเป็นที่จดจำมาถึงปัจจุบัน และผู้วิจัยเห็นวันภาพจำของวันดังกล่าวก็น่าจะทรงพลังมากกว่าการลงพระปรมาภิไธยในร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 อันถือเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรก หากแต่สถานการณ์ในขณะนั้น ยังคุกรุ่นไปด้วยความตึงเครียด เพราะฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่านับตั้งแต่การปฏิวัติ ไล่เรียงไปจนถึงพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญนั้น ยังเป็นช่วงที่มีการประนีประนอมกันอยู่มาก และผลสำเร็จของการประนีประนอมของแต่ละฝ่ายนั้นคือการได้มาของรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนั่นเอง

²⁹ เรื่องเดียวกัน, 196.

³⁰ ภาวรี พวงศ์เจริญ, “พระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ: นัยยะแห่งการเมืองสัญลักษณ์แห่งอำนาจ”, 80.

บทที่ 7

บทสรุป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่หลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475-การจัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร” มีข้อจำกัดในแง่การค้นคว้าหลักฐานในหอจดหมายเหตุแห่งชาติและหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งจำต้องอาศัยระยะเวลาในการค้นคว้า ดังนั้นในการเขียนรายงานวิจัยนี้จึงจำเป็นต้องใช้หลักฐานเท่าที่ค้นพบ

จากการค้นคว้าพบว่าการตัดสินใจพระทัยประนีประนอมของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังการปฏิวัตินั้นมีความเป็นไปได้ว่าพระองค์ทรงตัดสินใจพระทัยในรูปแบบดังกล่าวโดยมีปัจจัยคือ ทรงเล็งเห็นว่าไม่สามารถต้านกระความต้องการรัฐธรรมนูญในสยามได้เนื่องจากมีการกล่าวถึงมาหลายทศวรรษ แต่รัฐธรรมนูญในอนาคตจะมีรูปแบบเช่นใดนั้นจำต้องไปตกลงทีหลัง ดังจะเห็นได้จากการเติมคำว่า “ชั่วคราว” ในรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่คณะราษฎรวางขึ้นไปเพื่อให้พระองค์ลงพระปรมาภิไธย ประการต่อมาเรื่องการแทรกแซงของต่างชาติ (intervention) ซึ่งเป็นเรื่องที่ทั้งผู้นำในระบบเก่าและใหม่ต่างกังวล และเป็นไปได้ว่าการตัดสินใจต่างๆ อาจวางอยู่บนพื้นฐานการระมัดระวังเรื่องการต่างประเทศโดยเฉพาะการแทรกแซงจากต่างประเทศ และประการสุดท้ายคือสถานการณ์ในขณะนั้นไม่มีผู้ใดทราบถึงเขตแดนหรือจุดของการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นจึงอาจจะจำเป็นที่จะเลือกทางที่จะสูญเสียน้อยที่สุด

ในระหว่างที่มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนั้นมีการติดต่อระหว่างกลุ่มอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งก็แสดงให้เห็นบทบาทของพระองค์ในฐานะตัวแสดงหลักทางการเมืองที่มีอำนาจต่อรองและประนีประนอมในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตามจากหลักฐานบางชิ้นก็เผยให้เห็นถึงเค้ากลางของการไม่ลงรอยระหว่างความของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับคณะราษฎรในเบื้องต้น โดยอย่างน้อยที่สุดคือเรื่องการแต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แต่ในระบอบนี้ยังประการประนีประนอมกันอยู่ในกลุ่มพลังเก่าและพลังใหม่อยู่มากจึงสามารถนำพาสยามก้าวเข้าสู่ยุคระบอบการเมืองใหม่ที่มีรัฐธรรมนูญนั่นเอง

ภาคผนวก 1

พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว

พุทธศักราช 2475

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า

โดยที่คณะราษฎรได้ขอร้องให้อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม เพื่อบ้านเมืองจะได้เจริญขึ้น และโดยที่ได้ทรงยอมรับตามคำขอร้องของคณะราษฎร

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยมาตราต่อไปนี้

หมวด 1

ข้อความทั่วไป

มาตรา 1 อำนาจอสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย

มาตรา 2 ให้มีบุคคลและคณะบุคคลดังจะกล่าวต่อไปนี้เป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรตามที่จะได้กล่าวต่อไปในธรรมนูญ คือ

- 1 กษัตริย์
- 2 สภาผู้แทนราษฎร
- 3 คณะกรรมการราษฎร
- 4 ศาล

หมวด 2

กษัตริย์

มาตรา 3 กษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดของประเทศ พระราชบัญญัติก็ดี คำวินิจฉัยของศาลก็ดี การอื่นๆ ซึ่งจะมีบทกฎหมายระบุไว้โดยเฉพาะก็ดี จะต้องกระทำในนามของกษัตริย์

มาตรา 4 ผู้เป็นกษัตริย์ของประเทศ คือพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การสืบมรดกให้ให้เป็นไปตามกฎหมายที่ตราว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 และด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา 5 ถ้ากษัตริย์มีเหตุจำเป็นชั่วคราวที่จะทำหน้าที่ไม่ได้ หรือไม่อยู่ในพระนคร ให้คณะกรรมการราษฎรเป็นผู้ใช้สิทธิแทน

มาตรา 6 กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาชญาภัยโรงศาลไม่ได้เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย

มาตรา 7 การกระทำใดๆ ของกษัตริย์ต้องมีกรรมการราษฎรผู้หนึ่งผู้ใดลงนามด้วย โดยได้รับความยินยอมของคณะกรรมการราษฎรจึงจะใช้ได้ มิฉะนั้นเป็นโมฆะ

หมวด 3

สภาผู้แทนราษฎร

ส่วนที่ 1

อำนาจและหน้าที่

มาตรา 8 สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจออกพระราชบัญญัติทั้งหลาย พระราชบัญญัตินั้นเมื่อกษัตริย์ได้ประกาศให้ใช้แล้ว ให้เป็นอันใช้บังคับได้

ถ้ากษัตริย์มิได้ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัตินั้นภายในกำหนด 7 วัน นับแต่วันที่ได้รับพระราชบัญญัตินั้นจากสภาโดยแสดงเหตุผลที่ไม่ยอมทรงลงพระนาม ก็มีอำนาจส่งพระราชบัญญัตินั้นคืนมายังสภา เพื่อพิจารณาอีกครั้งหนึ่งถ้าสภาลงมติยืนตามมติเดิม กษัตริย์ไม่เห็นพ้องด้วย สภามีอำนาจออกประกาศพระราชบัญญัตินั้นใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

มาตรา 9 สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศ และมีอำนาจประชุมกันถอดถอนกรรมการราษฎรหรือพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้

ส่วนที่ 2

ผู้แทนราษฎร

มาตรา 10 สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นไปตามกาลสมัยดังนี้

สมัยที่ 1

นับแต่วันใช้ธรรมนูญนี้เป็นต้นไปจนกว่าจะถึงเวลาที่สมาชิกในสมัยที่ 2 จะเข้ารับตำแหน่งให้คณะราษฎรซึ่งมีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจแทนจัดตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวขึ้นเป็นจำนวน 70 นายเป็นสมาชิกในสภา

สมัยที่ 2

ภายในเวลา 6 เดือนหรือจนกว่าการจัดประเทศเป็นปกติเรียบร้อย สมาชิกในสภาจะต้องมีบุคคล 2 ประเภททำกิจการร่วมกัน คือ

ประเภทที่ 1 ผู้แทนซึ่งราษฎรจะได้เลือกขึ้นจังหวัดละ 1 นาย ถ้าจังหวัดใดมีสมาชิกเกินกว่า 100,000 คนให้จังหวัดนั้นเลือกผู้แทนเพิ่มขึ้นอีก 1 นายทุกๆ 100,000 นั้น เศษของ 100,000 ถ้าเกินกว่าครึ่งให้นับเพิ่มขึ้นอีก 1

ประเภทที่ 2 ผู้เป็นสมาชิกอยู่แล้วในสมัยที่ 1 มีจำนวนเท่ากับสมาชิกประเภทที่ 1 ถ้าจำนวนเกินให้เลือกกันเองว่าผู้ใดจะคงเป็นสมาชิกต่อไป ถ้าจำนวนขาดให้ผู้ที่มิได้อยู่เลือกบุคคลใดๆ เข้าแทนจนครบ

สมัยที่ 3

เมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาเขตได้สอบไล่วิชาประถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่ง และอย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปี นับแต่วันใช้ธรรมนูญนี้ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น สมาชิกประเภทที่ 2 เป็นอันไม่มีอีกต่อไป

มาตรา 11 คุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกเป็นผู้แทนประเภทที่ 1 คือ

1 สอบไล่วิชาการเมืองได้ตามหลักสูตรซึ่งสภาจะได้ตั้งขึ้นไว้

2 มีอายุ 20 ปีบริบูรณ์

3 ไม่เป็นผู้ไร้หรือเสมือนไร้ความสามารถ

4 ไม่ถูกศาลพิพากษาให้เพิกถอนสิทธิในการรับเลือก

5 ต้องเป็นบุคคลที่มีสัญชาติเป็นไทยตามกฎหมาย

6 เฉพาะผู้สมัครรับเลือกเป็นผู้แทนประเภทที่ 1 ในสมัยที่ 2 จะต้องได้รับความเห็นชอบของสมาชิกในสมัยที่ 1 เสียก่อนว่าเป็นผู้ที่ไม่ควรสงสัยว่าจะนำมาซึ่งความไม่เรียบร้อย

มาตรา 12 การเลือกตั้งสมาชิกประเภทที่ 1 ที่ 2 ให้ทำดังนี้

1. ราษฎรในหมู่บ้านเลือกผู้แทนเพื่อออกเสียงตั้งผู้แทนตำบล

2. ผู้แทนหมู่บ้านเลือกผู้แทนตำบล

3. ผู้แทนตำบลเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎร

การเลือกตั้งสมาชิกในสมัยที่ 3 จะมีกฎหมายบัญญัติภายหลังโดยจะดำเนินการวิธีที่ทำให้สมาชิกได้เลือกตั้งผู้แทนในสภาโดยตรง

มาตรา 13 ผู้แทนประเภทที่ 1 จะอยู่ในตำแหน่งได้คราวละ 4 ปีนับแต่วันเข้ารับตำแหน่ง แต่เมื่อถึงสมัยที่ 3 แล้วแม้ผู้แทนในสมัยที่ 2 จะได้อยู่ในตำแหน่งไม่ถึง 4 ปีก็ตี ต้องออกจากตำแหน่งนับแต่วันที่ผู้แทนในสมัยที่ 3 ได้เข้ารับตำแหน่ง

ถ้าตำแหน่งผู้แทนว่างลงเพราะเหตุอื่นนอกจากถึงคราวออกตามเวร ให้สมาชิกเลือกผู้อื่นตั้งขึ้นใหม่ให้เต็มที่ว่างแต่ผู้แทนใหม่มีเวลาอยู่ในตำแหน่งได้เพียงเท่ากำหนดเวลาที่ผู้ออกไปนั้นชอบที่จะอยู่ได้

มาตรา 14 ราษฎรไม่ว่าเพศใดเมื่อมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ ย่อมมีสิทธิออกเสียงลงมติเลือกผู้แทนหมู่บ้านได้ คือ

๑. มีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์

๒. ไม่เป็นผู้ไร้หรือเสมือนไร้ความสามารถ

๓. ไม่ถูกศาลพิพากษาให้เสียสิทธิในการออกเสียง

๔. ต้องเป็นบุคคลที่มีสัญชาติเป็นไทยตามกฎหมาย

คุณสมบัติของผู้แทนหมู่บ้านและผู้แทนตำบลให้เป็นไปเหมือนดังมาตรา 11

มาตรา 15 การเลือกตั้งผู้แทนใดๆ ให้ถือตามคะแนนเสียงข้างมาก ถ้าคะแนนเสียงเท่ากันให้มีการเลือกตั้งครั้งที่ 2 ถ้าครั้งที่ 2 มีคะแนนเสียงเท่ากันให้ตั้งคนกลางออกเสียงชี้ขาด และให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนกลางไว้

มาตรา 16 ผู้แทนนอกจากถึงเวร จะต้องออกจากตำแหน่ง ให้นับว่าขาดจากตำแหน่ง เมื่อขาดคุณสมบัติดังกล่าวไว้ในมาตรา 11 อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเมื่อตาย หรือเมื่อสภาได้ไต่สวนวินิจฉัยให้ออกในเมื่อสภาเห็นว่าเป็นผู้ทำความเสื่อมเสียให้แก่สภา

มาตรา 17 การฟ้องร้องสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรเป็นคดีอาชญากรรม ศาลจะต้องได้รับอนุญาตจากสภาก่อนศาลจึงจะรับฟ้องได้

ส่วนที่ 3

ระเบียบการประชุม

มาตรา 18 ให้สมาชิกเลือกกันขึ้นเป็นประธานของสภา 1 นายมีหน้าที่ดำเนินการของสภา และมีรองประธาน 1 นายเป็นผู้ทำการแทน เมื่อประธานมีเหตุขัดข้องชั่วคราวที่จะทำหน้าที่ได้

มาตรา 19 เมื่อประธานไม่อยู่ หรือไม่สามารถมาได้ก็ให้รองประธานแทนเป็นผู้รักษาความเรียบร้อยในสภา และจัดการให้ได้ปรึกษาหารือกันตามระเบียบ

มาตรา 20 ถ้าประธานและรองประธานไม่อยู่ในที่ประชุมทั้ง 2 คนก็ให้สมาชิกที่มาประชุมเลือกตั้งกันเองขึ้นเป็นประธานคนหนึ่งชั่วคราวประชุมนั้น

มาตรา 21 การประชุมปกติให้เป็นหน้าที่ของสภาเป็นผู้กำหนด

การประชุมพิเศษจะมีได้ต่อเมื่อสมาชิกมีจำนวนรวมกันไม่น้อยกว่า 15 คนได้ร้องขอหรือคณะกรรมการราษฎรได้ร้องขอให้เรียกประชุม การนัดประชุมพิเศษ ประธานหรือผู้ทำการแทนประธานเป็นผู้สั่งนัด

มาตรา 22 การประชุมทุกคราวต้องมีสมาชิกมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดจึงจะเป็นองค์ประชุมปรึกษาการได้

มาตรา 23 การลงมติวินิจฉัยข้อปรึกษานั้น ให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ สมาชิกคนหนึ่งย่อมมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้ามีจำนวนเสียงลงคะแนนเท่ากันให้ผู้เป็นประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นได้อีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

มาตรา 24 สมาชิกไม่ต้องรับผิดชอบในถ้อยคำใดๆ ที่ได้กล่าวหรือแสดงเป็นความเห็นหรือในการออกเสียงลงคะแนนในที่ประชุม ผู้หนึ่งผู้ใดจะกล่าวฟ้องร้องเพราะเหตุนั้นหาได้ไม่

มาตรา 25 ในการประชุมทุกคราวประธานต้องสั่งให้เจ้าหน้าที่ประจำในสภาจรรยาจนรักษาไว้ และเสนอเพื่อให้สมาชิกได้ตรวจแก้ไขรับรอง แล้วให้ผู้เป็นประธานในที่ประชุมลงนามกำกับไว้

มาตรา 26 สภามีอำนาจตั้งอนุกรรมการเพื่อทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือให้สอบสวนพิจารณาทำความเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้นเสนอต่อที่ประชุมใหญ่เพื่อปรึกษาหารือตกลงอีกชั้นหนึ่งก็ได้ ประธานอนุกรรมการนั้นเมื่อสภาไม่ได้ตั้งก็ให้อนุกรรมการเลือกกันเองตั้งขึ้นเป็นประธานได้

อนุกรรมการมีอำนาจเชิญบุคคลใดๆ มาชี้แจงแสดงความคิดเห็นได้ อนุกรรมการและผู้ที่เกี่ยวข้องมาได้รับสิทธิในการแสดงความคิดเห็นตามมาตรา 24

ในการประชุมอนุกรรมการนั้นต้องมีอนุกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่า 3 นายจึงจะเป็นองค์ประชุมปรึกษาการได้ เว้นแต่อนุกรรมการนั้นจะมีจำนวนตั้งขึ้นเพียง 3 คน เมื่อมาประชุมแต่ 2 คนก็ให้นับว่าเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา 27 สภามีอำนาจตั้งระเบียบการปรึกษาหารือเพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามธรรมนูญนี้ (ในชั้นแรกนี้ให้อนุโลมใช้ข้อบังคับสภากรรมการองคมนตรีณะปะที่ไมขัดกับธรรมนูญนี้ไปพลางก่อน)

หมวดที่ 4

คณะกรรมการราษฎร

ส่วนที่ 1

อำนาจและหน้าที่

มาตรา 28 คณะกรรมการราษฎรมีอำนาจและหน้าที่ดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสภา

มาตรา 29 ถ้ามีการฉุกเฉินเกิดขึ้นซึ่งคณะกรรมการจะเรียกประชุมสภาราษฎรให้ทันท่วงทีมิได้ และคณะกรรมการราษฎรเห็นสมควรจะต้องออกกฎหมาย เพื่อให้เหมาะแก่การฉุกเฉินนั้นๆ ก็ทำได้ แต่จะต้องรับนำกฎหมายนั้นขึ้นให้สภารับรอง

มาตรา 30 คณะกรรมการราษฎรมีอำนาจให้อภัยโทษแต่ให้นำความขึ้นขอพระบรมราชานุญาตเสียก่อน

มาตรา 31 ให้เสนาบดีกระทรวงต่างๆ เป็นผู้รับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรในกิจการทั้งปวง
สิ่งใดซึ่งเป็นการฝ่าฝืนต่อคำสั่งหรือระเบียบการของคณะกรรมการราษฎร หรือกระทำไปโดยธรรมเนียมไม่
อนุญาตให้ทำได้ ให้ถือว่าการนั้นเป็นโมฆะ

ส่วนที่ ๒

กรรมการราษฎรและเจ้าหน้าที่ประจำ

มาตรา 32 คณะกรรมการราษฎรประกอบด้วยประธานคณะกรรมการราษฎร 1 นาย และกรรมการ
ราษฎร 14 นาย รวมเป็น 15 นาย

มาตรา 33 ให้สภาเลือกตั้งสมาชิกในสภาผู้ 1 ขึ้นเป็นประธานกรรมการ และให้ผู้เป็นประธานนั้นเลือก
สมาชิกในสภาอีก 14 นายเพื่อเป็นกรรมการ การเลือกนี้เมื่อได้รับความเห็นชอบของสภาแล้ว ให้ถือว่าผู้ที่ได้รับ
เลือกนั้นๆ เป็นกรรมการของสภา ในเมื่อสภาเห็นว่ากรรมการมิได้ดำเนินกิจการตามรัฐประศาสนโยบายของสภา
สภามีอำนาจเชิญกรรมการให้ออกจากหน้าที่ แล้วเลือกตั้งใหม่ตามที่กล่าวในตอนนั้น

มาตรา 34 กรรมการคนใดมีเหตุอันกระทำให้กรรมการคนนั้นขาดคุณสมบัติอันกำหนดไว้สำหรับผู้แทนใน
มาตรา 11 ก็ตาม หรือตายก็ตาม ให้สภาเลือกกรรมการแทนสำหรับตำแหน่งนั้นๆ

ในเมื่อสภาได้เลือกตั้งกรรมการแล้ว สภาชุดนั้นหมดกำหนดอายุตำแหน่งเมื่อใด ให้ถือว่ากรรมการชุดนั้น
ย่อมหมดกำหนดอายุตำแหน่งด้วย

มาตรา 35 การตั้งการถอดตำแหน่งเสนาบดี ย่อมเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ พระราชอำนาจนี้จะทรง
ใช้แต่โดยตามคำแนะนำของคณะกรรมการราษฎร

มาตรา 36 การเจรจาการเมืองกับต่างประเทศเป็นหน้าที่ของกรรมการผู้แทนราษฎร และกรรมการอาจตั้ง
ผู้แทนเพื่อการนี้ได้

การเจรจาได้ดำเนินไปประการใดให้กรรมการรายงานกราบบังคมทูลกษัตริย์ทรงทราบ

การให้สัตยาบันสัญญาทางพระราชไมตรีเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ แต่จะทรงใช้พระราชอำนาจนี้
ตามคำแนะนำของกรรมการราษฎร

มาตรา 37 การประกาศสงครามเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ แต่จะทรงใช้พระราชอำนาจนี้ตาม
คำแนะนำของกรรมการราษฎร

ส่วนที่ 3

ระเบียบการประชุม

มาตรา 38 ระเบียบการประชุมของคณะกรรมการราษฎรให้อนุโลมตามที่บัญญัติในหมวดที่ 3

หมวดที่ 5

ศาล

มาตรา 39 การระงับข้อพิพาทให้เป็นไปตามกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลานี้

ประกาศมาณวันที่ 27 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 และให้ใช้บังคับได้แต่บัดนี้เป็นต้นไป

ภาคผนวก 2

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม

สมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก

มหันตเดชอนดิกรามาธิบดี

พระปกเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาลเป็นอดีตภาค 2475 พรรษาปัจจุบันสมัย จันทรคตินิยม ปละวังคสมพัตสร
มฤคศิรมาส ศุกลปักข์ เตรสดีติถึ สุริยคติกาล ธันวาคมมาส ทศมสุรทิน สนิवार โดยกาลบริจเฉท

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก มหันตเดชอนดิกรามาธิบดี เทพยปรียมหาธาจรวิวงศ
อสัมภินพงศพีระกษัตร์ บุรุชรัตนราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาติสาคุทธเคราหณี
จักรีบรมนาถ จุฬาลงกรณราชวรังกูร มหามกุฏวงศวีรสูริชชัฐ ราชธรรมทศพิธ อดุ์กฤษณินบุณ อดุลยกฤษณาภิไนร์
หาร บูรพาธิการสุสาธิต ันยลักษณะวิจิตรเสภาคยสรรพางค์ มหาชโนตมางคมาทสนธิมตสมันตสมาคม บรมราช
สมภาร ทิพยเทพาวตารไพศาลเกียรติคุณ อดุลยศักดิ์เดช สรรพเทเวศปริยานุรักษ์ มงคลลัคนเนาห้วย สุโขทัย
ธรรมราชา อภินาวศิลป์ศึกษาเดชนาวุธ วิชัยยุทธศาสตร์โกศล วิมลนรยพินิต สุจริตสมาจาร ภัทรภิษฐานประ
ดิภานสุนทร ประวรศาสนโปสคมภกมุขมาตยวรนายกมหาเสนานี สราชนาวีพยุหโยธโทยมจรบรมเชษฐโสทร
สมมต เอกราชยยศสธิคมบรมราชสมบัติินพปฏิลเศวตฉัตราดิฉัตร ศรีรัตโนปลักษณ์ มหาบรมราชาภิเษกาภิษิกต์
สรรพทศทิวชิตเดโชไชย สกลมไหศวรยมหาสวามินทร มหเศรษฐมหินทรมหารามาธิราชวโรดม บรมนาถชาติอาชัน
ยาศรัย พุทธาทีไตรงรัตนครณารักษ วิศิษฏศักดิ์อัครนเรศวราชิบัติ เมตตากฤษณาศีตลหฤทัย อนโปไมยบุญการสกล
ไพศาลมหารัษฎากราธิบดีนทร ปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

เสด็จออก ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ท่ามกลางอุดมสันนิบาต พระบรมราชวงศานวงศ์ และทูตานุทูต
ผู้แทนนานาประเทศ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เสนามาตยราชบริพาร ฝ้าเบื้องบาทบงกชพริ้งพริ้วพร้อมกันโดยอนุกรม

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ประกาศความพระราชปรารภว่า ข้าราชการทหารพลเรือน
และอาณาประชาราษฎร์ของพระองค์ ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญเพื่อให้
สยามราชอาณาจักรได้มีการปกครองตามวิสัยอารยประเทศในสมัยปัจจุบัน

ทรงพระราชดำริเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้เสด็จเสด็จถึงถวัลยราชย์ผ่านสยาม
พิภพทรงดำเนินพระราชโบายปกครองราชอาณาจักร ด้วยวิธีสมบูรณาญาสิทธิราชภายในทศพิธราชธรรมจรรยา
ทรงทำนุบำรุงประเทศให้รุ่งเรืองไพบุลย์สืบมาครบ 150 ปีบริบูรณ์ ประชาชนชาวสยามได้รับพระบรมราชบริหารใน
วิถีความเจริญนานาประการโดยลำดับ จนบัดนี้มีการศึกษาสูงขึ้นแล้ว มีข้าราชการประกอบด้วยวุฒิปรีชาในรัฐาภิ
पालโนบายสามารถนำประเทศชาติของตน ในอันที่จะก้าวหน้าไปสู่สากลอารยธรรมแห่งโลกโดยสวัสดิ์ สมควรแล้ว

ที่จะพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ให้ข้าราชการและประชาชนของพระองค์ ได้มีส่วนมีเสียงตามความเห็นดี เห็นชอบในการจรจรโทษประเทศสยามให้วัฒนาการในภายภาคหน้า จึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามตามความประสงค์ เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 เป็นการชั่วคราวพอให้สภาผู้แทนราษฎร และคณะกรรมการราษฎร ได้จัดรูปงานดำเนินประศาสน์นโยบายให้เหมาะสมแก่ที่ได้เปลี่ยนการปกครองใหม่ ครั้นแล้ว โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สภาผู้แทนราษฎร ปรีกก้านร่างพระราชกำหนดรัฐธรรมนูญอันจะพึงตรึงเป็นหลักถาวรแห่งประศาสน์วิธีต่อไป ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้แต่งตั้งอนุกรรมการขึ้นคณะหนึ่งประกอบการร่างรัฐธรรมนูญนั้น

บัดนี้ อนุกรรมการได้เรียบเรียงรัฐธรรมนูญฉบับถาวรสนองพระเดชพระคุณสำเร็จลงด้วยดี นำเสนอสภาผู้แทนราษฎร และสภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณาปรึกษาลงมติแล้วจึงทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายคำปรึกษาแนะนำด้วยความยินยอมพร้อมที่จะตราเป็นรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินได้เมื่อและทรงพระราชวินิจฉัยถ้วนทั่ว กระบวนความแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นสมควรพระราชทานพระบรมราชานุมัติ

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งให้ตรารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ประสิทธิ์ประสาทประกาศพระราชทานแก่ประชาราษฎร์ของพระองค์ ให้ดำรงอิสสรธิปไตยโดยบริบูรณ์ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

ขอให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรของเรานี้ จงเป็นหลักที่สถาพรสถิตประดิษฐานสมรรถภาพอันประเสริฐ เป็นบ่อเกิดความผาสุกสันติคุณวิบุลราชินีแก่อาณาประชาราษฎร์ตลอดจำเนียรกาลประวัติ นำประเทศสยาม บรรลุสรรพพัฒนาชัยมงคล อเนกคุณผลสกลเกียรติยศมโหฬาร ขอให้พระบรมราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการทั้ง ทหารพลเรือนทวยหาญประชาราษฎร์ จงมีความสมัครสมานเป็นเอกฉันท์ในอันจะรักษาปฏิบัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามนี้ ให้ยืนยงอยู่คู่กับสยามรัฐราชสีมา ตราบเท่าที่ปาวสานสมดังพระบรมราชประณิธาน ทุกประการเทอญ

บททั่วไป

มาตรา 1 สยามประเทศเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียว จะแบ่งแยกมิได้

ประชาชนชาวสยามไม่ว่าเหล่ากำเนิดหรือศาสนาใด ย่อมอยู่ในความคุ้มครองแห่งรัฐธรรมนูญนี้เสมอกัน

มาตรา 2 อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวสยาม พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุข ทรงใช้อำนาจนั้นแต่โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

หมวด 1

พระมหากษัตริย์

มาตรา 3 องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการ ผู้ใดจะละเมิดมิได้

มาตรา 4 พระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก

มาตรา 5 พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพสยาม

มาตรา 6 พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติโดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา 7 พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี

มาตรา 8 พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาลที่ได้ตั้งขึ้นตามกฎหมาย

มาตรา 9 การสืบราชสมบัติท่านว่าให้เป็นไปโดยนัยแห่งกฎหมายที่ตราว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 และประกอบด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา 10 ในเมื่อพระมหากษัตริย์จะไม่ประทับอยู่ในราชอาณาจักร หรือด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งจะทรงบริหารพระราชภาระไม่ได้ จะได้ทรงตั้งบุคคลหนึ่งหรือหลายคนเป็นคณะขึ้นให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ถ้าหากพระมหากษัตริย์มิได้ทรงตั้งหรือไม่สามารถจะทรงตั้งได้ไซ้ ท่านให้สภาผู้แทนราษฎรปรึกษากันตั้งขึ้น และในระหว่างที่สภาผู้แทนราษฎรยังมีได้ตั้งผู้ใด ท่านให้คณะรัฐมนตรีกระทำหน้าที่นั้นไปชั่วคราว

มาตรา 11 พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง

หมวด 2

สิทธิและหน้าที่ของชนชาวสยาม

มาตรา 12 ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดีไม่กระทำให้เกิดเอกลิทธิอย่างใดเลย

มาตรา 13 บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธิใดๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมของประชาชน

มาตรา 14 ภายในบังคับแห่งบทกฎหมายบุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรม การประชุมโดยเปิดเผย การตั้งสมาคม การอาชีพ

มาตรา 15 บุคคลมีหน้าที่เคารพต่อกฎหมายและมีหน้าที่ป้องกันประเทศ ช่วยเหลือราชการโดยทางเสียภาษีและอื่นๆ ภายในเงื่อนไขและโดยอาการที่กฎหมายบัญญัติ

หมวด 3

สภาผู้แทนราษฎร

มาตรา 16 สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือกตั้งขึ้น

มาตรา 17 คุณสมบัติแห่งผู้เลือกตั้งและผู้สมัครรับเลือกตั้งอีกทั้งวิธีเลือกตั้งและจำนวนสมาชิก ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา 18 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ให้อยู่ในตำแหน่งได้คราวละสี่ปี ถ้าตำแหน่งสมาชิกว่างลงเพราะเหตุอื่นนอกจากถึงคราวออกตามวาระ ให้เลือกตั้งสมาชิกขึ้นแทนให้เต็มตำแหน่งที่ว่างอยู่ แต่สมาชิกที่เข้ามาแทนนั้นให้อยู่ในตำแหน่งได้เพียงเท่ากำหนดเวลาของผู้ซึ่งตนแทน

มาตรา 19 ก่อนเข้ารับหน้าที่ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาว่าจะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญนี้

มาตรา 20 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ย่อมเป็นผู้แทนของปวงชนชาวสยาม มิใช่แทนแต่เฉพาะผู้ที่เลือกตั้งตนขึ้นมา ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามความเห็นของตนโดยบริสุทธิ์ใจ ไม่อยู่ในความผูกมัดแห่งอาณัติมอบหมายใดๆ

มาตรา 21 สมาชิกภาพแห่งสภาผู้แทนราษฎรสิ้นสุดลง เมื่อ

- (1) ถึงคราวออกตามวาระ หรือยุบสภา
- (2) ตาย
- (3) ลาออก
- (4) ขาดคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
- (5) สภาผู้แทนราษฎรวินิจฉัยให้ออกจากตำแหน่งโดยเห็นว่ามีความประพฤติในทางจะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียแก่สภา มติในข้อนี้ต้องมีเสียงไม่ต่ำกว่าสองในสามของจำนวนสมาชิกที่มาประชุม

มาตรา 22 พระมหากษัตริย์ทรงตั้งสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรตามมติของสภา ให้เป็นประธานแห่งสภาหนึ่งนายเป็นรองประธานนายหนึ่งหรือหลายนายก็ได้

มาตรา 23 ประธานแห่งสภามีหน้าที่ดำเนินกิจการของสภาให้เป็นไปตามระเบียบ รองประธานมีหน้าที่กระทำการแทนประธานในเมื่อประธานไม่อยู่หรือไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้

มาตรา 24 ในเมื่อประธานและรองประธานไม่อยู่ในที่ประชุม ให้สมาชิกเลือกตั้งกันเองขึ้นเป็นประธานการประชุมในคราวประชุมนั้น

มาตรา 25 การประชุมทุกคราว ต้องมีสมาชิกมาประชุมไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสามของจำนวนสมาชิกทั้งหมด จึงเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา 26 การลงมติวินิจฉัยข้อปรักันนั้น ให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ เว้นไว้แต่เรื่องซึ่งมีบทบัญญัติไว้เป็นพิเศษในรัฐธรรมนูญนี้

สมาชิกคนหนึ่งย่อมมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้ามีจำนวนเสียงลงคะแนนเท่ากัน ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นได้อีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

มาตรา 27 ในที่ประชุมแห่งสภา สมาชิกผู้ใดจะกล่าวถ้อยคำใดๆ ในทางแสดงข้อความหรือแสดงความคิดเห็นหรือออกเสียงลงคะแนน ท่านว่าเป็นเอกสิทธิ์อันเด็ดขาด ผู้ใดจะนำไปเป็นเหตุฟ้องร้องว่ากล่าวสมาชิกผู้นั้นในทางใดๆ มิได้

เอกสิทธิ์นี้คุ้มครองไปถึงผู้พิมพ์และโฆษณาารายงานการประชุมโดยคำสั่งของสภา และคุ้มครองไปถึงบุคคลที่สภาเชิญมาแสดงข้อความหรือออกความเห็นในที่ประชุมด้วย

มาตรา 28 ในปีหนึ่งท่านให้มีสมัยประชุมสามัญสมัยหนึ่งหรือหลายสมัย แล้วแต่สภาจะกำหนด การประชุมครั้งแรกต้องกำหนดให้สมาชิกได้มาประชุมภายในเวลาเก้าสิบวันนับแต่การเลือกตั้งเสร็จแล้ว วันเริ่มสมัยประชุมสามัญประจำปี ท่านให้สภากำหนด

มาตรา 29 สมัยประชุมสามัญสมัยหนึ่งๆ ท่านว่ามีกำหนดเวลาเก้าสิบวัน แต่พระมหากษัตริย์จะโปรดเกล้าฯ ให้ขยายเวลาออกไปก็ได้

อนึ่งในระหว่างเวลาเก้าสิบวันนั้น จะโปรดเกล้าฯ ให้ปิดประชุมก็ได้

มาตรา 30 พระมหากษัตริย์ทรงเรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎรตามสมัยประชุม และทรงเปิดปิดประชุม

พิธีเปิดประชุม จะทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินมาทรงทำหรือจะโปรดเกล้าฯ ให้รัชชทายาทที่บรรลุนิติภาวะแล้ว หรือนายกรัฐมนตรีกระทำพิธีแทนพระองค์ก็ได้

มาตรา 31 เมื่อเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์แห่งรัฐ พระมหากษัตริย์จะทรงเรียกประชุมวิสามัญแห่งสภาผู้แทนราษฎรก็ได้

มาตรา 32 เมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีจำนวนไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสามของจำนวนทั้งหมด เห็นเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์แห่งรัฐแล้ว ย่อมมีสิทธิรวมกันทำคำร้องขอต่อประธานแห่งสภา ให้นำความกราบบังคมทูลขอให้ทรงเรียกประชุมวิสามัญแห่งสภาผู้แทนราษฎรได้ ในกรณีเช่นนี้ท่านให้ประธานแห่งสภานำความกราบบังคมทูลและรับสนองพระบรมราชโองการ

มาตรา 33 ในระหว่างสมัยประชุม ผู้ใดจะฟ้องสมาชิกแห่งสภาในทางอาชญา ท่านว่าศาลจะต้องได้รับอนุญาตจากสภาก่อนจึงพิจารณาได้ และการพิจารณาคดีนั้นต้องมีให้เป็นการชัดขวางต่อการที่สมาชิกผู้นั้นจะมาเข้าประชุม

อนึ่งการพิจารณาคดีที่ศาลได้กระทำไปก่อน มีคำอ้างว่าผู้ต้องหาเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น ท่านว่าเป็นอันใช้ได้

มาตรา 34 ในระหว่างสมัยประชุม ห้ามมิให้จับหรือหมายเรียกตัวสมาชิกไปกักขัง เว้นไว้แต่จับในขณะที่กระทำผิด แต่ต้องรีบรายงานไปยังประธานแห่งสภา และประธานแห่งสภาอาจสั่งปล่อยผู้ถูกจับให้พ้นจากการกักขังได้

มาตรา 35 พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะยุบสภาผู้แทนราษฎร เพื่อให้ราษฎรเลือกตั้งสมาชิกใหม่ ในพระราชกฤษฎีกาให้ยุบสภาเช่นนี้ ต้องมีกำหนดให้เลือกตั้งสมาชิกใหม่ภายในเก้าสิบวัน

มาตรา 36 บรรดาพระราชบัญญัติทั้งหลาย จะตราขึ้นเป็นกฎหมายได้แต่โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา 37 งบประมาณแผ่นดินประจำปี ท่านว่าต้องตราขึ้นเป็นพระราชบัญญัติ ถ้าและพระราชบัญญัติ ออกไม่ทันปีใหม่ ท่านให้ใช้พระราชบัญญัติงบประมาณปีก่อนนั้นไปพลาง

มาตรา 38 เมื่อสภาผู้แทนราษฎรได้ร่างพระราชบัญญัติขึ้นสำเร็จแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อพระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธย และเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ท่านให้ใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

มาตรา 39 ถ้าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงเห็นชอบด้วยร่างพระราชบัญญัตินั้น จะได้พระราชทานคืนมายังสภาภายในหนึ่งเดือน นับแต่วันที่นายกรัฐมนตรีนำทูลเกล้าฯ ถวายก็ดี หรือมิได้พระราชทานคืนมายังสภาภายในหนึ่งเดือนนั้นก็ดี สภาจะต้องปรึกษากันใหม่และออกเสียงลงคะแนนลับโดยวิธีเรียกชื่อ ถ้าและสภาลงมติตามเดิมไซ้ ท่านให้นำร่างพระราชบัญญัตินั้นขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระมหากษัตริย์มิได้ทรงลงพระปรมาภิไธย พระราชทานลงมาภายในสิบห้าวันแล้ว ท่านให้ประกาศพระราชบัญญัตินั้นใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

มาตรา 40 สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจควบคุมราชการแผ่นดิน

ในที่ประชุม สมาชิกทุกคนมีสิทธิตั้งกระทู้ถามรัฐมนตรีในข้อความใด ๆ อันเกี่ยวกับการงานในหน้าที่ได้ แต่รัฐมนตรีย่อมทรงไว้ซึ่งสิทธิที่จะไม่ตอบ เมื่อเห็นว่าข้อความนั้น ๆ ยังไม่ควรเปิดเผย เพราะเกี่ยวกับความปลอดภัยหรือประโยชน์สำคัญของแผ่นดิน

มาตรา 41 สภาย่อมทรงไว้ซึ่งสิทธิที่จะลงมติความไว้วางใจในรัฐมนตรีรายตัวหรือทั้งคณะ

ญัตติความไว้วางใจนั้น ท่านมิให้ลงมติในวันเดียวกันกับวันที่ปรึกษา

มาตรา 42 การประชุมของสภาผู้แทนราษฎรย่อมเป็นการเปิดเผย ตามลักษณะที่จะได้กำหนดไว้ในข้อบังคับของสภา แต่การประชุมลับก็ย่อมมีได้ เมื่อคณะรัฐมนตรีร้องขอหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรรวมกันไม่ต่ำกว่าสิบห้าคนร้องขอ

มาตรา 43 สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจเลือกสมาชิกตั้งเป็นคณะกรรมการสามัญ และมีอำนาจเลือกบุคคลที่เป็นสมาชิกหรือมิได้เป็นสมาชิกก็ตาม เป็นคณะกรรมการสามัญ เพื่อกระทำกิจการหรือพิจารณาสอบสวนข้อความใด ๆ อันอยู่ในวงงานของสภาแล้วรายงานต่อสภา คณะกรรมการที่กล่าวนี้ย่อมมีอำนาจเรียกบุคคลใด ๆ มาชี้แจงแสดงความเห็นในกิจการที่กระทำหรือพิจารณาอยู่นั้นได้

เอกสิทธิ์ที่บัญญัติไว้ในมาตรา 27 นั้น ท่านว่าคุ้มครองถึงบุคคลผู้กระทำหน้าที่ตามมาตรานี้ด้วย

มาตรา 44 การประชุมคณะกรรมการตามมาตรา 43 นั้น ท่านว่าต้องมีกรรมการมาประชุมไม่ต่ำกว่ากึ่งจำนวนจึงเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา 45 สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจตั้งข้อบังคับการประชุมและการปรึกษาของสภา เพื่อดำเนินการตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

หมวด 4

คณะรัฐมนตรี

มาตรา 46 พระมหากษัตริย์ทรงตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีอีกอย่างน้อยสิบสี่นาย อย่างมากยี่สิบสี่นาย

ในการตั้งนายกรัฐมนตรี ประธานแห่งสภาเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ

ให้คณะรัฐมนตรี มีหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน

มาตรา 47 นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีอีกสิบสี่นายต้องเลือกจากสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎร นอกนั้นจะเลือกจากผู้ที่ไม่เห็นว่ามีความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษ แม้มิได้เป็นสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรก็ได้ แต่ต้องเป็นผู้ที่อาจดำรงตำแหน่งการเมืองได้

มาตรา 48 รัฐมนตรีผู้มีได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น ย่อมมีสิทธิไปประชุมและแสดงความคิดเห็นในสภาผู้แทนราษฎรได้ แต่ไม่มีสิทธิออกเสียงลงคะแนน

เอกสิทธิ์ที่บัญญัติไว้ในมาตรา 27 นั้น ท่านให้นำมาใช้ด้วยโดยอนุโลม

มาตรา 49 การตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นรัฐมนตรีนั้น ไม่ทำให้ผู้ได้รับตั้งจำต้องลาออกจากสมาชิกภาพ

มาตรา 50 ในการบริหารราชการแผ่นดินคณะรัฐมนตรีต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความไวใจของสภาผู้แทนราษฎร

รัฐมนตรีผู้ได้รับแต่งตั้งให้บัญชาการกระทรวงทบวงการต้องรับผิดชอบในหน้าที่ของตนต่อสภาผู้แทนราษฎรในทางรัฐธรรมนูญและรัฐมนตรีทุกคนจะได้รับแต่งตั้งให้บัญชาการกระทรวงทบวงการหรือไม่ก็ตาม ต้องรับผิดชอบร่วมกันในนโยบายทั่วไปของรัฐบาล

มาตรา 51 รัฐมนตรีทั้งคณะต้องออกจากตำแหน่งเมื่อสภาผู้แทนราษฎรลงมติไม่ไวใจในคณะ หรือเมื่อสภาผู้แทนราษฎรชุดที่ให้ความไวใจแก่คณะรัฐมนตรีในขณะเข้ารับหน้าที่นั้นสิ้นสุดลง ในกรณีทั้งสองนี้ ท่านว่าคณะรัฐมนตรีที่ออกนั้นต้องอยู่ในตำแหน่งเพื่อดำเนินการไปจนกว่าคณะรัฐมนตรีที่ตั้งขึ้นใหม่จะเข้ารับหน้าที่

นอกจากนี้ความเป็นรัฐมนตรีจะสิ้นสุดลงเฉพาะตัวโดย

- (1) ตาย
- (2) ลาออก
- (3) ขาดคุณสมบัติตามมาตรา 21 (4)
- (4) สภาผู้แทนราษฎรลงมติไม่ไวใจ

มาตรา 52 ในเหตุฉุกเฉินซึ่งจะเรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎรให้ทันท่วงทีมิได้ พระมหากษัตริย์จะทรงตราพระราชกำหนดให้ใช้บังคับตั้งเช่นพระราชบัญญัติก็ได้

ในคราวประชุมสภาผู้แทนราษฎรต่อไป ท่านให้นำพระราชกำหนดนั้นเสนอต่อสภาเพื่ออนุมัติ ถ้าสภาอนุมัติแล้วพระราชกำหนดนั้นก็เช่นพระราชบัญญัติต่อไป ถ้าสภาไม่อนุมัติไซ้ พระราชกำหนดนั้น เป็นอันตกไป แต่ทั้งนี้ไม่กระทบถึงกิจการที่ได้เป็นไปในระหว่างที่ใช้พระราชกำหนดนั้น

คำอนุมัติและไม่อนุมัติของสภาที่กล่าวนี้ ท่านว่าให้ทำเป็นพระราชบัญญัติ

มาตรา 53 พระมหากษัตริย์ทรงประกาศใช้กฎอัยการศึกตามลักษณะและวิธีการในพระราชบัญญัติกฎอัยการศึก

มาตรา 54 พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการประกาศสงคราม ทำหนังสือสัญญาสันติภาพสงบศึกและทำหนังสือสัญญาอื่น ๆ กับนานาประเทศ

การประกาศสงครามนั้น จะทรงทำต่อเมื่อไม่ขัดกับบัญญัติแห่งกติกาสันนิบาตชาติ

หนังสือสัญญาใด ๆ มีบทเปลี่ยนแปลงอาณาเขตต์สยามหรือจะต้องออกพระราชบัญญัติเพื่อให้การเป็นไปตามสัญญาไซ้ ท่านว่าต้องได้รับความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา 55 พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะพระราชทานอภัยโทษ

มาตรา 56 พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะตราพระราชกฤษฎีกาโดยไม่ขัดต่อกฎหมาย

มาตรา 57 ภายในบังคับแห่งมาตรา 32 และ 46 บทกฎหมาย พระราชหัตถเลขา และพระบรมราชโองการใดๆ อันเกี่ยวกับราชการแผ่นดิน ท่านว่ารัฐมนตรีนายหนึ่งต้องลงนามรับสนองพระบรมราชโองการเป็นผู้รับผิดชอบ

หมวด 5

ศาล

มาตรา 58 การพิจารณาพิพากษาอรรถคดี ท่านว่าเป็นอำนาจของศาลโดยเฉพะ ซึ่งจะต้องดำเนินตามกฎหมายและในนามพระมหากษัตริย์

มาตรา 59 บรรดาศาลทั้งหลายจักตั้งขึ้นได้แต่โดยพระราชบัญญัติ

มาตรา 60 ผู้พิพากษาย่อมมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย

หมวด 6

บทสุดท้าย

มาตรา 61 บทบัญญัติแห่งกฎหมายใดๆ มีข้อความแย้งหรือขัดแก่วรรณานุกรมนี้ ท่านว่าบทบัญญัตินั้นๆ เป็นโมฆะ

มาตรา 62 ท่านว่าสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งสิทธิเด็ดขาดในการตีความแห่งวรรณานุกรมนี้

มาตรา 63 วรรณานุกรมนี้ จะแก้ไขเพิ่มเติมได้แต่โดยเงื่อนไขต่อไปนี้

1. ผู้ติขอแก้ไขเพิ่มเติม ท่านว่าต้องมาจากคณะรัฐมนตรีทางหนึ่ง หรือมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งรวมกันมีจำนวนไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสี่แห่งจำนวนสมาชิกทั้งหมดทางหนึ่ง

2. เมื่อสมาชิกได้ลงมติครั้งหนึ่งแล้ว ท่านให้รอไว้หนึ่งเดือน เมื่อพ้นกำหนดแล้วให้นำขึ้นเสนอสภาเพื่อลงมติอีกครั้งหนึ่ง

3. การออกเสียงลงคะแนน ท่านให้ใช้วิธีเรียกชื่อและต้องมีเสียงเห็นชอบด้วยการแก้ไขเพิ่มเติมนั้น ไม่ต่ำกว่าสามในสี่แห่งจำนวนสมาชิกทั้งหมด

เมื่อการออกเสียงลงมติได้เป็นไปตามที่กล่าวข้างบนนี้แล้ว ท่านจึงให้ดำเนินการต่อไปตามบทบัญญัติมาตรา 38, 39

หมวด 7

การใช้วรรณานุกรมและบทเฉพาะกาล

มาตรา 64 ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติหมวดนี้ ให้ใช้รัฐธรรมนูญนี้ตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป

มาตรา 65 เมื่อราษฎรผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ยังมีการศึกษาไม่จบประถมศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งจำนวนทั้งหมดและอย่างช้าต้องไม่เกินกว่าสิบปี นับแต่วันใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิก 2 ประเภทมีจำนวนเท่ากัน

(1) สมาชิกประเภทที่ 1 ได้แก่ผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นตามเงื่อนไขในบทบัญญัติมาตรา 16, 17

(2) สมาชิกประเภทที่ 2 ได้แก่ผู้ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระหว่างเวลาที่ใช้บทบัญญัติเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475

มาตรา 66 ในระหว่างกำหนดเวลาที่กล่าวในมาตรา 65 หากว่ามีการยุบสภาตามความในมาตรา 35 ให้รื้อทำนให้มีเลือกตั้งสมาชิกใหม่เฉพาะในส่วนสมาชิกประเภทที่ 1

มาตรา 67 ภายในบังคับแห่งมาตรา 21 (2) (3) (4) (5) ท่านว่าสมาชิกประเภทที่ 2 คงอยู่ในตำแหน่งได้ตลอดเวลาที่กำหนดไว้ในมาตรา 65 แต่ท่านมิให้มีการประชุมดำเนินกิจการของสภาในระหว่างที่สภาต้องยุบตามความในมาตรา 35

มาตรา 68 ในระหว่างเวลาตั้งแต่ใช้รัฐธรรมนูญนี้ จนกว่าสมาชิกตามมาตรา 65 นั้นจะได้เข้ารับหน้าที่แล้ว ท่านว่าสภาผู้แทนราษฎรคงประกอบด้วยสมาชิกซึ่งมีอยู่แล้วโดยพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พระยามโนปกรณนิติธาดาประธานคณะกรรมการราษฎร

บรรณานุกรม

ออนไลน์

จารุวรรณ สุขุมาลพงษ์, “เหตุการณ์ ร.ศ. ๑๐๓”, [ออนไลน์] ที่มา:

http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B9%80%E0%B8%AB%E0%B8%95%E0%B8%B8%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%93%E0%B9%8C_%E0%B8%A3.%E0%B8%A8._%E0%B9%91%E0%B9%90%E0%B9%93. (25 มิถุนายน 2563).

ปรียวรรณ สุวรรณสุนย์ (เรียบเรียง), ปรีดี พนมยงค์, [ออนไลน์] ที่มา:

http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B5%E0%B8%94%E0%B8%B5_%E0%B8%9E%E0%B8%99%E0%B8%A1%E0%B8%A2%E0%B8%87%E0%B8%84%E0%B9%8C. (21 กรกฎาคม 2563).

เสื่อแดงจัดรำลึกคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475, [ออนไลน์] ที่มา:

<https://prachatai.com/journal/2009/06/24830>. (10 มกราคม 2563)

อ่านร่างรัฐธรรมนูญสมัยรัชกาลที่ 7 “ฉบับพระยาภิรมย์ภักดี” และ “ฉบับพระยาศรีวิสารวาจา”. [ออนไลน์] ที่มา: <https://prachatai.com/journal/2017/04/71108>. (25 กุมภาพันธ์ 2563)

รายงานการประชุมสภา

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1 (สมัยสามัญ) วันอังคารที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475

หนังสือ บทความ งานวิจัย

“การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม”. ใน นาวิกศาสตร์. ปีที่ 15 ฉบับที่ 8 (สิงหาคม 2475).

ณัฐพล ใจจริง. (2556). ขอฟันไฟในฝันอันเหลือเชื่อ ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิรูปกษัตริย์สยาม พ.ศ.2475-2500. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

_____. (2556). “100 ปีความพยายามสถาปนาระบอบประชาธิปไตย: คณะ ร.ศ.130” และความเป็นมาของความคิด ‘ประชาธิปไตย’ใน ประเทศไทย จาก 100 ปี ร.ศ.130 ถึง 80 ปี ประชาธิปไตย.กรุงเทพฯ: พีเพรส จำกัด.

แถมสุข นุ่มนนท์. (2522). ฟื้นอดีต. พระนคร: ก้องเกียรติ.

_____. (2545). ยังเติร์กุ่นแรก กบฏ ร.ศ.130. กรุงเทพฯ: สายธาร.

_____. (2545). ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475. กรุงเทพฯ: หอรัตนชัยการพิมพ์.

ทิพวรรณ เจียมธรสกุล. (2513). ปฐมพรรณนทางการเมืองของ ปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพฯ: สถาบันสันติประชาธรรม.
 อังรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2555). ปฏิวัติ 2475 และรัฐธรรมนูญ, มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
 มนุษยศาสตร์: กรุงเทพฯ.

นคร พจนวรวงษ์ และอุกฤษ พจนวรวงษ์, ข้อมูลประวัติศาสตร์การเมืองไทย. (2543). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย
 วัฒนาพานิช จำกัด.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2535). การปฏิวัติสยาม พ.ศ.2475 .กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
 มนุษยศาสตร์.

_____. (2560). “พระยามโนปกรณนิติธาดากับการเมืองสยามในปี พ.ศ.2475” ใน ความคิด ความรู้
 และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538).ชาติไทย ,เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐและรูปการจิตสำนึก,
 กรุงเทพฯ: มติชน.

นรนิติ เศรษฐบุตร. (2550). รัฐธรรมนูญกับการเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

_____. เอกสารการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475, พิมพ์โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนา
 ประชาธิปไตย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บุญอริ ยีหะ. (2554). ความรู้เบื้องต้นทางรัฐศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เบนจามิน เอ. บัทสัน. (2555). อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม (พรรณงาม เจ้าธรรมสาร และคณะแปล).
 กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ประยูร ภมรมนตรี. (2518). ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครอง
 แผ่นดิน. (2470). พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

พระราชบันทึกทรงเล่า พระนางเจ้ารำไพพรรณี”, ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ใน
 เหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500 เล่ม 1. (2516). กรุงเทพฯ: สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย.

พูนพิศสมัย ดิสกุล,มจ. (2557). สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น (รวมเล่ม).กรุงเทพฯ: มติชน.

- พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม. (2520). บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย ตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- พรภิรมย์ (เอี่ยมธรรม) เชียงกุล. (2535)ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่เล่ม 1 (25475 -2524). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ภุรี พวงค์เจริญ. (2560). “คณะกรรมการเมือง” หลังการปฏิวัติสยาม : พลวัต พัฒนาการ และชะตากรรมของระบบไร่พรรค. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2557). “พระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ: นัยยะแห่งการเมืองสัญญาแห่งอำนาจ” ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 36 (2). หน้า 72-91.
- ลิขิต ธีรเวคิน. (2544). วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยาสุกิจิ ยาดาเบ. (2557). การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2558). ประวัติศาสตร์รัฐไทยและสังคมไทย. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ). (2548). มนุษย์ไม่ได้กินเกลือ ข้อเขียนการเมืองของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ในฐานะนักหนังสือพิมพ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ แอล. ที. เพรส.
- สนธิ เตชานันท์. (2545). แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ “ประชาธิปไตย” ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2469-2475). กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
- สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2561). นี่คือนิธานที่หาญมุ่ง ข้อถกเถียงว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์ในองค์กรจัดทำรัฐธรรมนูญไทยตั้งแต่ พ.ศ.2475 – 2550. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.
- Charivat Santaputra. (1985). Thai Foreign Policy 1932-1946. Bangkok: Charoen wit press.

อนุสรณ์หนังสืองานศพ

ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ป.ม. ท.ช. ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 4 พฤศจิกายน 2508, (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2508),

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรี พระยาศรยุทธเสนี (กระแสด ประวาหะนาวิน) ณ วัดตรีทศเทพ 3 ตุลาคม พ.ศ.2526

เอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

หจช. สร.0201.16/21 เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องคำสั่งผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร คราวเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2475)

หจช, เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี, สร.0201.32/2 เรื่องรายงานสมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพ

หจช, สร.0201.16/6 สำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องให้กระทรวงการต่างประเทศแจ้งข่าวเรื่องเปลี่ยนการปกครอง

หจช. สร.0201.16/4 สำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องพระราชวงศ์กล่าวความเป็นเสียหนามแก่ความสงบ (พ.ศ.2475).

หจช. สร.0201.16/33 เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องคณะผู้ริเริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองกราบบังคมทูล ขอพระราชทานอภัยโทษฯ (พ.ศ. 2475-2476).

หจช. สร.0201.16/8 เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องคณะกรรมการราษฎร ออกคำแถลงการณ์ แห่งความตั้งพระราชหฤทัยดีต่อราษฎรฯ (พ.ศ. 2475)

หจช, สร.0201.25/82 เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องเสนอความเห็นเกี่ยวในการใช้กฎหมาย (พ.ศ.2475).

หจช, สร.0201.32/3 เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องพระยาสุริยานุวัตรไปชี้แจงเหตุเปลี่ยนแปลงการปกครอง แก่เจ้านายในมณฑลพายัพฯ (พ.ศ.2475)

หจช.บร.7บ./10 เอกสารรัชกาลที่ 7 เรื่องนายภักดีและนายไทยขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ